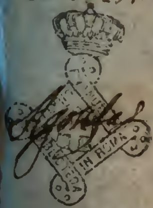
CL. RVTILII NVMATIANI GALLI V.C. ITINERARIVM.

AB IOSEPHO CASTALIONE emendatum, & adnotationibus illustratum.

AD

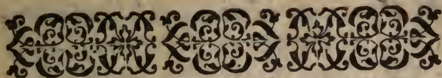
ILLVSTRISS. ATQ. EXCELL. D. IACOBVM BONCOMPAGNVM DVCEM SORÆ, ET S. ECCL. Generalem Gubern.

SVPERIORVM PERMISSV.

ROMAE,
Excudebat Vincentius Accoltus.
M D LXXXII.

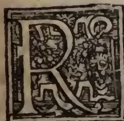
ILLVSTRISS.MO ATQ. EXCELL.MO

D. IACOBO BONCOMPAGNO

DVCI SORÆ, ET S.

ECCL. GENERALI GVB.

Egnator veteris Soræ, qui respicis vnus
Castalidas, clarum ne dedignare vetusti
Vatis opus, quod de tenebris post sæcula multa
Ire nouum posito senio, nitidumque iuuenta.
Iussimus, atq. agere ætherias se rursus ad auras
Aeternæ rediuiua tuo quam moenia Romæ
GREGORIO, tibi tã Rutili de carmine Galli
Debebunt, dominas ornat qui laudibus arces.
Hinc poteris veram priscæ cognoscere formam
Vrbis, quæ totum sub leges, miserat orbem,

Atque iterum mittet placide labentibus annis.
Prouida Pontificis quo spectat cura supremi,
Qui tot docta virum collegia suscitat, vnde
Conspicuũ volet examẽ, cui barbara Memphis
Pareat, atque altas submittat Caucasus arces,
Ad nostra & versi sistantur signa Britanni,
Quiq. per Hercynios durus furit incola saltus.
Iamque alius plane ignotus maioribus orbis
Dat nomen Christo, Romanaq. iura receptat.
At non hæc tantum debet primordia regni
Roma resurgentis, sunt, o sunt plura recenset
Quæ breuiter sic ipsa, suũ dominũq. patrẽque
Ore canens humili. Regum mitissime rector
Cui pater omnipotens in terris claudere cælum,
Et reserare dedit, quid nunc mea prædicet in te
Lingua prius, si lingua tuas percurrere laudes
Ulla potest. Nullo tam se iactabit alumno
Musarũque domus, paruique Bononia Rheni,
Quæ mihi te genuit talem, quo principe floret
Hesperia, & longum, tranquilla pace quiescit.
En ego, donasti quam tu meliore iuuenta,
Nil moror Augusti felicia tempora, per te
Iam mihi decrescunt effosso marmore montes.

Aeriæ vnde domus surgunt, atq. aurea tẽpla.
Cernis vt alta nouo niteant capitolia saxo.
Hic tibi de niueo statuam posuere Quirites.
Marmore, posteritas omnis quã prona salutet.
Quid loquar innumeris emissas fontibus vndas?
Nostra quibus late resonant, æstuque leuantur
Moenia, ne ductos conquiram fornice riuos.
Tu mihi, quẽ Tiberis põtẽ indignatus in altas
Traxit aquas secum violento vortice, reddis.
Tu sternisque vias, & flumina ponte coerces.
Nunc rota transuersum pteruolat Apenninũ;
Qua quisquã ante pedes vix preptare valebat.
Artes qd referã reliquas, qbus vndiq. fulges?
Non alius tanto rerum moderamine habenas
Flexit, non alio redierunt aurea nobis
Pontifice, inuideant seri quæ sæcla nepotes.
Non maior pietate alius, non iustior alter.
Qui populos pascis, populis qui diuidis aurum,
Veste iuuas, victuque inopes, vestigia Christi
Rite sequens, quibus ipse alios insistere sancto
Præcipis exemplo. Sic te qui sanguine reddit
Et virtute tuus meritis IACOBUS in astra
Tendit iter, cumulatq. meos splẽdore triũphos.

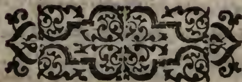
 Salue

Salue certa ſalus populi, quo ſoſpite Roma
Soſpes ero, longum pater, o ſanctiſsime ſalue.
Dixit, & aduoluẽs pedibus tulit oſcula ſanctis.

Excellentiae V.

S. Deuotiſſimus

Ioſephus Caſtalio.

RVTI-

CLAVDII RVTILII NVMATIANI GALLI V. C. PRÆFECTI VRBIS TRIBVNI MILITVM PRÆFECTI PRÆTORIO

Liber Primus.

CVI TITVLVS ITINERARIVM.

elocem potius reditum mirabere lector
Tam cito Romuleis posse carere bonis.
Quid longum toto Romā venerātibus ęuo?
Nil vnq̄ longū est quod sine fine placet.
O quantum, & quotiens, possem numerare beatos.
Nasci felici, qui meruere solo.
Qui Romanorum procerum generosa propago
Ingenitum cumulant vrbis honore decus.
Semina virtutum demissa, & tradita caelo
Non potuere alijs dignius esse locis.
Felices etiam qui proxima munera primis
Sortiti latias obtinuere domos.
Religiosa patet peregrinæ curia laudi,
Nec putat externos quos decet esse suos.
Ordinis imperio, collegarumque fruuntur,
Et partem Genij, quem venerantur, ha bent,

Quale perætherios mundani verticis axes
Connubium summi credimus esse Dei.
At mea dilectis fortuna reuellitur oris,
Indigenamque suum Gallica rura vocant.
Illa quidem longis nimium deformia bellis.
Sed quam grata minus, tam miseranda magis.
Securos leuius crimen contemnere ciues,
Priuatam repetunt publica damna fidem.
Præsentes lacrimas tectis debemus auitis,
Prodest admonitus sæpe dolore labor.
Nec fas vlterius, longas nescire ruinas,
Quas mora suspensæ multiplicauit opis.
Iam tempus laceris post longa incendia fundis
Vel pastorales ædificare casas.
Ipsi quinetiam fontes si mittere vocem,
Ipsaque si possent arbuta nostra loqui,
Cessantem iustis poterant vrgere querellis,
Et desiderijs addere vela meis.
Iam iam laxatis caræ complexibus vrbis
Vincimur, & serum vix toleramus iter.
Electum pelagus, quoniam terrena viarum
Plana madent fluuijs, cautibus alta rigent.
Postquam Tuscus ager, postquamque Aurelius agger
Perpessus Geticas ense vel igne manus,
Non siluas domibus, non flumina ponte coercet.
Incerto satius credere vela mari.
Crebra relinquendis infigimus oscula portis,
Inuiti superant limina sacra pedes.
Oramus veniam lacrymis, & laude litamus,
Inquantum fletus currere verba sinit.
Exaudi regina tui pulcherrima mundi
Inter sidereos Roma recepta polos.

Exaudi

Exaudi genetrix hominum, genetrixque Deorum.
Non procul a caelo per tua templa ſumus.
Te canimus, ſemperque, ſinent dum fata, canemus,
Soſpes nemo poteſt inmemor eſſe tui.
Obruerint citius ſcelerata obliuia ſolem,
Quam tuus ex noſtro corde recedat honos,
Nam ſolis radijs æqualia munera tendis
Qua circumfuſus fluctuat Oceanus.
Voluitur ipſe tibi, qui contient omnia, Phœbus,
Eque tuis ortos in tua condit equos.
Te non flammigeris Libye tardauit harenis.
Non armata ſuo reppulit Vrſa gelu.
Quantum vitalis natura tetendit in axes,
Tantum virtuti peruia terra tuę.
Feciſti patriam diuerſis gentibus vnam,
Profuit inuictis te dominante capi.
Dumque offers victis proprij conſortia iuris,
Vrbem feciſti, quod prius orbis erat.
Auctorem generis Venerem, Martemque fatemur
Aeneadum matrem, Romulidumque patrem.
Mitigat armatas victrix clementia vires.
Conuenit in mores nomen vtrumque tuos.
Hinc tibi certandi bona, parcendique voluptas,
Quos timuit ſuperat, quos ſuperauit amat.
Inuentrix oleæ colitur, vinique repertor,
Et qui primus humo preſſit aratra puer.
Aras pæoniam meruit medicina per artem,
Factus, & Alcides mobilitate Deus.
Tu quoque legiferis mundum complexa triumphis
Fœdere communi viuere cuncta facis.
Te dea, te celebrat Romanus vbique receſſus:
Pacificoque gerit libera colla iugo.

Omnia perpetuos quę ſeruant ſidera motus
Nullum viderunt pulchrius imperium.
Quid ſimile? Aſſyrijs connectere contigit arma,
Medi finitimos cum domuere ſuos.
Magni Parthorum reges, Macedumque Tyranni
Mutua per varias iura dedere vices.
Nec tibi naſcenti plures animaque manuſque
Sed plus conſilij iudicijque fuit.
Iuſtis bellorum cauſſis, nec pace ſuperba,
Nobilis ad ſummas gloria venit opes.
Quod regnas minus eſt quam quod regnare mereris,
Excedis factis grandia facta tuis.
Percenſere labor denſis decora alta Trophæis
Vt ſi quis ſtellas pernumerare velit.
Confunduntque vagos delubra micantia viſus:
Ipſos crediderim ſic habitare Deos.
Quid loquar aerio pendentes fornice riuos
Qua vix imbriferas tolleret Iris aquas?
Hos potius dicas creuiſſe in ſidera montes.
Tale gigantæum Græcia laudat opus.
Intercepta tuis conduntur flumina muris,
Conſumunt totos celſa lauacra lacus.
Nec minus, & proprijs celebrantur roſcida venis,
Totaque natiuo mœnia fonte ſonant.
Frigidus ęſtiuas hinc temperat halitus auras.
Innocuamque leuat purior vnda ſitim.
Nempe tibi ſubitus calidarum gurges aquarum
Rupit Tarpeias hoſte premente vias.
Si foret æternus: caſum fortaſſe putarem:
Auxilio fluxit qui rediturus erat.
Quid loquar incluſas inter laquearia ſiluas?
Vernula qua vario carmine ludat auis.

Vere

Vere tuo numquam mulceri desinit annus,
Deliciasque tuas victa tuetur hiems.
Erige crinales lauros, seniumque sacrati
Verticis in virides Roma recinge comas.
Aurea Turrigero radient diademata cono,
Perpetuosque ignes aureus vmbo vomat.
Abscondat tristem deleta iniuria casum,
Contentus solidet vulnera clausa dolor.
Aduersis solemne viris sperare secunda,
Exemplo cæli ditia damna subis.
Astrorum flammę renouant occasibus ortus,
Lunam finiri cernis vt incipiat.
Victoris Breni non distulit Allia pœnam,
Samnis seruitio fœdera sęua luit.
Post multas Pyrrhum clades superata fugasti.
Fleuit successus Hannibal ipse suos.
Quæ mergi nequeunt nixu maiore resurgunt,
Exsiliuntque imis altius acta vadis.
Vtque nouas vires fax inclinata resumit:
Clarior ex humili sorte superna petis.
Porrige victuras Romana in sæcula leges,
Solaque fatales non vereare colus.
Quamuis sedecies denis, & mille peractis
Annus prętcrea iam tibi nonus eat.
Quæ restant nullis obnoxia tempora metis,
Dum stabunt terræ, dum polus astra feret.
Illud te reparat quod cetera regna resoluit,
Ordo renascendi est crescere posse malis.
Ergo age sacrilegę tandem cadat hostia gentis,
Submittant trepidi perfida colla Getę.
Ditia pacatę dent vectigalia terrę,
Impleat Augustos barbara pręda sinus.

Aerter.

Aeternum tibi Rhenus aret, Tibi Nilus inundet,
Altricemque suam fertilis orbis alat.
Quin & fecundas tibi conferat Africa messes
Sole suo diues, sed magis Imbre tuo.
Interea latijs consurgant horrea sulcis,
Pinguiaque hesperio nectare prala fluant.
Ipse triumphali redimitus harundine Tibris
Romuleis famulas ossibus aptet aquas.
Atque opulenta tibi placidis commercia ripis
Deuehat hinc ruris, subuehat inde maris.
Pande precor gemino placatum Castore pontum,
Temperet æquoream dux Cytheræa viam.
Si non displicui regerem cum iura Quirini,
Si colui sanctos, consuluique patres.
Nam quod nulla meum strinxerunt crimina ferrum,
Non sit Præfecti gloria, sed populi.
Siue datur patrijs vitam componere terris,
Siue oculis vnquam restituere meis,
Fortunatus agam, votoque beatior omni
Semper digneris si meminisse mei.
His dictis iter arripimus, comitantur amici,
Non possum sicca dicere luce vale.
Iamque alijs Romam redeuntibus hęret eunti
Rufius Albini gloria viua patris.
Qui Volusi antiquo deriuat stemmate nomen,
Et Reges Rutulos teste Marone refert.
Huius facundæ commissa palatia linguæ.
Primęuus meruit Principis ore loqui.
Rexerat ante puer populos Proconsule Pœnos.
Aequalis Tyrijs terror, amorque fuit.
Sedula promisit summos imitatio fasces,
Si fas est meritis fidere, Consul erit.

Inui-

Inuitum tristis tandem remeare coegi,
Corpore diuiso mens tamen vna fuit
Tum demum ad naues gradior, qua fronte bicorni
Diuiduus Tiberis dexteriora secat.
Laeuus inaccessis fluuius vitatur harenis.
Hospitis Aeneæ gloria sola manet.
Et iam nocturnis spatium laxauerat horis
Phœbus chelarum pallidiore polo.
Cunctamur tentare salum, portuque sedemus,
Nec piget oppositis otia ferre moris,
Occidua infido dum sæuit gurgite Plias,
Dumque procellosi temporis ira cadit,
Respectare iuuat vicinam sæpius vrbem,
Et montes visu deficiente sequi,
Quaque duces oculi grata regione fruuntur,
Dum se quod cupiunt, cernere posse putant,
Nec locus ille mihi cognoscitur indice fumo,
Qui dominas arces & caput orbis habet.
Quamquam signa leuis fumi commendat Homerus
Dilecto quotiens surgit in astra solo.
Sed cæli plaga candidior, tractusque serenus
Signat septenis culmina clara iugis,
Illic perpetui soles, atque ipse videtur
Quem sibi Roma facit, purior esse dies,
Sæpius attonitæ resonant Circensibus aures,
Nuntiat accensus plena theatra fauor.
Pulsato notæ redduntur ab æthere voces
Vel quia perueniunt, vel quia fingit amor.
Explorata fides pelagi terquinque diebus
Dum melior Lunę sideret aura nouæ.
Tum discessurus studijs, vrbique remitto
Palladium generis spemque decusque mei.

Facun-

Facundus iuuenis Gallorum nuper ab aruis
Missus Romani discere iura fori,
Ille mea secum dulcissima vincula cura
Filius affectu, stirpe propinquus habet.
Cuius Aremoricas pater Exuperantius oras
Nunc postliminium pacis amore docet.
Leges restituit, libertatemque reducit,
Et seruos famulis non sinit esse suis.
Soluimus aurora dubio quo tempore primum
Agnosci patitur redditus arua color.
Progredimur paruis per litora proxima cymbis
Quarum perfugio crebra pateret humus.
Aestiuos penetrent oneraria carbasa fluctus
Tutior Autumnus mobilitate fugę.
Alsia prælegitur tellus: Pyrgique recedunt
Nunc villę grandes, oppida parua prius.
Iam Cęretanos demonstrat nauita fines,
Aeuo deposuit nomen Agylla vetus.
Stringimus absumptum fluctuq. & tempore castrum.
Index semiruti porta vetusta loci
Pręsidet exigui formatus imagine saxi.
Qui pastorali nomina fronte gerit.
Multa licet priscum nomen deleuerit ętas
Hoc Inui castrum fama fuisse putat.
Seu Pan Tyrrhenis mutauit Męnala siluis,
Siue sinus patrios incola Faunus init.
Dum renouat largo mortalia semina fœtu
Fingitur in Venerem pronior esse Deus.
Ad Centumcellas forti defleximus Austro.
Tranquilla puppes in statione sedent.
Molibus ęquoreum concluditur Amphitheatrum,
Angustosque aditus insula facta tegit,

Attollit

Attollit geminas turres, biſidoque meatu
Faucibus artatis pandit vtrumque latus.
Nec poſuiſſe ſatis laxo naualia portu,
Ne uaga vel tutas ventilet aura rates.
Interior medias ſinus inuitatus in ædes
Inſtabilem fixis aera neſcit aquis.
Qualis in Euboicis captiua natatibus vnda.
Suſtinet alterno brachia lenta ſono.
Noſſe iuuat Tauri dictas de nomine thermas,
Nec mora difficilis millibus ire tribus.
Non illic guſtu latices vitiantur amaro,
Lymphaque fumifico ſulphure tincta calet.
Purus odor, mollisque ſapor dubitare lauantem
Cogit, qua melius parte petantur aquæ.
Credere ſi dignum famę, flagrantia taurus
Inueſtigato fonte lauacra dedit.
Vt ſolet excuſſis pugnam pręludere glebis
Stipite cum rigido cornua prona terit.
Siue Deus faciem mentitus & ora iuuenci
Noluit ardentis dona latere ſoli.
Qualis Agenorei rapturus gaudia furti
Perfreta virgineum ſollicitauit onus.
Ardua non ſolos deceant miracula Graios,
Auctorem pecudem fons Heliconis habet.
Elicitas ſimili credamus origine lymphas
Muſarum latices vngula fodit equi,
Hæc quoque Pieriis ſpiracula comparat antris
Carmine Meſſalæ nobilitatus ager.
Intrantemque capit, diſcendentemque moratur
Poſtibus affixum dulce poema ſacris.
Hic eſt qui primo ſeriem de Conſule ducit.
Vſque ad Publicolas ſi redeamus auos.

Hic & præfecti nutu prætoria rexit
Sed menti & linguæ gloria maior ineſt.
Hic docuit qualem poſcat facundia ſedem
Vt bonus eſſe velit, quiſque diſertus erit.
Roſcida puniceo fulſere crepuſcula cælo:
Pandimus obliquo lintea flexa ſinu.
Pauliſper litus fugimus Minione vadoſum.
Suſpecto trepidant hoſtia parua ſolo.
Inde Grauiſcarum faſtigia rara videmus:
Quas premit æſtiuæ ſæpe paludis odor.
Sed nemoroſa viret denſis vicinia lucis,
Pineaque extremis fluctuat vmbra fretis.
Cernimus antiquas nullo cuſtode ruinas,
Et deſolatæ mœnia fœda Coſę.
Ridiculam cladis pudet inter ſeria cauſſam
Promere, ſed riſum diſſimulare piget.
Dicuntur ciues quondam migrare coacti
Muribus infeſtos deſeruiße lares.
Credere maluerim pygmeæ damna cohortis
Et coniuratas in ſua bella grues.
Haud procul hinc petitur ſignatus ab Hercule portus
Vergentem ſequitur mollior aura diem.
Inter caſtrorum veſtigia ſermo retexit.
Sardoam Lepido præcipitante fugam.
Litore namque Coſę cognatos depulit hoſtes
Virtutem Catuli Roma ſecuta ducis.
Ille tamen Lepidus peior ciuilibus armis
Qui geſſit ſocijs impia bella tribus.
Qui libertatem Mutinenſi Marte receptam
Obruit auxilijs vrbe pauente nouis.
Inſidias paci moliri tertius auſus
Triſtibus excepit congrua fata reis.

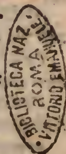
Quartus Cæsareo dum vult inrepere regno
Incęsti pęnam soluit adulterij.
Nunc quoque sed melius de nostris fama queretur:
Iudex posteritas semina dira notet.
Nominibus certos credam decurrere mores,
Moribus an potius nomina certa dari?
Quidquid id est, mirus Latijs annalibus ordo
Quod Lepidum totiens reccidit ense malum.
Necdum decessis pelago permittimur vmbris
Natus vicino vortice ventus adest,
Tenditur in medias mons Argentarius vndas,
Ancipitique iugo cærula curua premit.
Transuersos colles bisternis millibus artat
Circuitu ponti terduodena patet.
Qualis per geminos fluctus Ephyreius Isthmos
Ionias bimari litore findit aquas.
Vix circumuehimur sparsæ dispendia rupis,
Nec sinuosa graui cura labore caret.
Mutantur totiēs uario spiramina flexu:
Quę modo profuerant vela, repente nocent.
Eminus Igilij siluosa cacumina miror
Quam fraudare nefas laudis honore suæ.
Hæc proprios nuper tutata est insula saltus
Siue loci ingenio, seu domini genio.
Gurgite cum modico victricibus obstitit armis
Tamquam longinquo dissociata mari.
Hęc multos lacera suscepit ab vrbe fugatos.
Hic fessis posito certa timore salus.
Plurima terreno populauerat æquora bello
Contra naturam claße timendus eques.
Vnum mira fides vario discrimine portum,
Tam prope Romanis tam procul esse Getis.

Tangimus Vmbronem:non eſt ignobile flumen,
Quod tuto trepidas excipit ore rates.
Tam facilis pronis ſemper patet alueus vndis,
In pontum quotiens ſæua procella ruit.
Hic ego tranquillæ volui ſuccedere ripae,
Sed nautas auidos longius ire,ſequor.
Sic feſtinantem ventuſque,dieſque reliquit,
Nec proferre pedem,nec reuocare licet.
Litorea noctis requiem metamur harena,
Dat veſpertinos myrtea ſilua focos.
Paruula ſubiectis facimus tentoria remis,
Tranſuerſus ſubito culmine contus erat.
Lux aderat,tonſis progreſſi ſtare videmur
Sed curſum prorae terra relicta probat.
Occurrit chalybum memorabilis Ilua metallis,
Qua nihil vberius Norica gleba tulit.
Non Biturix largo potior ſtrictura camino,
Nec quae Sardonio ceſpite maſſa fluit.
Plus confert populis ferri fecunda creatrix
Quam Tarteſſiaci glarea fulua Tagi.
Materies vitijs aurum letale parandis.
Auri caecus amor ducit in omne nefas.
Aurea legitimas expugnant munera tædas,
Virgineoſque ſinus aureus imber emit.
Auro victa fides munitas decipit vrbes,
Auri flagitijs ambitus ipſe furit.
At contra ferro ſqualentia rura coluntur,
Ferro viuendi prima reperta via eſt.
Sæcula Semideum ferrati neſcia Martis
Ferro crudeles ſuſtinuere feras.
Humanis manibus non ſufficit vſus inermis
Si non ſint alię ferrea tela manus.

His mecum pigri ſolabar tedia venti
Dum reſonat varijs vile celeuma modis,
Laſſatum cohibet vicina Faleria curſum
Quamquam vix medium Phœbus haberet iter.
Et tum forte hilares per compita ruſtica pagi
Mulcebant ſacris pectora feſſa iocis.
Illo quippe die tandem renouatus Oſyris
Excitat in fruges germina lęta nouas.
Egreſſi villam petimus, lutoque vagamur,
Stagna placent ſepto delicioſa vado.
Ludere laſciuos inter viuaria piſces
Gurgitis incluſi laxior vnda ſinit.
Sed male penſauit requiem ſtationis amœnæ.
Hoſpite conductor durior Antiphate.
Namque loci querulus curam Iudęus agebat,
Humanis animal diſsociale cibis.
Vexatos frutices, pulſatas imputat algas,
Damnaque libatę grandia clamat aquę.
Reddimus obſcęnę conuicia debita genti,
Quae genitale caput propudioſa metit.
Radix ſtultitię, cui frigida ſabbata cordi.
Sed cor frigidius religione ſua eſt.
Septima quaque dies turpi damnata veterno
Tamquam laſſati mollis imago Dei.
Cetera mendacis deliramenta cataſtę
Nec pueros omnes credere poſſe reor.
Atque vtinam numquam Iudæa ſubacta fuiſſet
Pompeij bellis, Imperioque Titi.
Latius exciſæ peſtis contagia ſerpunt,
Victoresque ſuos natio victa premit.
Aduerſus ſurgit Boreas, ſed nos quoque remis
Surgere certamus cum tegit aſtra dies.

Proxima securum reserat Populonia litus
Qua naturalem ducit in arua sinum.
Non illic positas extollit in æthera moles
Lumine nocturno conspicienda Pharos.
Sed speculam validę rupis sortita vetustas
Qua fluctus domitos arduus vrget apex.
Castellum geminos hominum fundauit in vsus
Pręsidium terris, indiciumque fretis.
Agnosci nequeunt ęui monumenta prioris.
Grandia consumpsit mœnia tempus edax,
Sola manent interceptis vestigia muris
Ruderibus latis tecta sepulta iacent.
Non indignemur mortalia corpora solui,
Cernimus exemplis oppida posse mori.
Lætior hic nostras crebrescit fama per aures,
Consilium Romam pene redire fuit.
Hic Pręfecturam sacræ cognoscimus vrbis
Delatam meritis dulcis amice tuis.
Optarem verum complecti carmine nomen
Sed quosdam refugit regula dura pedes.
Cognomen versans Veneri carissime Rufi
Illo te dudum pagina nostra canit.
Festa dies, pridemque meos dignata penates.
Poste coronato vota secunda colat.
Exornent virides communia gaudia rami,
Prouecta est animæ portio magna meæ.
Sic mihi sic potius placeat geminata potestas,
Per quem mallucram rursus honore fruar.
Currere curamus velis Aquilone ręuerso
Cum primum roseo fulsit Eous equo.
Incipit obscuros ostendere Corsica montes:
Nubiferumque caput concolor vmbra leuat.

Sic dubitanda ſolet gracili vaneſcere cornu,
Defeſſiſque oculis Luna reperta latet,
Haec ponti breuitas auxit mendacia famæ,
Armentale ferunt quippe nataſſe pecus,
Tempore Cyrnaeas, quo primum venit in oras
Forte ſecuta vagum femina Corſa bouem.
Proceſſu pelagi iam ſe Capraria tollit.
Squalet lucifugis inſula plena viris,
Ipſi ſe Monachos graio cognomine dicunt,
Quod ſoli nullo viuere teſte volunt.
Munera fortunæ metuunt, dum damna verentur.
Quiſquam ſponte miſer, ne miſer eſſe queat.
Quæ nam peruerſi rabies tam ſtulta cerebri?
Dum mala formides, nec bona poſſe pati.
Siue ſuas repetunt ex fato ergaſtula pœnas,
Triſtia ſeu nigro viſcera felle tument.
Sic nimiæ bilis morbum adſignauit Homerus
Bellerophontæis ſollicitudinibus.
Nam iuueni offenſo ſaeui poſt tela doloris
Dicitur humanum diſplicuiſſe genus.

In Volaterranum vero vada nomine tractum
Ingreſſus dubij tramitis alta lego.
Deſpectat proræ cuſtos, clauumque ſequentem
Dirigit, & puppim voce monente regit.
Incertas gemina diſcriminat arbore fauces,
Defixaſque offert limes vterque ſudes.
Illis proceras mos eſt adnectere lauros
Conſpicuas ramis & fruticante coma,
Vt præbente algam denſi ſymplegade limi
Seruet inoffenſas ſemita clara notas.
Illic me rapidus conſiſtere Corus adegit
Qualis ſiluarum frangere luſtra ſolet.

Vix tuti domibus ſęuos tolerauimus Imbres
Albini patuit proxima villa mei.
Namque meus,quem Roma meo ſubiunxit honori,
Per quem iura mea continuata toga
Non expectatos penſauit laudibus annos,
Vitę flore puer ſed grauitate ſenex.
Mutua germanos iunxit reuerentia mores,
Et fauor alternis creuit amicitiis,
Prętulit ille meas cum vincere poſſet habenas
Prędeceßoris maior amore fuit.
Subiectas villę vacat aſpectare ſalinas.
Namque hoc cenſetur nomine ſalſa palus.
Qua mare terrenis decliue canalibus intrat,
Multifidoſque lacus paruula foſſa rigat.
Aſt vbi flagrantes admouit Syrius ignes,
Cum pallent herbę,cum ſitit omnis ager,
Cum cataractarum clauſtris excluditur ęquor
Vt fixos latices horrida duret humus.
Concipiunt acrem natiua coagula Phœbum,
Et grauis æſtiuo cruſta calore coit.
Haud aliter quam cum glacie riget horridus Iſter,
Grandiaque adſtricto flumine plauſtra vehit.
Rimetur ſolitus naturæ expendere cauſſas,
Inque pari diſpar fomite quęrat opus.
Iuncta fluenta gelu conſpecto ſole liqueſcunt,
Et rurſus liquidæ ſole gelantur aquæ.
O quamſæpe malis generatur origo bonorum.
Tempeſtas dulcem fecit amara moram.
Victorinus enim noſtræ pars maxima mentis
Congreſſu expleuit mutua vota ſuo.
Errantem Tuſcis conſidere compulit agris
Et colere externos capta Toloſa lares,

Nec tantum duris nituit sapientia rebus
Pectora non alius prosperiora tulit.
Conscius Oceanus virtutum, conscia Thule,
Et quicumque ferox arua Britannus arat.
Qua Praefectorum vicibus frenata potestas
Perpetuum magni fenus amoris habet.
Extremum pars illa quidem discessit in orbem,
Sed tanquam medio rector in orbe fuit.
Plus palmae est illos inter voluisse placere,
Inter quos minor est displicuisse pudor:
Inlustris nuper sacrae comes additus aulae
Contempsit summos ruris amore gradus.
Hunc ego complexus ventorum aduersa fefelli
Dum videor patriæ iam mihi parte frui.
Lutea protulerat sudos aurora iugales
Antennas tendi litoris aura iubet.
Inconcussa vehit tranquillus aplustria flatus,
Mollia securo vela rudente tremunt.
Adsurgit ponti medio circumflua Gorgon
Inter Pisanum, Cyrniacumq. latus
Aduersus scopulos. damni monumenta recentis
Perditus hic viuo funere ciuis erat.
Noster enim nuper iuuenis maioribus amplis
Nec censu inferior, coniugiove minor
Impulsus furiis homines, diuosque reliquit,
Et turpem latebram credulus exul agit.
Infelix putat illuuie cælestia pasci,
Seque premit laesis sæuior ipse Deis.
Num rogo deterior Circaeis secta venenis
Tunc mutabantur corpora, nunc animi?
Inde Triturritam petimus, sic villa vocatur;
Quæ latet expulsis insula pene fretis.

Namque manu iunctis procedit in aequora saxis,
Quique domum posuit, condidit ante solum.
Contiguum stupui portum, quem fama frequentat
Pisarum emporio, diuitiisque maris.
Mira loci facies, pelago pulsatur aperto,
Inque omnes ventos litora nuda patent.
Nonnullus, tegitur per brachia tuta recessus,
Aeolias possit qui probibere minas.
Sed procera suo prætexitur alga profundo
Molliter offensæ non nocitura rati.
Et tamen insanas cedendo interligat vndas,
Nec sinit ex alto grande volumen agi.
Tempora nauigij clarus reparauerat Eurus.
Sed mihi Protadium visere cura fuit.
Quem qui forte velit certis cognoscere signis
Virtutis specimen corde vidente petat.
Nec magis efficiet similem pictura colorem
Quam quæ de meritis mixta figura venit.
Aspicienda procul certo prudentia vultu:
Formaque iustitiae suspicienda micat.
Sit fortasse minus si laudet Gallia ciuem,
Testis Roma sui præsulis esse potest.
Substituit patriis mediocres Vmbria sedes.
Virtus fortunam fecit vtramque parem.
Mens inuicta viri pro magnis parua tuetur,
Pro paruis animo magna fuere suo.
Exiguus regum rectores cespes habebat,
Et Cincinnatos iugera pauca dabant.
Hæc etiam nobis non inferiora feruntur
Vomere Serrani, Fabricijque foco.
Puppibus ergo meis fida in statione locatis.
Ipse vehor Pisas qua solet ire pedes.

Præ-

Præbet equos, offert etiam carpenta Tribunus
Ex commilitio carus & ipse mihi.
Officiis regerem cum regia tecta magister:
Armigerasque Pij principis excubias
Alphaeę veterem contemplor originis vrbem
Quam cingunt geminis Arnus & Acsar aquis.
Conum Pyramidis coeuntia flumina ducunt.
Intratur modico frons patefacta solo.
Sed proprium retinet communi in gurgite nomen,
Et pontum solus scilicet Arnus adit.
Ante diu quam Troiugenas fortuna penates
Laurentinorum regibus insereret
Elide deductas suscepit Etruria Pisas
Nominis indicio testificata genus.
Hic oblata mihi sancti genitoris Imago
Pisani proprio quam posuere foro.
Laudibus amissi cogor lacrimare parentis
Fluxerunt madidis gaudia maesta genis.
Namque pater quondam Tyrrhenis præfuit aruis,
Fascibus & senis credita iura dedit.
Narrabat memini multos emensus honores
Tuscorum regimen plus placuisse sibi.
Nā neque opum curā, quamuis sit magna, sacrarum,
Nec ius Quæsturæ grata fuisse magis.
Ipsam si fas est postponere Præfecturam
Pronior in Tuscos non dubitabat amor:
Nec fallebatur tam carus & ipse probatis
Aeternas grates mutua cura canit:
Constantemque sibi pariter, mitemque fuisse
Insinuant natis qui meminere senes.
Ipsum me gradibus non degenerasse parentis
Gaudent & duplici sedulitate fouent.

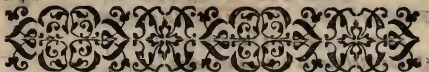
Hęc eadem cum Flamminia regionibus irem,
 Splendoris patrij ſaepe reperta fides.
Famam Lachanij veneratur numinis inſtar
 Inter terrigenas Lydia tota ſuos.
Grata bonis priſcos retinet prouincia mores,
 Dignaque rectores ſemper habere bonos.
Qualis nunc Decius Lucilli nobile pignus
 Per Corythi populos arua beata regit.
Neç mirum magni ſi redditus indole nati
 Felix tam ſimili poſteritate pater.
Huius vulnificis ſatyra ludente camœnis
 Nec Turnus potior, nec Iuuenalis erit.
Reſtituit veterem cenſoria lima pudorem:
 Dumque malos carpit praecipit eſſe bonos.
Namque olim ſacri iuſtiſſimus arbiter auri
 Circumſiſtentes reppulit Harpyias.
Harpyias quarum decerpitur vnguibus orbis,
 Quæ pede glutineo quod tetigere trahunt.
Quæ luſcum faciunt Argum, quę Lyncea cæcum
 Inter custodes publica furta volant.
Sed non Lucillum Briareia præda fefellit,
 Totque ſimul manibus reſtitit vna manus.
Iamque Triturritam Piſęa ex vrbe reuerſus
 Aptabam nitido pendula vela noto,
Cum ſubitis tectus nimbis inſorduit æther.
 Sparſerunt radios nubila rupta vagos.
Subſtitimus. quis enim ſub tempeſtate maligna
 Inſaniturís audeat ire fretis?
Otia vicinis terimus naualia ſiluis,
 Sectandiſque iuuat membra mouere feris.
Inſtrumenta parat venandi villicus hoſpes,
 Atque olidum doctas noſſe cubile canes.

Fundi-

Funditur insidijs, & rara fraude plagarum,
Terribilisque cadit fulmine dentis aper.
Quem Meleagręi vereantur adire lacerti,
Qui laxet nodos Amphitryoniadę.
Tum responsuros persultat buccina colles
Fit que reportanti carmine pręda leuis.
Interea madidis non desinit Africus alis
Continuos picea nube negare dies.
Iam matutinis Hyades occasibus Vda
Iam latet hyberno conditus imbre Lepus.
Exiguum radijs sed magnum fluctibus astrum
Quo madidam nullus nauita linquit humum.
Namque procelloso subiungitur Oarioni,
Aestiferumque canem roscida pręda fugit.
Vidimus excitis pontum flauescere harenis
Atque eructato vortice rura tegi.
Qualiter Oceanus medijs infunditur agris
Destituenda vago cum premit arua salo.
Siue alio refluus nostro colliditur orbe
Siue corusca suis sidera pascit aquis.

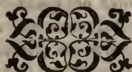
Finis Primi Libri.

CLAVDII RVTILII NVMATIANI ITINERARII

LIBER SECVNDVS,

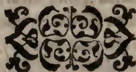

NONDVM *longus erat, nec multa volumina passus*
Iure suo poterat longior esse liber.
Tędia continuo timuit cessura labori,
Sumere ne Lector iuge paueret opus.
Sæpe cibis affert serus fastidia finis.
Gratior est modicis haustibus vnda siti.
Interualla vię fessis præstare videtur
Qui notat inscriptus millia crebra lapis.
Partimur trepidum per opuscula bina ruborem,
Quem satius fuerat sustinuisse semel.
Tandem nimbosa maris obsidione solutis
Pisano portu contigit alta sequi.
Adridet placidum radijs crispantibus æquor,
Et sulcata leui murmurat vnda sono.
Incipiunt Apennini deuexa videri,
Qua fremit aerio montæ repulsa Thetis.
Italiam rerum dominam qui cingere visu,
Et totam pariter cernere mente velit

Inueniet quernæ similem procedere frondi
Artatam laterum conueniente sinu.
Millia per longum decies centena teruntur
A Ligurum terris ad freta Sicaniæ
In latum varijs damnosa amfractibus intrat
Tyrrheni rabies, Adriacique salis.
Qua tamen est iuncti maris angustissima tellus
Triginta & centum millia sola patet.
Diuersas medius mons obliquatur in vndas
Qua fert atque refert Phœbus vterque diem.
Vrget Dalmaticos eoo vertice fluctus,
Cærulaque occiduis frangit Etrusca iugis.
Si factum certa mundum ratione fatemur,
Consiliumque Dei machina tanta fuit
Excubiis latijs prætexuit Apenninum:
Claustraque montanis vix adeunda vijs.
Inuidiam timuit natura, parumque putauit
Arctois alpes opposuisse minis,
Sicut vallauit multis vitalia membris,
Nec semel inclusit quæ pretiosa tulit.
Iam tum multiplici meruit munimine cingi,
Sollicitosque habuit Roma futura Deos.
Quo magis est facinus diri Stilichonis acerbum
Proditor arcani qui fuit Imperij.
Romano generi dum nititur esse superstes
Crudelis summis miscuit ima furor.
Dumque timet quidquid se fecerat ipse timeri
Inmisit Latiæ barbara tela neci.
Visceribus nudis armatum condidit hostem
Inlatæ cladis liberiore dolo.
Ipsa satellitibus pellitis Roma patebat,
Et captiua, prius quam caperetur erat.

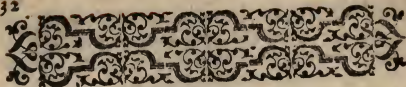
Nec tantum Geticis crassatus proditor armis,
Ante sibyllinæ fata cremauit opis.
Odimus Althæam consumpti funere torris.
Nisæum crinem flere putantur aues.
At Stilicho æterni fatalia pignora regni,
Et plenas voluit præcipitare colus.
Omnia tartarei cessent tormenta Neronis,
Consumat stygias tristior vmbra faces.
Hic inmortalem,mortalem perculit ille.
Hic mundi matrem perculit,ille suam.
Sed diuerticulo fuimus fortasse loquaces,
Carmine proposito iam repetamus iter.
Aduehimur celeri candentia mœnia lapsu
Nominis est auctor Sole corusca soror.
Indigenis superat ridentia lilia saxis:
Et læui radiat picta nitore silex.
Diues marmoribus tellus,quæ luce coloris
Prouocat intactas luxuriosa niues.

Multa desiderantur.

IOSEPHI CASTALIONIS IN RVTILIVM ADNOTATIONES.

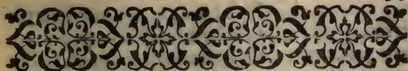

LECTORI S.

Ram ſuperioribus annis apud Hieronymũ Cardinalem Ruſticuccium virum ampliſſimum, omnibusq. ex partibus laudatiſſimum, qui me & Romam ſecum duxit, & tueri, ornareq. numquam ceſſat. Eram in ſummo otio; quo ne abuſus viderer, animum ad vrbis antiquitatem cognoſcendam appuli. Vias, Portas, Porticus, Templa, Baſilicas, Theatra, Circos, Aqueductus, & reliqua id genus perluſtranti ſexcenta ſeſe mihi monumenta obtulerũt quæ vt exacte intelligerem, dum auctores, qui de vrbe, ciuitateq. Romana aliquid aliquando litteris prodiderunt, euoluerem, in Claudium Rutilium veterem Poetam incidi, qui pulcherrimis, eruditiſſimis, caſtiſſimiſque verſibus Romæ, Etruriæ, vniuerſæq. Italiæ, itemq. inluſtrium quorumdam hominum laudes recenſet. In hunc cum multa interlegendum, vt fit, adnotaſſem, eaq. eruditis viris, mei ſtudioſis probari cognouiſſem, eorũ iuſſu nolui diutius, qualiacumq. eſſent tibi, publicoq. inuidere. Quæ auctoritate Iacobi Boncompagni viri ſummæ potentiæ, ſummæq. prudentiæ munita æqui, boni ſi feceris, fructum induſtriæ meæ ſatis vberem me tuliſſe arbitrabor. Vale.

DE

DE RVTILIO
EX LIBRIS LILII GREGORII GIRALDI DE POETIS.

Idi & ego opuſculum elego carmine compoſitum Rutilij Claudij Numatiani Galli,ad Venerium Rufium Hodaeporicon, non indignũ vt legatur. Sunt enim in eo quaedam cognitione non indigna,ſeu hiſtoriam, ſeu elegantiam petas,vt eſt illud de Stilichone,quod parum ex alijs notum eſt, qui cum contra generũ Honorium res nouas moliretur, Romae ſibyllinos verſus cremauit.Hi ſunt Rutilij verſus.

Quo magis eſt facinus diri Stilichonis acerbum,
Proditor arcani qui fuit imperij.
Romano generi dum nititur eſſe ſuperſtes,
Crudelis ſummis miſcuit ima furor.

Tum paulo poſt.

Ipſa ſatellitibus pellitis Roma patebat,
Et captiua prius quam caperetur erat.
Nec tantum Gethicis graſſatus proditor armis
Ante Sibyllinae fata cremauit opis.
Odimus Althaeam conſumpti funere torris,
Niſaeum crinem flere putantur aues,
At Stilicho aeterni fatalia pignora regni,
Et plenas voluit praecipitare colus.

Quibus & alijs carminibus cõijcere poſſumus eum

non multum abfuiſſe ab Honorij, & Arcadij Impp. temporibus. Fuit autem ipſe Rutilius vt cum ex eius poemate, tum ex inſcriptione ipſius apparet, Gallus natione, vir conſularis, vrbis Præfectus Tribunus militum, & Præfectus prætorio. Imperfectus ipſius itineris alter libellus eſt. vltra Lunam enim vrbem, quæ a me viſa ſunt exemplaria non procedunt.

DE EODEM

HONVPHRII PANVINII.

DE Rutilio Numatiano Poeta non inelleganti, immo pro temporum condicione erudito, haud ſane multa habeo, quae dicam, cum nemo neque, qui ex antiquis, neque qui ex recentioribus de poetis Latinis ſcripſerunt, ne verbum quidem de illo faciant, quaedam quae ex eiuſdem duobus itinerarijs, de quibus nunc dicere inſtitui quantum ad eius vitam attinet excipiam. Ipſe natus eſt in Gallijs, quod & index libri, & hi verſus itinerarij primi indicant, in quibus de ſe ipſo loquitur:

At mea dilectis fortuna reuellitur oris,
Indigenamque ſuum Gallica rura vocant.

Cum autem per ea tempora Ciuitatis Romanae priuilegia per totum Romanum orbem ſe ſe extenderent, cui diu ante ius ciuium Romanorum ab Imperetoribus datum fuerat, vt his verſibus docet:

Religioſa patet peregrinae curia laudi,
Nec putat externos quos decet eſſe ſuos.

Ipſe omnibus fere Romanis dignitatibus ab Imperatore Honorio Auguſto ſub quo vixit exornatus fuit,

fuit, Patrem quoque habuit qui Tusciae consularem egit. ita enim, qui ei prouinciae praesidebat appellabatur, quod ipse his versibus, vbi de Pisarum vrbe loquitur, sic refert.

Elide deductas suscepit Etruria Pisas,
Nominis indicio testificata genus,
Hic oblata mihi sancti genitoris imago
Pisani proprio, quam posuere foro.
Laudibus amissi cogor lacrimare parentis
Fluxerunt madidis gaudia maesta genis.
Namque pater quondam Tyrrhenis praefuit aruis
Fascibus & senis credita iura dedit.

Ipse etiam vt ex libri eius praescriptione liquet, Tribunus militum, Consul (suffectum intelligas) Praefectus praetorio & vrbi fuit. De anno vero in quo vrbis praefecturam administrauit, qui fuit conditae ∞CLXIX. Christi vero, CDXVII. Honorio Augusto XI. & Fl. Constantio. v. c. II. Coss. sic mentionem facit.

Quamuis sedecies denis, & mille peractis
Annus praeterea iam tibi nonus eat.

Successorem in praefectura vrbana habuit Veneriũ Rufium, ad quem hunc duorum itinerariorum librum conscripsit, vt ipse indicat his versibus.

Laetior hic nostras crebrescit fama per aures,
Consilium Romam pene redire fuit.
Hic praefecturam sacrae cognoscimus vrbis
Delatam meritis dulcis amice tuis,
Optarem verum complecti carmine nomen
Sed quosdam refugit regula dura pedes
Cognomen versu, Veneris carissime Rufi
Illo te dudum pagina nostra canit.

Quo tempore Stilichonis perfidia Imperium occi-

dentale à Barbaris, & praecipue Italia à Gothis, & Gallia à Francis,& Burgundionibus vexabatur,quos ipse euocauerat. cum insidias Imp. Honorio Augusto astrueret, filioque suo Eucherio imperium comparare studeret,quod his versibus elegantissime Rutilius deplorat,vbi de Apennino loquitur.

Iam tum multiplici meruit munimine cingi
Sollicitosque habuit Roma futura Deos.
Quo magis est facinus diri Stilichonis acerbum,
Proditor arcani qui fuit Imperij.
Romano generi dum nititur esse superstes
Crudelis summis miscuit ima furor,
Dumque timet quidquid se fecerat ipse timeri
Immisit latiae barbara tela neci.
Visceribus nudis armatum condidit hostem
Illate Cladijs liberiore dolo.
Ipsa satellitibus pellitis Roma patebat
Et captiua prius quam caperetur erat.
Nec tantum Gethicis grassatus proditor armis
Ante Sibyllinae fata cremauit opis.

Hic cum post expletum praefecturae tempus ex vrbe in Galliam ad auitos agros reuerteretur, & exinde Romam rediret, multorum veterũ, vt Iulij Caesaris,qui Hispaniense,Traiani Imper. qui Dacicum, Alexãdri Seueri Augusti,qui Persicum,Horatij poetae qui Brundusinũ,Ouidij,qui Milesium,Firmiani, qui Africanum,itinera scripserunt,itineraria, & ipse duo composuit, alterum de itu ex vrbe in Galliam, alterum vero de reditu ex Gallia Romam, quos idcirco hic apposui, quod præter multa loca scitu digna, quae in vtrisque itineribus accurate, & egregie descripsit, vrbem quoque Romam, quam hoc libro illustra-

illustrãdam,& ego suscepi,itinere primo,ita scite ornate elaborate, vere & prudenter elegantissimo eruditissimoque encomio celebrauit, vt nihil ab horum temporum scriptore elaboratius, & ornatius fieri posse existimem,incipit autem:

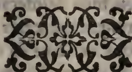
Exaudi Regina tui pulcherrima mundi
Inter sidereos Roma recepta polos.

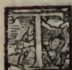
Porro autem ex his duobus itinerarijs prius perfectum est. posterioris finis desideratur,liber admodũ elegans, quamquam paruus, certe ob variarũ rerum cognitionem, quibus refertus est dignus admodum mihi videtur esse, vt in hominum manibus assidua lectione versetur, indignusque quod tamdiu in tenebris delituerit.Nam etsi multis annis anteã semel, excusus fuerit, paulatim tamen omnis eius memoria obliuioni ita tradita erat perinde ac si numquam fuisset, cum autem & multis librariorũ vitio abortis erroribus sublatis, emendatum, & aliquot versibus, qui in vulgato deerant locupletatum Gabrielis Faerni viri optimi; & doctissimi, Poetarumq. omnium nostro saeculo celeberrimi opera denuo in lucem dare decreui non tam ipsius Numatiani immortalitati, quam antiquitati studiosorum vtilitati, & commodis consulturus.

IOSEPHI CASTALIONIS

IN RVTILII TITVLVM ADNOTATIONES.

Itulus in plerisque vulgatis partim excreuerat, partim etiam mendū admiserat. Nos luxuriantia quaedam in eo amputanda, reliqua corrigenda censuimus. Quare haec verba sustulimus. AD VENERIVM RVFIVM. Nam neque Rufio, neque cuiquam alij nominatim, sed lectori cuicumque scripsisse Rutilius videtur, qui sic orditur.

Velocem potius reditum mirabere lector.

Nec obstat quod de Rufio crebra in hoc libello fit mentio quodque semel Rufium alloquitur illis versibus Rutilius:

Hic praefecturam sacrae cognoscimus vrbis
Delatam meritis dulcis amice tuis.
Optarem veterum complecti carmine nomen,
Sed quosdam refugit regula dura pedes.
Cognomen versans Veneri carissime Rufi.
Illo te dudum pagina nostra canit.

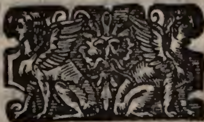
Quae non magis probant hoc itinerarium ad Ru-

sium pertinere, quam Verg. Aeneida ad Turnum atque alios, quibuscum absentibus, aut ipse, aut alij absentes sermonem instituunt. Illud autem legendũ est V. C. idest, viri clarissimi, non viri consularis. Nullum enim cõsulatum gessisse Rutilium legimus, neç ipse honores suos, opinor, silentio praeterijsset, & eos, quorum gradus semper habitus est maximus. Quod de Rufio multis iam honoribus functo canit.

Sedula promisit summos imitatio fasces,
Si fas est meritis fidere, Consul erit.

Mirari vero satis non possum & Lilium Gregorium Giraldum, & Honuphrium Panuinium de Rutilij consulatu meminisse, qui si animaduertissent Rutilium neque ordinarium, neque suffectum consulem fuisse ad id tempus, quo haec in itinerario de se scripsit, nõ essent interpretati singulares illas litteras V.C. viri consularis.

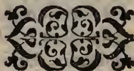
Si non displicui regerem cum iura Quirini,
Si colui sanctos consuluique patres.
Nam quod nulla meum strinxerunt crimina ferrũ,
Non sit Praefecti gloria sed populi.

IOS. CASTAL.

IN RVTILII LIBRVM PRIMVM ADNOTATIONES.

Pag. 7. vers. 1.

Velocem potius reditum mirabere lector,
Tam cito Romuleis posse carere bonis.]

Aut principium desideratur, quod videtur Antonio Quaerengo acerrimi iudicij viro, cuius fidem virtutē singularemq. eruditionem multo ante Cardinali Vrsino probatā D. Inicus Card. de Aragona omni beniuolentiae genere cōplectitur. aut a confutatione orditur. vt sit huius loci sententia. In patriam sero se redire videri non debere, mirandū magis, quod Roma in Galliam reuerteretur maturius, quàm vrbis amor pateretur. Huius loci sententiam non adsecutus Honuphrius Panuinius lapsus est in Rutilij vita, cuius haec sunt verba. Hic cum post expletum praefecturae tempus ex vrbe in Galliam ad auitos agros reuerteretur, & exinde Romam rediret. & infra. Itineraria & ipse duo composuit, alterum de itu ex vrbe in Galliam; alterū vero de reditu ex Gallia Romam. Haec ille, cui dicendi genus, & reditus

vocabu-

vocabulum, opinor, imposuit. Rutiliu svnicum sane de reditu suo Roma in Galliam itinerarium, in duos quidem partitum libellos, vt est videre, concinnauit.

3 *Romam venerantibus*] colentibus vrbem, Romae degentibus. respexit ad genium vrbis, vt infra.

Et partem genij, quem venerantur habent

Vel Deam significat, vt alibi.

Inter sidereos Roma recepta polos.

4 *Sine fine*] sic Verg. 1. Aaen. *Imperium sine fine dedi.* & 2. *quaerenti & tectis sine fine furenti*

5 *O quantū & quotiens possem numerare beatos.*] Ouidium videtur imitatus, qui Tristium libro tertio sic.

O quater & quotiens non est numerare beatum
Non interdicta cui licet vrbē frui.

Quotiens] per tertiam, & quinctam semiuocalem scribimus, vt habent lapides, & libri manuscripti. Priscianus lib. xv. A quinque vero vsque ad mille in es producta desinunt aduerbia, vt quinquies, sexies, septies, sic reliqua, vt supra dictum est, a quot vero & tot in, ns, terminatur, vt quotiens, & totiens. haec ille. Sed & Pierius in 3. Ecglogam Verg. Capri, & Victorini auctoritate idē animaduertit, quamuis Capri exemplaria vulgata mendosissima longe aliter habeant. Adeo autem veterum, tum librorum, tum marmorum consuetudo haec constantissima est, vt reliqua quoque aduerbia contra etiam Prisciani sententiam per, n, & s, scripta passim inueniantur; cuius rei confirmandae gratia, testimonio lapidis vetustissimi, quem ad Vrbem in vinea viri ornatissimi Sangalletti, & legi, & descripsi, vtar.

IN HOC
POMARIO
GESTATIONIS
PER CIRCVITVM
ITVM ET REDITVM
QVINQVIENS
EFFICIT PASSVS
MILLE

6 *Nasci felici qui meruere solo.*] Ammianus Marcellinus lib.xv. inquit. Simonides Lyricus docet beate perfecta ratione victuro ante aliam patriam esse conuenit gloriosam. Ausonius Gallus in gratiarum actione ad Gratianum Imp. Dantur enim multa nominibus,& est Roma pro merito.

Felici] Felix & felicitas sine diphtongo scribitur, id quod & Politianus iampridem docuit, & vetustis inscriptionibus confirmatur. In area S. Petri lapis erat ante tabernam quandam.

D. M.
MARCIO FLORO VIXIT
ANNOS VI DIES VII
ET MARCIO CANDIDO VIX
ANNOS XVII M X D IIII
MARCIA MEROE MATER
INFELICISSISMA SIBI FILIIS SVIS
DVLCISSIMIS FECIT QVOD VOS
DECEBAT MIHI FECISSE MATER
.... ITA FATA DEDERVNT

In hor-

In hortis Carpenſibus.

D. M.
AELIA FELICITAS
CONIVX IVLIANO CONIV
GI BENEMERENTI HVNC
TITVLVM FECI

In vinea Iulij II. Pont. Max.

AEMILIA FELICITAS PIA
VIXIT ANNIS XXXV. EX HIS
PERTVLIT CVM AEMILIO
PARNASO ANNOS N XXIII.
PEREGRINATIONIBVS
VARIIS ET CREBRIS FIDE
ADFECTIONE INCONPARA
BILI HAEC VEHICVLO
EVERSA VIA HOSTIENSI
III. KAL. FEBR. OBIIT.

HVNC TITVLVM
POSVERVNT
L. AEMILIVS PARNASVS
MARITVS EIVS ET IVNIVS
NICERO FRATER EIVS
QVI LEGES....

7 *Romanorum procerum*] Papinius Statius lib. II. ſiluarum, dixit: *Auſonios proceres*
8 *Ingenitum decus*] ἐπίθετικὸν vt innatum, inſitum ingenitũ apud Cic. multis locis, & de legibus, ingenita naturae virtus. Nonius etiã Marcellus hoc diſputat de ingenerandi verbo. Pomponij Porphyrionis locus emendandus eſt ad illum Horatij verſum lib. I. ſermonum ſat. 6. *numqua tibi vitiorum inſeuerit olim Natura.* te ipſum deniq. perſpice, ne habeas aliqua vitia, aut ingenita tibi, aut mala conſuetu-

ſuetudine quaeſita, vbi pro ingenita, ingenio in vulgatis libris legitur. & Sympoſius poeta quem nos in lucem e tenebris edidimus, in quarto Aenigmatae.

Ingenitum dicas ita pondere nemo grauatur.

& Am. Marcell. libro tertio ad vltimum id habet cauſidicina cum ceteris metuendum, & graue, quod hoc ingenitum eſt pene litigantibus cunctis, vt cum iurgia mille caſibus cadant acidentia ſecus in poteſtate exiſtiment patronorum, & omnem certaminum exitum ijſdem ſoleant adſignare, & non vitijs rerum, aut iniquitati aliquotiens diſceptantium, ſed ſolis defenſoribus iraſcātur. quem locum in gratiam cauſidicorum adſcripſi.

9 *Semina virtutum demiſſa, & tradita caelo*

Non potuere alijs dignius eſſe locis] Ammianus lib. 14. Tempore quo primis auſpicijs in mundanum fulgorem ſurgeret victura, dum erunt homines, Roma, vt augeretur ſublimibus incrementis foedere pacis aeternae virtus conuenit, atque fortuna, & quae ſequuntur. Infra quoque virtutum omnium domicilium Romam dicit.

Caelo] per primam, & ſecundā vocalē ſcribimus, vt in libris manuſcriptis, & lapidibus, & eo quē Romæ in pulchro viridario Papæ vidimus, cognoſcitur.

IVNONI
IVNIAE C. SILANI. F
TORQVATAE
SACERDOTI VESTALI
ANNIS LXIIII.
CAELESTI PATRONAE
ACTIVS.L

13 *Curia*] Senatus. Ouidius:

Curia restabat claui mensura coacta est

Per curiam Senatum, per aulam Imperatoris domũ significari aperte Claudianus ostendit in sextum Honorij consulatum.

Iure paludatae iam curia militat aulae. Et de cõsulatu Manlij Theodri. *quo iungitur aulae Curia.*

13 *Religiosa patet peregrinae curia laudi*

Nec putat externos quos decet esse suos.] Huc Pertinet Claudij oratio apud Tacitum lib. 11. de supplendo senatu ex Gallis.

Maiores mei, quorum antiquissimus Clausus origine Sabina, simul in ciuitatem Romanam, & in familias Patriciorum adscitus est, hortantur vti paribus consilijs Remp. capessam, trãsferendo huc, quod vsquam egregium fuerit. Neque enim ignoro Tullios Alba, Coruncanios Camerio, Porcios Tusculo. & ne vetera scrutemur, Ethruria, Lucaniaque, & omni Italia in Senatum accitos. Postremo ipsam ad Alpes promotam, vt non modo singuli viritim, sed terrae, gentesque in nomen nostrum coalescerent. Tunc solida domi quies, & aduersus externa floruimus, cum Transpadani in ciuitatem recepti, cum specie deductarum per orbem terræ legionum, additis prouincialium validissimis, fesso Imperio subuentum est. Num paenitet Balbos ex Hispania, nec minus insignes * viros è Gallia Narbonensi trãsiuisse? Manent posteri eorum, nec amore in hanc patriam nobis concedunt. Quid aliud exitio Lacedaemonijs, & Atheniensibus fuit, quamquam armis pollerent, nisi quod victos pro alienigenis arcebant? At conditor noster Romulus tantum sapientia valuit, vt plerosque populos eodem die hostes, dein ciues habuerit,

rit. Aduenae in nos regnauerunt. Libertinorum filijs Magiſtratus mandati, non vt plerique falluntur, recens, ſed priori populo factitatum eſt. At cum Senonibus pugnauimus, ſcilicet Volſci, & aequi numquam aduerſam nobis aciem ſtruxere? Capti à Gallis ſumus, ſed & Tuſcis obſides dedimus, & Samnitium iugum ſubiuimus. Attamen ſi cuncta bella recenſeas, nullum breuiore ſpatio quàm aduerſus Gallos confectum. Continua inde, ac fida pax. Iam moribus, artibus, affinitatibus noſtris mixti, aurum & opes ſuas inferant potius, quàm ſeparati habeant. Omnia P.C. quæ nunc vetuſtiſſima creduntur, noua fuere. Plebei magiſtratus poſt patricios, Latini poſt plebeios, ceterarum Italiae gentium poſt Latinos. Inueteraſcet hoc quoque, & quod hodie exemplis tuemur inter exempla erit. Orationē principis ſecuto Patrū conſilio, primi Edui Senatorū in vrbe ius adepti ſunt, datū id foederi antiquo, & quia ſoli Gallorum fraternitatis nomen cū populo Rom. vſurpant. Vide Cic. orationem pro Cornelio Balbo. Ariſtides de laudib. Romae ξένος δ' οὐδεὶς ὅστις ἀρχῆς ἢ πίστεως ἄξιος ἀνήρ. ideſt peregrinus habetur nemo qui vir ſit dignus magiſtratu, aut fide.

15 *Ordinis imperio, collegarumque fruuntur*
Peregrini conſules creantur, honores adipiſcuntur

Ordinis imperio] Conſulatum interpretor. Imperium enim pro ipſo conſulatu paſſim vſurpari video Verg. lib. 7.

Conſulis imperium primus ſaeuaſq. ſecures
Accipiet. Ouid. de Pōto lib. 4. eleg. ad Graecinū.
Ter quater imperij laetus honore tui. Ibidem.
Nam tibi finitum ſummo Graecine Decembri

Impe-

Imperium Iani suscipit ille die, Et paulo infra.
Qui quamquam est ingens, & nullum martia summo Altius imperium consule Roma videt.] Seneca lib. 2.controuersiarum. Summum imperium Consules cedens tibi.

Ordinis autem imperium, ordinarium consulatum dici puto. ex Ausonio quidem Gallo, & Lampridio nouimus ordinarium consulem esse, qui Kalen. Ian. consulatum iniret, ad differentiam consulis suffecti: Ausonius Gallus in gratiarum actione ad Gratianum Imperatorem Sed consulatus ille cuiusmodi ordinario suffectus, bimestri spatio interpositus, in sexta anni parte consumptus: quaerendum, vt reliquerit tantus orator, quibus consulibus gesserit consulatum. de Frontone loquitur. Mirari autem satis non possum Ausonium virum alioqui antiquitatis bene peritum eodem fere loco, aut paulo supra à consulum suffectorum integra cognitione aberrasse. Negat enim Senecam Neronis præceptorem consulatum gessisse his verbis. Diues Seneca, nec tamen consul, &c. quem omnino refellit Vlpianus iure consultus Alexandr. Imp. persamiliaris ad senatus consultum Trebellianum, quod factum esse scriptum reliquit Nerone Imp. octauo Kal. Sept. Anneo Seneca, & Trebellio maxi.coss. Eosdē cōsules legimus Institutionū lib. 2. de fideicommissarijs hereditatibus. Sed ad rem redeo Aelius Lampridius in Alexandro Seuero. Consulatum 3. inijt tantū ordinariū, ac primo nundino sibi alios semper suffecit. Et infra. Consules quoscumque, vel ordinarios, vel suffectos creauit ex Senatus sentētia nominauit sumptum eorum contrahens. De consule ordinario tituli, qui Romae legun-

leguntur infra, vbi de Stilichone agitur, ponuntur.
16 *Et partem genij quem venerantur habent*]
In partem Romanae ciuitatis vocantur peregrini, vt Verg. lib.7. *postquam in partem data Roma Sabinis,* & lib.4. *eiectum littore egentem.*
Excepi, & regni demens in parte locaui.
De genio infra non nulla cōgessimus ad illū versum.
Siue loci ingenio, seu domini genio.] Festus, quod huc pertinet, geniū esse vnius cuiusque loci Deum ex multorum sententia recenset. Virg. lib.5.
Incertus genium ne loci, famulum ne parentis
Esse putet, & lib.7.
geniumque loci, primamque deorum
Tellurem, nymphasq. & adhuc ignota precatur
Flumina. sed vtroque loco Seruius consulendus est. Ausonius etiam de claris vrbibus.
Salue Vrbis genius. Genius quoque centuriae legitur Romae apud Iudaeos in peruetusto lapide.

M. AVTIVS. M. F
STELL. AGRICOLA
TAVRINVS
MISSVS. HONESTA
MISSIONE
FLACCO. ET
GALLO. COS
ARAM. GENIO
CENTVRIAE

P.8.v.1. *Quale per aetherios mūdani verticis axes*
Conubium summi credimus esse Dei.] Vide Platonem

tonem in Timaeo. Seruius in illud Verg. lib. 6.

Principio caelum, ac terras, camposque liquentis
Lucentemque globum Lunae Titaniaque astra
Spiritus intus alit, totamque infusa per artus
Mens agitat molem, & magno se corpore miscet.

Hos duos Rutilij versus declarat. Deus inquit, est spiritus diuinus, qui per quattuor infusus elementa, gignit vniuersa. igitur si de elementis, & Deo nascuntur omnia, vnam originem habent, & par est natura omnium, haec ille, suo simili ostendit noster, vt ipsemet infert, Romam totum orbem terrarum priuilegio complexam ex orbe Vrbem fecisse.

Mundani verticis.]

Caeli medium Seneca lib. 7. naturalium quęstionum de Cometis disputans, inquit, ille enim a septentrione in verticem surgens orientem petijt. Macrobius lib. 1. cap. 21. de somnio Scipionis.

Et quia medium caelum quasi mundi vertex est, idem lib. 2. cap. 11. de somnio Scipionis.

Quid mundanus significet explicat his verbis. Inde & mundanus, quia mundus proprie caelum vocatur; & lib. 1, cap. 20. Ipsum quoque caelũ, quod vere mundus vocatur. Lucretius lib. 1. nec magni sidera mundi. idem saepius mundum pro caelo dixit Verg. Georg. lib. 1.

Per duodena regit mundi sol aureus astra.] & lib. 9. Aen.

torquet qui sidera mundi. Cic. de legibus. omne caelum, siue mundus, siue quo aliquo vocabulo gaudet. Claudianus in Manlij Theodori Astrologi consulatum.

Omnibus audimur terris mundique per aures.

Ibimus.] mundi, idest caeli, Aus. Gallus.

Quos indefessa voluens vertigine mundus.] Seneca lib. 1. naturalium mūdum ipsum praecipiti uelocitate labentem, & ortus, occasusque intra momētum temporis reuoluentē nemo nostrum sentit procedere. eodem lib. ergo tu in tantis erroribus es, vt existimes Deos mortium signa praemittere, & quid est in terris tam magnū, quod perire mundus sciat?

3 *At mea dilectis fortuna reuellitur oris.*] idest, vrbem Romam multis nominibus mihi, omnibusque carissimam inuitus relinquo.

Mea fortuna.] Idest, ego. Sic Horat. lib. 3. Ode. 5. *Mens prouida Reguli.*] & 21.

Narratur, & prisci Catonis Saepe mero caluisse virtus.] & ode. 3. lib. 1.

Perrupit Acheronta Herculeus labor.] idest, Regulus, Cato, Hercules

4 *Indigenam suum.*] Ciuem suum natura Verg. 8.

Haec nemora indigenae Fauni, Nymphaeque tenebant.] vbi seruius & Donatus, indigenas inde genitos interpretantur. idem 12.

Nec vetus indigenas nomen mutare latinos.] Ouid. 10. met.

Est ager, indigenae Damascenum nomine dicunt. Saxa indigena Rutilius dixit lib. 2. *Indigenis superat ridentia lilia saxis.*

5 *Illa quidem longis nimium deformia bellis: Sed quā grata minus tam miseranda magis.*] locus sumptus videtur ex Ciceronis epist. 9. lib. 6. ad M. Marcellum. Nunc vero nec locus, tibi vllus dulcior esse debet patria, nec eam diligere minus debes, quod deformior est, sed misereri potius, nec multis cla-

ris

ris viris orbatam priuare etiam aspectu tuo.

9 *Praesentes lacrimas tectis debemus auitis.*] coram dolendum est.

Lacrimas autem sine aspiratione per tertiam vocalem nostram scribimus ex veterum monumentorum fide, licet aspiratio sit in lapide peruetusto, quē magno labore descripsimus, quod esset impauimento S.Mariæ Transpontinae omnium pedibus protritus. Pergratum ijs, qui linguam latinam auctam volunt facturum me arbitror, si epitaphium sane antiquum versibus conscriptum vulgauero.

MVSA ET
MEGISTE ET
ONESIMVS
MNAE DVLCISSIMAE
FECIT

VIXIT. ANN. VNO. MENSI. XI. DIEB. XX
NATA. SET. IN. LACHRIMAS. SOLVM. DOLOR
OMNIBVS. INFANS
HIC. SITA. SVM. VIXI. TEMPVS. INANE. MEIS
ANNVS. ERAT. NATAE. PRIMVS. MOX. DEINDE
SECVNDI
LIMI. . . . S. RAPVIT. ME. SIBI. PERSEPHONE

Principem dictionem postremi versus paene deletam LIMINIBVS incisam fuisse conijcimus.

9 *Tectis auitis.*] Verg. Georg. 3. *regnis excessit auitis.*

14 *Vel pastorales aedificare casas.*] vel pro saltem hoc loco.

Pastorales casas.] Papinius Statius Theb. 12. *testumque adgressa propinqua.*

15 *Pastorale casae Ipsi quinetiam fontes*] sic Verg. *Ipsi te fontes, ipsa hęc arbusta vocabant.*

18 *Et desiderijs addere vela meis.*] addere pro reddere, quod erat in excusis visum est rectius, vt addere. calcar apud Horat. Et vatibus addere calcar.

21 *Terrena viarum.*] terrestre iter.

22 *Plana madent fluuiis.*] Silius Italicus lib. 10.
Plana natant, putrique gelu liquentibus vndis
Inuida limosa restagnant arua palude.

23 *Aurelius agger.*] via Aurelia, quae ab vrbe per Tusciam, & Alpes maritimas ducebat, vt docet Antoninus. Agger autem militaris via diceba tur Papinius stat. sil. lib. 2. Qua nobilis Appia crescit.
In latus & molles solidus premit agger harenas.
idem 2. *Flaminio quae limite Miluius agger.*
Transuehit. Am. lib. 19. Tamquam itinerario aggere, vel super posito ponte conplanatum spatiũ.

Aggerem autem gemina. gg. constare nemo non intelligit, quod non adnotassem nisi mendum irrepsisse in panuiniana editione animaduertissem. Librarius deceptus est fortasse similitudine vocis qua videtur Rutilius iocatus hoc versu. Postquam Tuscus ager, postquamque Aurelius agger. Sic habet lapis apud Reuerendissimum D. Hadrianum Fusconium Episcopum Aquini.

DIS. M.
P. CORFIDIO

SIGNINO

SIGNINO
POMARIO
DE. AGGER
A. PROSEVCHA
Q. SALLVSTIVS
HERMES
AMICO. BENE MERENTI
ET. NVMERVM
OLLARVM. DECEM

24 *Perpeſſus Geticas enſe vel igne manus.*] vel cōiunctiuā, vt apud Verg. lib. 6. *Pariter pietate vel armis egregius.*

Manus geticas.] Gothos Getas eſſe, qui Gothi ſunt appellati. Iſidorus Etimolog. lib. 9. docet his verbis. Gothi a Magoth filio Iaphet nominati putātur de ſimilitudine vltimæ ſyllabæ, quos veteres magis Getas, quam Gothos vocauere. gens fortis, & potentiſſima mole ardua corporum armorum genere terribilis, de quibus Lucanus Hinc Dacus premat inde Getae ſuccurrat Hiberus. Daci autem Gothorū ſuboles fuerunt, & dictos putant dacos quaſi dagos, quia de Gothorum ſtirpe creati ſunt.

Enſe vel igne.] hæc duo coniunxit Seneca lib. 1. quæſtionum naturalium. Hoc eſt illud punetum, quod inter tot gentes ferro, & igne diuiditur.

29 *Laude litamus.*] laudatione placamus quæ ſacrificij loco ſit. legendus eſt Ariſtides in procemio de laudibus Romae, quem imitatus eſt noſter.

30 *Inquantum.*] quantum, quatenus Plinius Iu-

nior in epistolis. A me inquantum poterit, requirentur, Seneca de benefi. lib. 1. Danti intantum producenda notitia est muneris sui, inquantum delectatura est, cui datur. intantum extulit etiam Plinius senior lib. 30. cap. 1. Intantum fides istis. Verg. lib. 6. Intantum spe tollet auos.

31 *Regina tui Mundi.*] Ammianus lib. 14. per omnes tamen quotquot sunt partes terrarum vt dominá suspiceris, & Regina.

32 *Sideros polos.*] Papin. Stat lib. 10. *Siderei Regina poli.*

P. 9. v. 1. *Genetrix hominum, genetrixq. Deorum.*] Ausonius.

Prima vrbes inter diuum domus aurea Roma
Claudianus Panegyrico. i. Stilichonis
Matrem Regumque Ducumque

Genetrix antem in secunda syllaba secundam vocalẽ retinet, nõ tertiam, vt vulgo fit corruptissime quod etiam animaduertit Ioh. Pierius in Verg. Quam scribendi rationem praeter libros manu scriptos, lapides hi, quos ipse vidi, ac descripsi Romae, tuentur in Basilicas S. crucis in Hierusalem.

DOMINAE . NOSTRAE . FL. IVL
HELENAE . PIISSIMAE . AVG.
GENETRICI . D. N. CONSTAN
TINI . MAXIMI . VICTORIS
CLEMENTISSIMI . SEMPER
AVGVSTI . AVIAE . CONSTAN
TINI . ET . CONSTANTI . BEATIS
SIMORVM . CAESARVM

IVLIVS

IVLIVS . MAXIMILIANVS . V. C. COMES
PIETATI. EIVS. SEMPER. DICATIS

Et in pauimento Basilicæ S. Pauli, nolumus enim quidquam, quod ad locupletandam latinam linguã pertineat, deperire.

Post mortem si viuit amor si gratia prisca
  Durat in arcanum mentis adacta bonum
Quamuis luctificum fratris tamen accipe carmen
  Ne mala sit tumulis extera lingua tuis
Te natura parens omni depincxerat arte
  Moribus ingenio corpore mente fide
Purus amicitiae cultor seruator honesti
  Eloquio miseros ❦ vel pietate fouens
Hinc est quod toto semper te flebimus aeuo
  Quod fuerat iuueni vis tibi multa senis
Te genetrix Fratresque simul te compare luctu
  Perpetuis lacrimis Plangit amata Domus

5 *Obruerint citius scelerata obliuia solem.*] id- est Solis, quem cotidie cernimus, obliuiscemur facilius.
6 *Quam tuus ex nostro corde recedat honos.*] Verg. ecglo. 1.
Quam nostro illius labatur pectore vultus
7 *Nam solis radijs aequalia munera tendis*
Qui circumfusus voluitur Oceanus
Voluitur ipse tibi qui continet omnia Phebus
E que tuis ortos in tua condit equos.]
Aristidis in encomio Romae sententiam videtur expressisse Τὴν ἴσην τῆ ἡλίου πορείαν εἶναι κλῆσιν

ὑμετέραν, καὶ τὸν ἥλιον διὰ τῆς ὑμετέρας πορεύεσθαι

10 *Eque tuis ortos in tua condit equos.*] legebatur ortus, ad equos nos ortos rettulimus.

13 *Quantum vitalis natura tetendit in axes.*] pleraſque terrae partes inhabitabiles credebant veteres. quaere apud Verg. interpretes in Geor. Quinque tenent caelum Zonae. quantum vitalis natura .i. vbicumque viuitur, & habitatur.

15 *Feciſti patriam diuerſis gentibus vnam.*] quarto abhinc verſu auget hanc ſententiam. Seneca ad Albinam, denique ab hac Ciuitate diſcede, quae veluti cummunis patria poteſt dici, & Modeſtinus in l. Roma. ff. ad municip. Roma communis patria noſtra eſt.

16 *Profuit inuictis te dominante capi.*]

Inuictis.] iniuſtis erat, quod mendum litterarum ſimilitudine conflatum ſubſtulimus Nam ſic infra.

Quos timuit, ſuperat, quos ſuperauit, amat.

18 *Vrbem feciſti, quod prius orbis erat.*] Plinius lib. 3. cap. 5.

Numine Deum electa, quæ caelum ipſum clarius faceret, ſparſa cōgregaret imperia, rituſq. molliret, & tot populorum diſcordes, feraſque linguas ſermonis commercio contraheret ad colloquia, & humanitatem homini daret, breuiterque vna cunctarum gentium in toto orbe patria fieret. Ariſtidis hic orationem fere totam inſeruiſſem, qua ille Vrbis Romae laudes celebrat, niſi lectoris otio abuti noluiſſe, ſatis officio meo factum me arbitror, ſi interdum locos, vnde Rutilius ad opus ſuum concinnandum per multa hauſerit, indicauero. Claudiani vero, quę

eodem

eodem fere tempore, quo Rutilius floruit, non possum quae paneg. 3. in Stilichonem decantata sunt non inculcare.

Haec est, in gremium victos quae sola recepit
Humanumque genus: communi nomine fouit
Matris, non dominae ritu, ciuesque vocauit
Quos domuit, nexuque pio longinqua reuinxit
Huius pacificis debemus moribus omnes
Quod veluti patrijs regionibus vtitur hospes.
Quod sedem mutare licet, quod cernere Thulen
Rursus, & horrendos quondam penetrare recessus.
Quod bibimus passim Rhodanum, potamus Orontem.
Quod cuncti gens vna sumus

19 *Auctorem generis Venerem, Martemque fatemur.*] Romanorum originem à Dijs ductam interpretatur ingeniose tertiò abhinc versu.

Mitigat armatas victrix clementia vires. Verg. lib. 6.

Tu regere Imperio populos Romane memento
Haec tibi erunt artes pacisque imponere morem
Parcere subiectis; & debellare superbos

25 *Inuentrix oleae.*] Mineruа, sic Verg. 1. Georg. oleaeque Minerua Inuentrix.

Vini repertor.] Bacchus

26 *Et qui primus humo pressit aratra puer.*] Triptolemus.

27 *Aras peoniam meruit medicina per artem.*] Plinius auctor est medicinā diuinos honores meruisse.

28. *Factus & Alcides nobilitate Deus.*] Hercules Deus est factus, aut nobilitate, id est, ob virtutem in caelum adsumptus est. Verg. lib. 6.

Aut ardens euexit ad aethera virtus. Aut certe nobilitate. Nam peragrato orbe, domitis monstris

laboribus

laboribus que illis exhaustis in Deorũ numerũ relatus est. factus profretus & mobilitate pro nobilitate, quod erat infra quoq. reposuimus. Tutior Autumnus mobilitate fugae.

29 *Tu quoque legiferis mundum complexa triumphis.*] Horat. ad od. 4. lib. 3.

Triumphatisque possit Roma ferox dare iura Medis. Claud. in Stil. paneg. 3.

Armorum legumque parens, quae fundis in oẽs
Imperium, primi que dedit cunabula iuris.

30 *Foedere communi viuere cuncta facis.*] Claudianus.

Humanumque genus communi nomine fouit.

31 *Te Dea te.*] sic Lucretius. *Te Dea te fugiunt venti.*

P. 10. v. 1. Omnia perpetuos quę seruãt sidera motus
Nullum viderunt pulchrius Imperium.] Claud. in Stilichone 3. paneg.

Proxime Diis Consul tantae qui prospicis Vrbi
Qua nihil in terris complectitur altius aether.
Cuius nec spatium visus nec corda decorum
Nec laudem vox vlla capit

3 *Quid simile?*]

Interrogationis notam hic ponendam censemus, si quidem Rutilius dixerat nullum imperium Romano praeferendum, nunc autem ne conferendum quidem. sic locutus est Cicer. Epist. 15. lib 8. ad Papiriũ Paetum. Catulum mihi narras, & illa tempora, quid simile?

3 *Assyrijs connectere contigit arma*
Medi finitimos cum domuere suos.
Magni parthorum reges Macedumque Tyranni

Mutua

Mutua per varias iura dedere vices.]

Claudianus 3. paneg. in Stilichonem. nam cetera Regna.

Luxuries vitiis, odiisque superbia vertit
Sic male sublimes fregit Spartanus Athenas
Atque idem Thebis cecidit, sic Medus ademit
Aßyrio Medoque tulit moderamina Perses
Subiecit Persen Macedo cessurus & ipse

Romanis. Aristides in encomio Romae οἱμὲν γὰρ ἄλλοι οἱ πρὸ ὑμῶν δυναστεύσαντες δεσπόται καὶ δοῦλοι ἀλλήλων ἐν τῷ μέρει γιγνόμενοι, καὶ νόθοι τῆς ἀρχῆς οὕτω διεξῆλθον, ὥσπερ ἐν σφαίρᾳ τάξιν μεταλαμβάνοντες, καὶ ἐδούλευσαν Μακεδόνες Πέρσαις, Πέρσαι Μήδοις, Μῆδοι Σύροις. Id est, qui enim ante vos dominati sunt serui dominiq. inter se alternis vicibus nec legitime imperio adsciti sic degere quasi in pila ordinem cōmutantes: seruiere Macedones Persis Persae Medis Medi Syris. Videndus est Dionysius Halicarn. de priscis his imperijs.

7 *Nec tibi nascenti plures animaeque manusque:*] Claud. 3. paneg. in Stilichonem.

Haec est exiguis quae finibus orta tetendit
Imgeminos axes, paruaque a sede profecta
Dispersit cum sole manus

12 *Excedis factis grandia facta tuis.*] fata Panuinij habet editio.

13 *Decora alta.*] Verg. lib. 1. Aen.

Scaenis decora alta futuris.] idem lib. 2.

Auratasque trabes veterum decora alta parentū.

15 *Confunduntque vagos delubra micantia visus*
Ipsos crediderim sic habitare Deos.] Claudianus in 6. consulatu Honorij.

Attollens apicem subiectis regia rostris
Tot circum delubra videt, tantisque Deorum
Cingitur excubiis iuuat intra tecta Tonantis
Cernere Tarpeia pendentes rupe gigantes
Caelatasque fores, mediisque volantia signa
Nubibus & densum stipantibus aethera temtlis.

17 *Aerio pendentes fornice riuos.*] Aquęductus Papinius Stat. lib. 1. Silu.

Vos mihi quę Latiũ, septenaque culmina Nymphae
Incolitis, Tiberimque nouis attolitis vndis,
Quas preceps Anien, atque exceptura natatus
Virgo iuuat Marsasque niues, & frigora ducens
Marcia, praecelsis quarum vaga molibus vnda
Crescit, & innumero pendens transmittitur arcu

Vide Cassiodori formulam comitiuae formarum vrbis lib. 7. cuius pauca adiunxi. quod enim illuc flumina quasi constructibus mõtibus perducuntur naturales credas alueos, soliditates saxorum, quando tantus impetus fluminis tot saeculis firmiter potuit sustineri. & infra;

Sed quanto pulchrius est claudiam Romam per tot siccas montium summitates lauacris ac domibus liquores purissimos fistularum vberibus emisisse.

23 *Roscida venis.*] sic Verg lib. 7. Aen.

Et roscida riuis.
Hernica saxa colunt

24 *Natiuo fonte.*] non deducto.

27 *Nempe tibi subitus calidarum gurges aquarum*
Rupit Tarpeias hoste premente vias.] apud Ouid. lib. 1. fastorum integram huius rei seriem leges. hic aliquot versus adposui.

Oraque, qua pollens ope sum fontana reclusi,

Sumque repentinas eiaculatus aquas.
Ante tamen madidis subieci sulphura venis.
Clauderet vt Tatio feruidus humor iter.
Cuius vt vtilitas pulsis percepta Sabinis
Quae fuerat, tuto reddita forma loco est.

27 *Subitus.*] repentinus, quod Ouid. dixit eo ver su. Sumque repentinas eiaculatus aquas.

31 *Quid loquar inclusas inter laquearia syluas?*] Seneca lib. 1. naturalium. Nec potest ante contemnere porticus, & lacunaria ebore fulgentia, & pensiles syluas,& deriuata in domos flumina.

P. 11. v. 1. *Deliciasque tuas.*] delicias scribimus per secundam mutam est enim a deliciendo deliciũ, & delicia, quam scribendi rationem vetustissima seruant monumenta, Romae in Campo sancto.

DELICIO SVO

Et in hospitio Trinitatis.

CLAVDIAE
PSAMATHE
VIX. ANN. XXIII.
C. FVRINIVS. FAVSTVS
DELICIO. SVO
PORPHIRIO. CAESAR
AVG. SER
IVCVNDIANVS
CONIVGI. KARISSIMAE

Et alius lapis cuius mihi exemplum dedit Fuluius Vrsinus

Vrsinus vir doctissimus, atque humanissimus.

V. SALVIDIENA · Q. L. HILARA SIBI ET SVAE
LIBERTAE SALVIDIENAE FAVSTILLAE
DELICIAE SVAE ERVDITAE OMNIBVS
ARTIBVS · RELIQVISTI MAMMAM TVAM
GEMENTEM PLANGENTEM
PLORANTEM · VIX. ANN. XV. VIRGINEM
ERIPVIT FATVS MALVS · DESTITVISTI VITILLA MEA
MISERAM

MAMMAM TVAM

3 *Frige crinales lauros.*] Pap. stat.lib.11.
Crinalem attolit longo stridore cerastem.
Seniumque sacrati Verticis in uirides Roma recinge comas.] Claud. de bello Gethico.
Surge precor veneranda parens, & certa secundis
Fide Deis, humilemque metum depone senectae
Vrbs aequeua polo. idem de bello Gildonico
Dixit, & adflauit Romam meliore iuuenta
Continuo redit ille vigor, senijque colorem
Mutauere comae solidatam crista resurgens
Erexit Galeam Clypeique recanduit orbis.
Et leuis excussa micuit robigine conus
6 *Perpetuosq. ignes aure° vmbo vomat.*]Ver.lib.10.
Ardet apex capiti cristisque a uertice flamma funditur, Et vastos vmbo vomit aureus ignes. idem 11.
Sed sustinet aureus vmbo
Pap. statius Th.3. Clypeque cruenta
Lux rubet, & solem longe ferit aemulus orbis
Ausonius Gallus.
Vomit aurea flammas
Cassis & vndantem Clypeus defulgurat ignem.

Abscon-

7 *Abscondat tristē deleta iniuriā casum.*] ἀμνηστία Iniuriarum obliuio; de qua Cic. in 1. philipp. In principio.

Tristem casum.] Gothicam direptionem vrbis.

8 *Contentus solidet vulnera clausa dolor.*] Contēptus legebatur. nos contentum dolorem credimus legi oportere.

9 *Aduersis solemne viris sperare secunda.*] hunc versum ita posse restitui putabat Achilles Statius, legebatur antea.

Aduersus solem ne vis sperare secunda:

Nam solemne uiris, coniunxit Horat. epist. ad Lollium.

Romanis solemne viris opus. Ad eam nimirum sententiam respexerat Rutilius, qua vsus est Horat. Ode. 10. lib. 2.

Sperat infestis, metuit secundis
Alteram sortem bene praeparatum
Pectus.

13 *Victoris Breni non distulit Allia poenam.*] Qui libri excusi sunt, ante quam Honuphrius Rutilium ederet, mendum hoc loco admiserunt, Pœnum enim in ijs, non poenam est legere. Illud non omittendum est, in Pauiniana editione Aliam vnica tantum l. esse impressam, Seruius lib. 6. Aen. metri caussa geminatam liquidam scribit ad illum versum.

Quosque secans infaustum interluit Allia nomen.] Allia Fluuius, inquit, haud longe ab Vrbe est, iuxta quem Galli Breno duce decimo quīctno calēdarum Augustarum die deleto exercitu post triduum deleuerunt etiam Vrbem excepto Capitolio. Sane Alliae additum est l. propter metrum, vt relliquias. Luca-

nus

nus bene posuit, Quas Aliae clades. hoc Lucani hemistichium apud Lucanum adhuc inuenire nō potui, quo fit vt putem Seruij verba esse mendosa:

Poenam.] Graecae scribitur ποινή, vt nihil sit opus auctoritate lapidis, libet tamen, quod est ad. S. Spiritus Hospit. adpingere monumentum.

OC MONVMENTVM
VI. EXTERVM. CORPVS. INDVCERE VOLVERIT. POENAE
NOMINE. INFERET. ARCAE. PONTIFICVM

Claudianus de bello Getico eamdem sententiam expressit.

Saepe lacessitam sed non impune fatemur
Ausoniam, haec Senonum restinxit sanguine flāmas.

eodem lib.

Hanc vrbem insano nullus qui Marte petiuit
Laetatus violasse redit.

17 *Quae mergi nequeunt nisu maiore resurgunt Exsiliuntque imis altius acta vadis.*] Seneca lib. 2. naturalium. Discus ex loco superiore in piscinam missus non descendit, sed resilit. Quod vero acta reposuerim, cum in vulgatis sit, alia, pluribus vt probem, non est necesse.

21 *Romana saecula.*] respexit ad ludos saeculares, quorum auctores Romani fuerunt, & vt Ouid. Kalendas Ausonias dixit, sic Rutilius Romana saecula.

22 *Solaque fatales non vereare colus.*] Claud. de bello Gildonico.

Vrbs aequeua polo, tum demum ferrea sumet.
Ius inte Lachesis, cum sic mutauerit axem
Foederibus natura nouis

23 *Quamuis sedecies denis, & mille peractis*
Annus

Annus praeterea iam tibi nonus eat.] qui annus est ab Vrbe condita ∞ C L X I X.

Sedecies.] vt seuiri. à sex, & decies, & viri x. littera abiecta, vt habet lapis a me descriptus Romæ in templo S. Martini in exquilijs.

L. VALERIO. L. F. . . .
BALBINO MAXIMO . .
CVR. REIP. LAVR LAVIN. .
ITEM COGNOSCENTI. AD. SA.
APPELLATIONES XV. VIR. SAC.
SEVIRO EQVITVM ROM. . .
AMICO INCOMPARA. . .

Et alius lapis qui est Narbonae decim annorum.

L. AEMILIO. L. F. PAP. ARCANO
TRIB. MIL. LEG. XI. GEM. ET. TRIB.
MIL. LEG. I. MINERV. ITEM. TRIB.
MIL. LEG. II. AVG. OMNIBVS. HO-
NORIBVS. IN. COLONIA. SVA. FVNCT.
ADLECTO. IN. AMPLISSIMVM
ORDINEM. AB. IMP. CAES.
HADRIANO. AVG. IIIIII. VIR
EQVITVM. ROMANOR.
QVAESTORI. VRBANO. TRIB.
PLEBIS. PRAETORI. DESIGNAT.
L. AEMILIVS. MOSCVS. IIIIII. VIR
AVG. PATRONO. OPTIMO. POST
OBITVM. EIVS. INLATIS. ARCAE
SEVIROR. OB LOCVM. ET. TVITIONEM
E STA-

STATVAE. HS. N. IIII.
L. D. D. IIIIII. VIROR.
ET SPORTVLIS. DEDICAVIT. XIII.

Seuirorum etiam equitum Romanorum mentionē fieri video in alio lapide, qui anno M. D. LXXIIX. Romae in Basilica S. Petri effossus est, ad quē, priusquam erueretur, describendum altissimis scalis descendi.

C. POMPVSIDIO
FABIO
FRATERNO
X. VIR. STL. IVD
VI. VIRO
EQVITVM ROMANOR

Altricemque suam fertilis orbis alat.] Plinius lib. 3. cap. 5.

Terra omnium terrarum alumna, eadem & parens. Sed mira est in altricem & alat συζυγία.

3 *fecundas tibi conferat Africa messes*
Sole suo diues, sed magis imbre tuo.] fecundus sine diphtongo scribit A. Gellius lib. 16. cap. 12. & Nonius Marcellus in nomine fenus. fertilem autē Africae partem, & Sil. Ital. canit. lib. 1.

Felix qua pingues mitis plaga temperat agros
Nec Cerere Ennea Phario nec victa colono

Idem Horat. ad Od. 1. lib. 1. tetigit.

Quidquid de libycis verritur areis

Imbre

4 *Imbre tuo.*] ſtrage. Siquidem Pop. Rom. exercitus in Africa ſaepe cæſus eſt. imbrem ſanguinis Pap. quoq. Statius Th. lib. 5. extulit.

Nexuque madentes
Sanguinis imbre noui

Et 12.

Et colla cruento
Imbre madent

Porro vberem fieri terrã humano ſanguine Ouid. in epiſt. Penelopes ſignificat.

Luxuriat Phrygio ſanguine pinguis humus

Et Horat. ode. 1. libri ſecundi.

Quis non latino ſanguine pinguior Campus

Ex Ægypto autem, atque Africa frumento importato Populũ Rom. eo tempore vſum fuiſſe Claudianus de bello Gildonico auctor eſt

Tot mihi pro meritis libyam, Nilumque dedere
Vt dominam plebem bellatricemque Senatum
Claſſibus aeſtiuis alerent, geminoque viciſſim
Litore diuerſi complerent horrea venti

Et eodem lib. tantae rei frumentariæ comparandae cauſſam explicat.

Quid mihi ſeptenos montes, turbamque dediſtis
Quae paruo non poſſet ali. felicior eſſem
Anguſtis opibus. mallem tolerare Sabinos
Et veios. breuior duxi ſecurius aeuum.
Ipſa nocet moles, vtinam remeare liceret
Ad ueteres fines, & moenia pauperis Anci
Sufficerent Etruſca mihi, Campanaque culta

5 *Conſurgant horrea ſulcis.*] ὑπερβολικόν

6 *Pinguiaque heſperio nectare praela fluant.*] Sic Tibullus, quem hoc loco Rutilius imitatus videtur

de frumenti & vini copia.

Nec spes destituat, sed frugum semper aceruos
Praebeat, & pleno pinguia musta lacu]

8 *Romuleis ossibus.*]Templum Romuli sunt qui intelligant vel Augusti Mausoleum Hadrianique sepulchrum prope Tiberim situm, quo aliorum quoque Imperatorum cineres inferebantur. sed nos pro ossibus, classibus esse hic locum censemus Sicque in margine libri posueramus, quod ab operis praetermissum est. Hanc nostram coniecturam Fuluij Vrsini viri cum sanguine, tum libris editis Illustrissimi confirmat liber, & proximi versus ipsius Rutilij de Tiberi nauigiis idoneo.

11 *Pande precor gemino placatum Castore pontum*
Temperet aequoream dux Cytherea uiam

Quorum numen nauigantibus praesentissimum putabant. Horat.

Sic te Diua potens Cypri
Sic fratres Helenae lucida sidera
Ventorumque regat pater
Obstructis alijs praeter Iapiga, Nauis

Gemino Castore.] Catullus, Gemelle, Castor, & Gemelle Castoris.

13 *Regerē cū iura Quirini*]cū essē *Praefectus vrbis.*

14 *Consuluique patres*] *rogandis sententiis*

15 *Nam quod nulla meum strinxerūt crimina ferrū*
Non sit Praefecti gloria, sed populi

Neminē Rutilius vrbis præfectus supplicio adfecit. quod ne lenitati suae tribuere videatur, Populi Romani bonos mores id demeruisse confirmat. Sed magistratus a seueritate longe abesse oportere Ammianus Marcellinus ostendit lib. 19. imitandus

ſit Tullius cum parcere, vel laedere potuiſſet vt ipſe adfirmat ignoſcendi quaerens cauſſas non puniendi occaſiones, quod iudicis lenti, & conſiderati eſt proprium. & infra Lauritius adiecta Comitis dignitate miſſus eſt rector, homo ciuilis prudentiae qui minis potius, quam acerbitate pleraque correxit, adeo vt eo diu prouinciam obtinente nihil acciderit, quod animaduerſione dignum aexiſtimaretur.

22 *Sicca luce.*] Horat. od. 11. lib. 1. ſiccis oculis Pap.ſtatius lib. 1.Lumine ſicco,

24 *Qui voluſi antiquo deriuat ſtemmate nomen*
& Reges Rutulos teſte Marone refert.]
Verg. lib 11. opinor locum dicit
Tu voluſe armari Volſcorum edice maniplis
Duc ait, & Rutulos

28 *Primaeuus meruit.*] Ammianus recepiſti primaeuus originis tuae ſplendidum florem.

28 *Pincipis ore loqui.*] vice ſacra.

29 *Rex erat ante puer populos Proconſule Paenos*] Auſonius Gallus.
Huius ego & natum, & generum Proconſule uidi.
Proconſule & Proconſul dicebatur eo tempore. id quod S. Auguſtinus in libello de grammatica docet Ab.e. littera vocali nullum latinum, niſi iuncta præpoſitione maſculinum inuenitur, vt Preconſule, ProPraetore, ergo iuncta praepoſitione fiunt latina; vt dixi, Propraetorae, Proquaeſtore. Nam veteres nominatiuo caſu Proconſul dicebant attendentes nullum nomen latinum exire in e litteram nominatiuo caſu generis maſculini.

30 *Aequalis terror, amorque.*] Claudianus ad Gennadium.

Vtraque gens fasces horret, amatque tuos.

32 *Si fas est meritis fidere consul erit.*] hoc dicendi genus nos expressimus in ijs versibus, quos ad Illustrissimum Scipionem Gonzagam Praesidum tum meum, tum eruditorum omnium, ac saeculi nostri vnicum decus nuper scripsimus.

Sic te quod voluit PIVS,
Et spes est, meritis fidere si licet,
Sacrae moenia qui tenet
Vrbis, purpureis patribus inserat:
Sis praesens mihi SCIPIO
Ne, dum saeuit hiems, fluctibus obruar.
Sospes te mea Castalis
GONZAGIS atauis, & canet HERCVLE
Dignum magnanimo parem
Cui non inuenient postera saecula.

32 *Consul erit.*] Pap. stat. lib. 1. silu.

Hunc & bissenos, sic indulgentia pergat
Pincipis Ausonij cernes attollere fasces

Ausonius Gallus

Consul vt ipse foret, spes mihi certa fuit

P. 13. v. 3. *Fronte bicorni.*] Tiberis, Insula prope mare disiunctus duobus hostijs exoneratur in mare

4 *Diuiduus Tiberis.*] Ouidius

Diuidua qua premit amnis aqua

Tiberim in Mare diuisum in fluere Ouid. lib. 4. Fastor. scribit.

Hostia contigerat, qua se Tiberinus in altum
Diuidit, & campo liberiore natat

5 *Laeuus fluuius.*] sinistram Tiberis partem Atria dixerunt. Ouid. lib. 4. Fastorum

Fluminis ad flexum veniunt, Tiberina priores

Atria

Atria dixerunt, vnde sinister abit

inaccessis harenis.] adquas nullus debet accedere, vt Seruius docet in illud sept. Aen.

Diues in accessos vbi solis filia lucos
Adsiduo resonat cantu

Harenis] Pap. stat. 1. silu.

Aut Medicis felix Epidaurus harenis

Verg. lib. 2. Georg.

Quem qui scire velit, libyci velit aequoris idem
Discere quam multae Zephiro turbentur harenae

Horat. lib. 3. ode. 4.

Vtcumque mecum vos eritis libens
Insanientem nauita Bosphorum
Temptabo, & arentis harenas
Litoris Aßyrij viator

Et sexcentis locis reperies harenas numero multitudinis cõtra Cæsaris sentẽtiã apud A.Gelliũ li.19.c.8.

6 *Hospitis Aenaee gloria sola manet.*] Verg. lib. 7. Aeneam hostiam subeuntem facit.

9 *Cunctamur temptare salum.*]in lib. omnibus impressis legitur solum corrupre.nos salũ restituimus.

9 *Portuque sedemus.*]Portum Hostiae a D.Caesare destinatum & omissum D. Claudius primum extruxit, deinde Traianus muniuit. vide Suetonium in D. Claudio Plutarchum in D. Caesare.Plinium lib.39.c. 9. Et Dionem, Procopius lib.1. de bello Gothico legendus est.

14 *Caput orbis*] Plinius lib.3.cap.5. & Roma terrarum caput. Ausonius Gallus

Quique caput rerum Romam,

Bonum fatũ sortitam esse Romã Prosper Aquitanicus lib. de ingratis testatur

Sedes Roma Petri quae pastoralis honoris
Facta caput mundo, quidquid non possidet armis
Religione tenet

Idem quoque S. Paulinus canit 3. Natali B. Felicis.

Nam prius imperio tantum, & victricibus armis
Nunc & Apostolicis terrarum es prima sepulchris.

Venãtius etiam Fortunatus quem nos primo quoq. tempore locupletiorẽ atq. emẽdatiorem in hominũ priorum gratiã emittemus, caput orbis vrbẽ dixit.

Conueniunt ad festa simul sua dona ferentes
Hi, quorum cineres vrbs caput orbis habet

19 *Qamquam signa leuis fumi commendat Homerus.*]Homer.Odyss.α, ἀντάρ ὀδυσσεὺς Ἱέμενος καπνὸν ἀποθρώσκοντα νοῆσαι Ἧς γαίης θανέει ἱμάρεται. quod sic vertimus.

At magnus Vlixes
Vt possit patriae fumum modo cernere terrae
Posse mori optauit.

22 *Septenis iugis.*]Montibus, collibus. Pap. silu. 2.

Dum per iuga septem.

Et infra.

Sed septem iuga Martiumque Tibrim.

Et 4.

Et septem gemino iactantior aethera pulset
Roma iugo, plusq. ante alias Euandrius arces
Collis ouet

27 *Pulsato notae redduntur ab aethere voces.*] ad aethera legebatur ab aethere reposuimus

28 *Vel quia perueniunt, vel quia fingit amor.*] sic Verg. ecgloga 8.

Credimus an qui amant ipsi sibi somnia fingũt.
Dum

Dum melior lunae fideret aura nouae.] ventus crederet lunae nouae, ne mutaretur scilicet

Pag. 14. v. 1.

Facundus iuuenis Gallorum nuper ab aruis
Missus Romani discere iura fori.] Romam veniebant ad ius ciuile discendum, atque alias disciplinas, Modestinus in l. Titio. ff. ad municip. & de incol. Cum esset Romae studiorum gratia.

4 *Credideram nil posse meis adfectibus addi*] Adfectus non geminato ff. scribimus, sed tertiam mutam in prima syllaba retinemus

Quod vt seruetur, & ratio compositionis, fit enim ex ad praepositione, & lapidis eius, quem supra produximus auctoritas persuadet, vbi legitur ADFECTIONE.

10 *Redditus color.*] vt diei aduentu rebus colorem rendi, ita noctis adimi scribit Verg. lib. 6. Aen.
Vbi caelum condidit vmbra
Iupiter, & rebus nox abstulit atra colorem,

Et beatus Ambrosius.
Nox atra rerum contegit
Terrae colores omnium.

14 *Mobilitate fugae.*] nobilitate editio Romana & Bononiensis habet mendose. Panuinius mobilitate Faërni coniectura reposuit, quem locum ita nos etiá castigaueramus.

15 *Alsia praelegitur tellus.*] Sil. Ital. lib. 8.
Necnon Argolico dilectum litus Aleso.
Alsium

9 *Stringimus absumptū fluctuq. & tempore castrū*] ...mptum suppleuimus. legitur in impressis om... ...ersus hic imprefectus

laboribus que illis exhaustis in Deorũ numerũ relatus est. factus profretus & mobilitate pro nobilitate, quod erat infra quoq. reposuimus. Tutior Autumnus mobilitate fugae.

29 *Tu quoque legiferis mundum complexa triumphis.*] Horat. ad od. 4. lib. 3.

Triumphatisque possit Roma ferox dare iura Medis. Claud. in Stil. paneg. 3.

Armorum legumque parens, quae fundis in oẽs
Imperium, primi que dedit cunabula iuris.

30 *Foedere communi viuere cuncta facis.*] Claudianus.

Humanumque genus communi nomine fouit.

31 *Te Dea te.*] sic Lucretius. *Te Dea te fugiunt venti.*

P. 10. v. 1. *Omnia perpetuos quę seruãt sidera motus*
Nullum viderunt pulchrius Imperium.] Claud. in Stilichone 3. paneg.

Proxime Dijs Consul tantae qui prospicis Vrbi
Qua nihil in terris complectitur altius aether.
Cuius nec spatium visus nec corda decorum
Nec laudem vox vlla capit

3 *Quid simile?*]

Interrogationis notam hic ponendam censemus, si quidem Rutilius dixerat nullum imperium Romano praeferendum, nunc autem ne conferendum quidem. sic locutus est Cicer. Epist. 15. lib 8. ad Papiriũ Paetum. Catulum mihi narras, & illa tempora, quid simile?

3 *Assyrijs connectere contigit arma*
Medi finitimos cum domuere suos.
Magni parthorum reges Macedumque Tyranni
Mutua

Mutua per varias iura dedere vices.]

Claudianus 3. paneg. in Stilichonem. nam cetera Regna.

Luxuries vitiis, odiisque superbia vertit
Sic male sublimes fregit Spartanus Athenas
Atque idem Thebis cecidit, sic Medus ademit
Aßyrio Medoque tulit moderamina Perses
Subiecit Persen Macedo cessurus & ipse
Romanis. Aristides in encomio Romae οἱ μὲν γὰρ ἄλλοι οἱ πρὸ ὑμῶν δυναστεύσαντες δεσπόται καὶ δοῦλοι ἀλλήλων ἐν τῷ μέρει γιγνόμενοι, καὶ νόθοι τῆς ἀρχῆς ὄντες διεξῆλθον, ὥσπερ ἐν σφαίρᾳ τάξιν μεταλαμβάνοντες, καὶ ἐδούλευσαν Μακεδόνες Πέρσαις, Πέρσαι Μήδοις, Μῆδοι Σύροις. Id est, qui enim ante vos dominati sunt serui dominiq. inter se alternis vicibus nec legitime imperio adsciti sic degere quasi in pila ordinem cōmutantes: seruiere Macedones Persis Persae Medis Medi Syris. Videndus est Dionysius Halicarn. de priscis his imperijs.

7 *Nec tibi nascenti plures animaeque manusque:*] Claud. 3. paneg. in Stilichonem.

Haec est exiguis quae finibus orta tetendit
Imgeminos axes, paruaque a sede profecta
Dispersit cum sole manus

12 *Excedis factis grandia facta tuis.*] fata Panuinij habet editio.

13 *Decora alta.*] Verg. lib. 1. Aen.

Scaenis decora alta futuris.] idem lib. 2.

Auratasque trabes veterum decora alta parentū.

15 *Confunduntque vagos delubra micantia visus*
Ipsos crediderim sic habitare Deos.] Claudianus in 6. consulatu Honorij.

Attollens

Attollens apicem subiectis regia rostris
Tot circum delubra videt, tantisque Deorum
Cingitur excubiis iuuat intra tecta Tonantis
Cernere Tarpeia pendentes rupe gigantes
Caelatasque fores, mediisque volantia signa
Nubibus & densum stipantibus aethera templis.

17 *Aerio pendentes fornice riuos.*] Aquęductus Papinius Stat. lib. 1. Silu.

Vos mihi quę Latiũ, septenaque culmina Nymphae
Incolitis, Tiberimque nouis attolitis vndis,
Quas preceps Anien, atque exceptura natatus
Virgo iuuat Marsasque niues, & frigora ducens
Marcia, praecelsis quarum vaga molibus vnda
Crescit, & innumero pendens transmittitur arcu

Vide Cassiodori formulam comitiuae formarum vrbis lib. 7. cuius pauca adiunxi. quod enim illuc flumina quasi constructibus mõtibus perducuntur naturales credas alueos, soliditates saxorum, quando tantus impetus fluminis tot saeculis firmiter potuit sustineri. & infra

Sed quanto pulchrius est claudiam Romam per tot siccas montium summitates lauacris ac domibus liquores purissimos fistularum vberibus emisisse.

23 *Roscida venis.*] sic Verg lib. 7. Aen.

Et roscida riuis.
Hernica saxa colunt

24 *Natiuo fonte.*] non deducto.

27 *Nempe tibi subitus calidarum gurges aquarum Rupit Tarpeias hoste premente vias.*] apud Ouid. lib. 1. fastorum integram huius rei seriem leges. hic aliquot versus adposui.

Oraque, qua pollens ope sum fontana reclusi,

Sumque repentinas eiaculatus aquas.
Ante tamen madidis subieci sulphura venis.
Clauderet vt Tatio feruidus humor iter.
Cuius vt vtilitas pulsis percepta Sabinis
Quae fuerat, tuto reddita forma loco est.

27 *Subitus.*] repentinus, quod Ouid. dixit eo ver su. Sumque repentinas eiaculatus aquas.

31 *Quid loquar inclusas inter laquearia syluas?*] Seneca lib. 1. naturalium. Nec potest ante contemnere porticus, & lacunaria ebore fulgentia, & pensiles syluas, & deriuata in domos flumina.

P. 11. v. 1. *Deliciasque tuas.*] delicias scribimus per secundam mutam est enim a deliciendo deliciũ, & delicia, quam scribendi rationem vetustissima seruant monumenta, Romae in Campo sancto.

DELICIO SVO

Et in hospitio Trinitatis.

CLAVDIAE
PSAMATHE
VIX. ANN. XXIII.
C. FVRINIVS. FAVSTVS
DELICIO. SVO
PORPHIRIO. CAESAR
AVG. SER
IVCVNDIANVS
CONIVGI. KARISSIMAE

Et alius lapis cuius mihi exemplum dedit Fuluius Vrsinus

Vrsinus vir doctissimus, atque humanissimus.

V. SALVIDIENA . Q. L. HILARA SIBI ET SVAE
LIBERTAE SALVIDIENAE FAVSTILLAE
DELICIAE SVAE ERVDITAE OMNIBVS
ARTIBVS RELIQVISTI MAMMAM TVAM
GEMENTEM PLANGENTEM
PLORANTEM . VIX. ANN. XV. VIRGINEM
ERIPVIT FATVS MALVS . DESTITVISTI VITILLA MEA
MISERAM
MAMMAM TVAM

3 *Frige crinales lauros.*] Pap. stat.lib.11.
Crinalem attolit longo stridore cerastem.
Seniumque sacrati Verticis in uirides Roma recinge comas.] Claud. de bello Gethico.
Surge precor veneranda parens, & certa secundis
Fide Deis, humilemque metum depone senectae
Vrbs aequeua polo. idem de bello Gildonico
Dixit, & adflauit Romam meliore iuuenta
Continuo redit ille vigor, senijque colorem
Mutauere comae solidatam crista resurgens
Erexit Galeam Clypeique recanduit orbis.
Et leuis excussa micuit robigine conus
6 *Perpetuosq. ignes aure° vmbo vomat.*]Ver.lib.10.
Ardet apex capiti cristisque a uertice flamma funditur, Et vastos vmbo vomit aureus ignes. idem 11.
Sed sustinet aureus vmbo
Pap. statius Th.3. Clypeque eruenta
Lux rubet, & solem longe ferit aemulus orbis
Ausonius Gallus.
Vomit aurea flammas
Cassis & vndantem Clypeus defulgurat ignem.
Abscon-

7 *Abscondat tristẽ deleta iniuriã casum.*] ἀμνηστία Iniuriarum obliuio; de qua Cic. in 1. philipp. In principio.

Tristem casum.] Gothicam direptionem vrbis.

8 *Contentus solidet vulnera clausa dolor.*] Contẽptus legebatur. nos contentum dolorem credimus legi oportere.

9 *Aduersis solemne viris sperare secunda.*] hunc versum ita posse restitui putabat Achilles Statius. legebatur antea.

Aduersus solem ne vis sperare secunda.

Nam solemne uitis, coniunxit Horat. epist. ad Lollium.

Romanis solemne viris opus. Ad eam nimirum sententiam respexerat Rutilius, qua vsus est Horat. Ode. 10. lib. 2.

Sperat infestis, metuit secundis
Alteram sortem bene praeparatum
Pectus.

13 *Victoris Breni non distulit Allia poenam.*] Qui libri excusi sunt, ante quam Honuphrius Rutilium ederet, mendum hoc loco admiserunt, Pœnum enim in ijs, non poenam est legere. Illud non omittendum est, in Pauiniana editione Aliam vnica tantum l. esse impressam, Seruius lib. 6. Aen. metri caussa geminatam liquidam scribit ad illum versum.

Quosque secans infaustum interluit Allia nomen.] Allia Fluuius, inquit, haud longe ab Vrbe est, iuxta quem Galli Breno duce decimo quĩctno calẽdarum Augustarum die deleto exercitu post triduum deleuerunt etiam Vrbem excepto Capitolio. Sane Alliae additum est l. propter metrum, vt relliquias. Lucanus

nus bene posuit, Quas Aliae clades. hoc Lucani hemistichium apud Lucanum adhuc inuenire nō potui, quo fit vt putem Seruij verba esse mendosa.

Poenam.] Graciæ scribitur ποινή, vt nihil sit opus auctoritate lapidis, libet tamen, quod est ad S. spiritus Hospit. adpingere monumentum.

OC MONVMENTVM
VI. EXTERVM. CORPVS. INDVCERE VOLVERIT. POENAE
NOMINE. INFERET. ARCAE. PONTIFICVM

Claudianus de bello Getico eamdem sententiam expressit.

Saepe lacessitam sed non impune fatemur
Ausoniam, haec Senonum restinxit sanguine flāmas.

eodem lib.

Hanc vrbem insano nullus qui Marte petiuit
Laetatus violasse redit.

17 *Quae mergi nequeunt nisu maiore resurgunt Exsiliuntque imis altius acta vadis.*] Seneca lib. 2. naturalium. Discus ex loco superiore in piscinam missus non descendit, sed resilit. Quod vero acta reposuerim. cum in vulgatis sit, alia, pluribus vt probem, non est necesse.

21 *Romana saecula.*] respexit ad ludos saeculares, quorum auctores Romani fuerunt, & vt Ouid. Kalendas Ausonias dixit, sic Rutilius Romana saecula.

22 *Solaque fatales non vereare colus.*] Claud. de bello Gildonico.

Vrbs aequeua polo, tum demum ferrea sumet.
Ius in te Lachesis, cum sic mutauerit axem
Foederibus natura nouis

23 *Quamuis sedecies denis, & mille peractis*

Annus

Annus praeterea iam tibi nonus eat.]qui annus est ab Vrbe condita ∞ C L X I X.

Sedecies.] vt seuiri. à sex,& decies,& viri x. littera abiecta, vt habet lapis a me descriptus Romæ in templo S. Martini in exquilijs.

L. VALERIO. L. F. . . .
BALBINO MAXIMO . .
CVR. REIP. LAVR LAVIN. .
ITEM COGNOSCENTI. AD. SA.
APPELLATIONES XV. VIR. SAC.
SEVIRO EQVITVM ROM. . .
AMICO INCOMPARA. . .

Et alius lapis qui est Narbonae decim annorum.

L. AEMILIO. L. F. PAP. ARCANO
TRIB. MIL. LEG. XI. GEM. ET. TRIB.
MIL. LEG. I. MINERV. ITEM. TRIB.
MIL. LEG. II. AVG. OMNIBVS. HO
NORIBVS. IN. COLONIA. SVA. FVNCT.
ADLECTO. IN. AMPLISSIMVM
ORDINEM. AB. IMP. CAES.
HADRIANO. AVG. IIIIII. VIR
EQVITVM. ROMANOR.
QVAESTORI. VRBANO. TRIB.
PLEBIS. PRAETORI. DESIGNAT.
L. AEMILIVS. MOSCVS. IIIIII. VIR
AVG. PATRONO. OPTIMO. POST
OBITVM. EIVS. INLATIS. ARCAE
SEVIROR. OB LOCVM. ET. TVITIONEM

STATVAE. HS. N. IIII.
L. D. D. IIIIII. VIROR.
ET SPORTVLIS. DEDICAVIT. XIII.

Seuirorum etiam equitum Romanorum mentionē fieri video in alio lapide, qui anno M. D. LXXIIX. Romae in Basilica S. Petri effossus est, ad quē, priusquam erueretur, describendum altissimis scalis descendi.

C. POMPVSIDIO
FABIO
FRATERNO
X. VIR. STL. IVD
VI. VIRO
EQVITVM ROMANOR

Altricemque suam fertilis orbis alat.] Plinius lib. 3. cap. 5.

Terra omnium terrarum alumna, eadem & parens. Sed mira est in altricem & alat συζυγία.

3 *fecundas tibi conferat Africa messes*
Sole suo diues, sed magis imbre tuo.] fecundus sine diphtongo scribit A. Gellius lib. 16. cap. 12. & Nonius Marcellus in nomine fenus. fertilem autē Africae partem, & Sil. Ital. canit. lib. 1.

Felix qua pingues mitis plaga temperat agros
Nec Cerere Ennea Phario nec victa colono

Idem Horat. ad Od. 1. lib. 1. tetigit.

Quidquid de libycis verritur areis

Imbre

4 *Imbre tuo.*] ſtrage. Siquidem Pop. Rom. exercitus in Africa ſaepe cæſus eſt. imbrem ſanguinis Pap. quoq. Statius Th. lib. 5. extulit.

Nexuque madentes
Sanguinis imbre noui

Et 12.

Et colla cruento
Imbre madent

Porro vberem fieri terrã humano ſanguine Ouid. in epiſt. Penelopes ſignificat.

Luxuriat Phrygio ſanguine pinguis humus

Et Horat. ode. 1. libri ſecundi.

Quis non latino ſanguine pinguior Campus

Ex Ægypto autem, atque Africa frumento importato Populũ Rom. eo tempore vſum fuiſſe Claudianus de bello Gildonico auctor eſt

Tot mihi pro meritis libyam, Nilumque dedere
Vt dominam plebem bellatricemque Senatum
Claſſibus aeſtiuis alerent, geminoque viciſſim
Litore diuerſi complerent horrea venti

Et eodem lib. tantae rei frumentariæ comparandae cauſſam explicat.

Quid mihi ſeptenos montes, turbamque dediſtis
Quae paruo non poſſet ali. felicior eſſem
Anguſtis opibus. mallem tolerare Sabinos
Et veios. breuior duxi ſecurius aeuum.
Ipſa nocet moles, vtinam remeare liceret
Ad ueteres fines, & moenia pauperis Anci
Sufficerent Etruſca mihi, Campanaque culta

5 *Conſurgant horrea ſulcis.*] ὑπερβολικόν

6 *Pinguiaque heſperio nectare praela fluant.*] Sic Tibullus, quem hoc loco Rutilius imitatus videtur

de frumenti & vini copia.

Nec spes destituat, sed frugum semper aceruos
Praebeat, & pleno pinguia musta lacu]

8 *Romuleis oßibus.*]Templum Romuli sunt qui intelligant vel Augusti Mausoleum Hadrianique sepulchrum prope Tiberim situm, quo aliorum quoque Imperatorum cineres inferebantur. sed nos pro ossibus, classibus esse hic locum censemus Sicque in margine libri posueramus, quod ab operis praetermissum est. Hanc nostram coniecturam Fuluij Vrsini viri cum sanguine, tum libris editis Illustrissimi confirmat liber, & proximi versus ipsius Rutilij de Tiberi nauigiis idoneo

11 *Pande precor gemino placatum Castore pontum*
Temperet aequoream dux Cytherea uiam

Quorum numen nauigantibus praesentissimum putabant. Horat.

Sic te Diua potens Cypri
Sic fratres Helenae lucida sidera
Ventorumque regat pater
obstructis alijs praeter Iapiga, Nauis

Gemino Castore.] Catullus, Gemelle, Castor, & Gemelle Castoris.

13 *Regerẽ cũ iura Quirini*]*cũ eßẽ Praefectus vrbis.*

14 *Consuluique patres*] *rogandis sententiis*

15 *Nam quod nulla meum strinxerũt crimina ferrũ*
Non sit Praefecti gloria, sed populi

Neminẽ Rutilius vrbis præfectus supplicio adfecit. quod ne lenitati suae tribuere videatur, Populi Romani bonos mores id demeruisse confirmat. Sed magistratus a seueritate longe abesse oportere Ammianus Marcellinus ostendit lib. 19. imitandus

sit

ſit Tullius cum parcere, vel laedere potuiſſet vt ipſe adfirmat ignoſcendi quaerens cauſſas non puniendi occaſiones, quod iudicis lenti, & conſiderati eſt proprium. & infra Lauritius adiecta Comitis dignitate miſſus eſt rector, homo ciuilis prudentiae qui minis potius, quam acerbitate pleraque correxit, adeo vt eo diu prouinciam obtinente nihil acciderit, quod animaduerſione dignum aexiſtimaretur.

22 *Sicca luce.*] Horat. od. 11. lib. 1. ſiccis oculis Pap. ſtatius lib. 1. Lumine ſicco,

24 *Qui voluſi antiquo deriuat ſtemmate nomen*
& Reges Rutulos teſte Marone refert.]
Verg. lib 11. opinor locum dicit
Tu voluſe armari Volſcorum edice maniplis
Duc ait, & Rutulos

28 *Primacuus meruit.*] Ammianus recepiſti primaeuus originis tuae ſplendidum florem.

28 *Pincipis ore loqui.*] vice ſacra.

29 *Rex erat ante puer populos Proconſule Paenos*] Auſonius Gallus.
Huius ego & natum, & generum Proconſule uidi.
Proconſule & Proconſul dicebatur eo tempore. id quod S. Auguſtinus in libello de grammatica docet Ab.e. littera vocali nullum latinum, niſi iuncta praepoſitione maſculinum inuenitur, vt Prcconſule, ProPraetore, ergo iuncta praepoſitione fiunt latina; vt dixi, Propraetorae, Proquaeſtore. Nam veteres nominatiuo caſu Proconſul dicebant attendentes nullum nomen latinum exire in e litteram nominatiuo caſu generis maſculini.

30 *Aequalis terror, amorque.*] Claudianus ad Gennadium.

Vtraque gens fasces horret, amatque tuos.

32 *Si fas est meritis fidere consul erit.*] hoc dicendi genus nos expressimus in ijs versibus, quos ad Illustrissimum Scipionem Gonzagam Praesidum tum meum, tum eruditorum omnium, ac saeculi nostri vnicum decus nuper scripsimus.

Sic te quod voluit PIVS,
Et spes est, meritis fidere si licet,
Sacrae moenia qui tenet
Vrbis, purpureis patribus inserat:
Sis praesens mihi SCIPIO
Ne, dum saeuit hiems, fluctibus obruar.
Sospes te mea Castalis
GONZAGIS atauis, & canet HERCVLE
Dignum magnanimo parem
Cui non inuenient postera saecula.

32 *Consul erit.*] Pap. stat.lib.1.silu.

Hunc & bissenos, sic indulgentia pergat
Pincipis Ausonij cernes attollere fasces

Ausonius Gallus

Consul vt ipse foret, spes mihi certa fuit

P.13.v.3. *Fronte bicorni.*] Tiberis, Insula prope mare disiunctus duobus hostijs exoneratur in mare

4 *Diuiduus Tiberis.*] Ouidius

Diuidua qua premit amnis aqua

Tiberim in Mare diuisum in fluere Ouid. lib. 4. Fastor. scribit.

Hostia contigerat, qua se Tiberinus in altum
Diuidit, & campo liberiore natat

5 *Laeuus fluuius.*] sinistram Tiberis partem Atria dixerunt. Ouid. lib.4. Fastorum

Fluminis ad flexum veniunt, Tiberina priores

Atria

Atria dixerunt, vnde finister abit

inaccessis harenis.] adquas nullus debet accedere, vt Seruius docet in illud sept. Aen.

Diues in accessos vbi solis filia lucos
Adsiduo resonat cantu

Harenis] Pap. stat. 1. silu.

Aut Medicis felix Epidaurus harenis

Verg. lib. 2. Georg.

Quem qui scire velit, libyci velit aequoris idem
Discere quam multae Zephiro turbentur harenae

Horat. lib. 3. ode. 4.

Vtcumque mecum vos eritis libens
Insanientem nauita Bosphorum
Temptabo, & arentis harenas
Litoris Aßyrij viator

Et sexcentis locis reperies harenas numero multitudinis cōtra Cæsaris sentētiā apud A.Gelliū li.19.c.8.

6 *Hospitis Aenaee gloria sola manet.*] Verg. lib. 7. Aeneam hostiam subeuntem facit.

9 *Cunctamur temptare salum.*]in lib. omnibus impressis legitur solum corrupre.nos salū restituimus.

9 *Portuque sedemus.*]Portum Hostiae a D.Caesare destinatum & omissum D. Claudius primum exstruxit, deinde Traianus muniuit. vide Suetonium in D. Claudio Plutarchum in D. Caesare.Plinium lib.39.c. 9. Et Dionem, Procopius lib.1. de bello Gothico legendus est.

14 *Caput orbis*] Plinius lib.3.cap.5. & Roma terrarum caput. Ausonius Gallus

Quique caput rerum Romam,

Bonum fatū sortitam esse Romā Prosper Aquitanicus lib. de ingratis testatur

laboribus que illis exhaustis in Deorũ numerũ relatus est. factus profretus & mobilitate pro nobilitate, quod erat infra quoq. reposuimus. Tutior Autumnus mobilitate fugae.

29 *Tu quoque legiferis mundum complexa triumphis.*] Horat. ad od. 4. lib. 3.

Triumphatisque possit Roma ferox dare iura Medis. Claud. in Stil. paneg. 3.

Armorum legumque parens, quae fundis in oẽs
Imperium, primi que dedit cunabula iuris.

30 *Foedere communi viuere cuncta facis.*] Claudianus.

Humanumque genus communi nomine fouit.

31 *Te Dea te.*] sic Lucretius. *Te Dea te fugiunt venti.*

P. 10. v. 1. *Omnia perpetuos quę seruãt sidera motus*
Nullum viderunt pulchrius Imperium.] Claud. in Stilichone 3. paneg.

Proxime Diis Consul tantae qui prospicis Vrbi
Qua nihil in terris complectitur altius aether.
Cuius nec spatium visus nec corda decorum
Nec laudem vox vlla capit

3 *Quid simile?*]

Interrogationis notam hic ponendam censemus, si quidem Rutilius dixerat nullum imperium Romano praeferendum, nunc autem ne conferendum quidem. sic locutus est Cicer. Epist. 15. lib 8. ad Papiriũ Paetum. Catulum mihi narras, & illa tempora, quid simile?

3 *Assyrijs connectere contigit arma*
Medi finitimos cum domuere suos.
Magni parthorum reges Macedumque Tyranni

Mutua

Mutua per varias iura dedere vices.] Claudianus 3. paneg. in Stilichonem. nam cetera Regna.

Luxuries vitiis, odiisque superbia vertit
Sic male sublimes fregit Spartanus Athenas
Atque idem Thebis cecidit, sic Medus ademit
Aßyrio Medoque tulit moderamina Perses
Subiecit Persen Macedo cessurus & ipse

Romanis. Aristides in encomio Romae οἱ μὲν γὰρ ἄλλοι οἱ πρὸ ὑμῶν δυναστεύσαντες δεσπόται καὶ δοῦλοι ἀλλήλων ἐν τῷ μέρει γιγνόμενοι, καὶ νόθοι τῆς ἀρχῆς ὄντες διεξῆλθον, ὥσπερ ἐν σφαίρᾳ τάξιν μεταλαμβάνοντες, καὶ ἐδούλευσαν Μακεδόνες Πέρσαις, Πέρσαι Μήδοις, Μῆδοι Σύροις. Id est, qui enim ante vos dominati sunt serui dominiq. inter se alternis vicibus nec legitime imperio adsciti sic degere quasi in pila ordinem cõmutantes. seruiere Macedones Persis Persae Medis Medi Syris. Videndus est Dionysius Halicarn. de priscis his imperijs.

7 *Nec tibi nascenti plures animaeque manusque:*] Claud. 3. paneg. in Stilichonem.

Haec est exiguis quae finibus orta tetendit
Imgeminos axes, paruaque a sede profecta
Dispersit cum sole manus

12 *Excedis factis grandia facta tuis.*] fata Panuinij habet editio.

13 *Decora alta.*] Verg. lib. 1. Aen.

Scaenis decora alta futuris.] idem lib. 2.

Auratasque trabes veterum decora alta parentũ.

15 *Confunduntque vagos delubra micantia visus*
Ipsos crediderim sic habitare Deos.] Claudianus in 6. consulatu Honorij.

Attollens

Attollens apicem subiectis regia rostris
Tot circum delubra videt, tantisque Deorum
Cingitur excubiis iuuat intra tecta Tonantis
Cernere Tarpeia pendentes rupe gigantes
Caelatasque fores, mediisque volantia signa
*Nubibus & densum stipantibus aethera temp***lis**.

17 *Aerio pendentes fornice riuos.*] Aquęductus Papinius Stat. lib. 1. Silu.

Vos mihi quę Latiũ, septenaque culmina Nymphae
Incolitis, Tiberimque nouis attolitis vndis,
Quas preceps Anien, atque exceptura natatus
Virgo iuuat Marsasque niues, & frigora ducens
Marcia, praecelsis quarum vaga molibus vnda
Crescit, & innumero pendens transmittitur arcu

Vide Cassiodori formulam comitiuae formarum vrbis lib. 7. cuius pauca adiunxi. quod enim illuc flumina quasi constructibus mõtibus perducuntur naturales credas alueos, soliditates saxorum, quando tantus impetus fluminis tot saeculis firmiter potuit sustineri. & infra.

Sed quanto pulchrius est claudiam Romam per tot siccas montium summitates lauacris ac domibus liquores purissimos fistularum vberibus emisisse.

23 *Roscida venis.*] sic Verg lib. 7. Aen.

Et roscida riuis.
Hernica saxa colunt

24 *Natiuo fonte.*] non deducto.

27 *Nempe tibi subitus calidarum gurges aquarum Rupit Tarpeias hoste premente vias.*] apud Ouid. lib. 1. fastorum integram huius rei seriem leges. hic aliquot versus adposui.

Oraque, qua pollens ope sum fontana reclusi,

Sumque repentinas eiaculatus aquas.
Ante tamen madidis subieci sulphura venis.
Clauderet vt Tatio feruidus humor iter.
Cuius vt vtilitas pulsis percepta Sabinis
Quae fuerat, tuto reddita forma loco est.

27 *Subitus.*] repentinus, quod Ouid. dixit eo versu. Sum que repentinas eiaculatus aquas.

31 *Quid loquar inclusas inter laquearia syluas?*] Seneca lib. 1. naturalium. Nec potest ante contemnere porticus, & lacunaria ebore fulgentia, & pensiles syluas, & deriuata in domos flumina.

P. 11. v. 1. Deliciasque tuas.] delicias scribimus per secundam mutam est enim a deliciendo deliciū, & delicia, quam scribendi rationem vetustissima seruant monumenta, Romae in Campo sancto.

DELICIO SVO

Et in hospitio Trinitatis.

CLAVDIAE
PSAMATHE
VIX. ANN. XXIII.
C. FVRINIVS. FAVSTVS
DELICIO. SVO
PORPHIRIO. CAESAR
AVG. SER
IVCVNDIANVS
CONIVGI. KARISSIMAE

Et alius lapis cuius mihi exemplum dedit Fuluius
Vrsinus

Vilinus vir doctiſſimus, atque humaniſſimus.

V. SALVIDIENA. Q. L. HILARA SIBI ET SVAE
LIBERTAE SALVIDIENAE FAVSTILLAE
DELICIAE SVAE ERVDITAE OMNIBVS
ARTIBVS RELIQVISTI MAMMAM TVAM
GEMENTEM PLANGENTEM
PLORANTEM. VIX. ANN. XV. VIRGINEM
ERIPVIT FATVS MALVS. DESTITVISTI VITILLA MEA
MISERAM
MAMMAM TVAM

5 *Frige crinales lauros.*] Pap. ſtat.lib.11.
Crinalem attolit longo ſtridore ceraſtem.
Senlumque ſacrati Verticis in uirides Roma recinge comas.] Claud. de bello Gethico.
Surge precor veneranda parens, & certa ſecundis
Fide Deis, humilemque metum depone ſenectae
Vrbs aequeua polo. idem de bello Gildonico
Dixit, & adflauit Romam meliore iuuenta
Continuo redit ille vigor, ſeniŷque colorem
Mutauere comae ſolidatam criſta reſurgens
Erexit Galeam Clypeique recanduit orbis.
Et leuis excuſſa micuit robigine conus.
6 *Perpetuoſq. ignes aureꝰ vmbo vomat.*]Ver.lib.10.
Ardet apex capiti criſtisque a uertice flamma funditur, Et vaſtos vmbo vomit aureus ignes. idem 11.
Sed ſuſtinet aureus vmbo
Pap. ſtatius Th.3. Clypeque cruenta
Lux rubet, & ſolem longe ferit aemulus orbis
Auſonius Gallus.
Vomit aurea flammas
Caſsis & vndantem Clypeus defulgurat ignem.

Abſcon-

7 *Abscondat tristē deleta iniuriā casum.*] ἀμνηστία Iniuriarum obliuio; de qua Cic. in 1. philipp. In principio.

Tristem casum.] Gothicam direptionem vrbis.

8 *Contentus solidet vulnera clausa dolor.*] Contēptus legebatur. nos contentum dolorem credimus legi oportere.

9 *Aduersis solemne viris sperare secunda.*] hunc versum ita posse restitui putabat Achilles Statius. legebatur antea.

Aduersus solem ne vis sperare secunda.

Nam solemne uiris, coniunxit Horat. epist. ad Lollium.

Romanis solemne viris opus. Ad eam nimirum sententiam respexerat Rutilius, qua vsus est Horat. Ode. 10. lib. 2.

Sperat infestis, metuit secundis
Alteram sortem bene praeparatum
Pectus.

13 *Victoris Breni non distulit Allia poenam.*] Qui libri excusi sunt, ante quam Honuphrius Rutilium ederet, mendum hoc loco admiserunt, Pœnum enim in ijs, non poenam est legere. Illud non omittendum est, in Pauiniana editione Aliam vnica tantum l. esse impressam, Seruius lib. 6. Aen. metri caussa geminatam liquidam scribit ad illum versum.

Quosque secans infaustum interluit Allia nomen.] Allia Fluuius, inquit, haud longe ab Vrbe est, iuxta quem Galli Breno duce decimo quīcto calēdarum Augustarum die deleto exercitu post triduum deleuerunt etiam Vrbem excepto Capitolio. Sane Alliāe additum est l. propter metrum, vt relliquias. Lucanus

Annus praeterea iam tibi nonus eat.] qui annus est ab Vrbe condita ∞ c l x i x.

Sedecies.] vt seuiri. à sex,& decies,& viri x. littera abiecta, vt habet lapis a me descriptus Romæ in templo S. Martini in exquilijs.

L. VALERIO. L. F. . . .
BALBINO MAXIMO . .
CVR. REIP. LAVR LAVIN. .
ITEM COGNOSCENTI. AD. SA.
APPELLATIONES XV. VIR. SAC.
SEVIRO EQVITVM ROM. . .
AMICO INCOMPARA. . .

Et alius lapis qui est Narbonae decim annorum.

L. AEMILIO. L. F. PAP. ARCANO
TRIB. MIL. LEG. XI. GEM. ET. TRIB.
MIL. LEG. I. MINERV. ITEMQ. TRIB.
MIL. LEG. II. AVG. OMNIBVS. HO
NORIBVS. IN. COLONIA. SVA. FVNCT.
ADLECTO. IN. AMPLISSIMVM
ORDINEM. AB. IMP. CAES.
HADRIANO. AVG. IIIIII. VIR
EQVITVM. ROMANOR.
QVAESTORI. VRBANO. TRIB.
PLEBIS. PRAETORI. DESIGNAT.
L. AEMILIVS. MOSCVS. IIIIII. VIR
AVG. PATRONO. OPTIMO. POST
OBITVM. EIVS. INLATIS. ARCAE
SEVIROR. OB LOCVM. ET. TVITIONEM
E STA-

STATVAE. HS. N. IIII.
L. D. D. IIIIII. VIROR.
ET SPORTVLIS. DEDICAVIT. XIII.

Seuirorum etiam equitum Romanorum mentionē fieri video in alio lapide, qui anno M. D. LXXIIX. Romae in Basilica S. Petri effossus est, ad quē, priusquam erueretur, describendum altissimis scalis descendi.

C. POMPVSIDIO
FABIO
FRATERNO
X. VIR. STL. IVD
VI. VIRO
EQVITVM ROMANOR

Altricemque suam fertilis orbis alat.] Plinius lib. 3. cap. 5.

Terra omnium terrarum alumna, eadem & parens. Sed mira est in altricem & alat συζυγία.

3 *fecundas tibi conferat Africa messes*
Sole suo diues, sed magis imbre tuo.] fecundus sine diphtongo scribit A. Gellius lib. 16. cap. 12. & Nonius Marcellus in nomine fenus. fertilem autē Africae partem, & Sil. Ital. canit. lib. 1.

Felix qua pingues mitis plaga temperat agros
Nec Cerere Ennea Phario nec victa colono

Idem Horat. ad Od. 1. lib. 1. tetigit.

Quidquid de libycis verritur arcis

Imbre

4 *Imbre tuo.*] ſtrage. Siquidem Pop. Rom. exercitus in Africa ſaepe cæſus eſt. imbrem ſanguinis Pap. quoq. Statius Th. lib. 5. extulit.

Nexuque madentes
Sanguinis imbre noui

Et 12.

Et colla cruento
Imbre madent

Porro vberem fieri terrã humano ſanguine Ouid. in epiſt. Penelopes ſignificat.

Luxuriat Phrygio ſanguine pinguis humus

Et Horat. ode. 1. libri ſecundi.

Quis non latino ſanguine pinguior Campus

Ex Ægypto autem, atque Africa frumento importato Populũ Rom. eo tempore vſum fuiſſe Claudianus de bello Gildonico auctor eſt

Tot mihi pro meritis libyam, Nilumque dedere
Vt dominam plebem bellatricemque Senatum
Claſſibus aeſtiuis alerent, geminoque viciſſim
Litore diuerſi complerent horrea venti

Et eodem lib. iantae rei frumentariæ comparandae cauſſam explicat.

Quid mihi ſeptenos montes, turbamque dediſtis
Quae paruo non poſſet ali. felicior eſſem
Anguſtis opibus. mallem tolerare Sabinos
Et veios. breuior duxi ſecurius aeuum.
Ipſa nocet moles, vtinam remeare liceret
Ad ueteres fines, & moenia pauperis Anci
Sufficerent Etruſca mihi, Campanaque culta

5 *Conſurgant horrea ſulcis.*] ὑπερβολικόν

6 *Pinguiaque heſperio nectare praela fluant.*] Sic Tibullus, quem hoc loco Rutilius imitatus videtur

de frumenti & vini copia.

Nec ſpes deſtituat, ſed frugum ſemper aceruos
Praebeat, & pleno pinguia muſta lacu]

8 *Romuleis oßibus.*]Templum Romuli ſunt qui intelligant vel Auguſti Mauſoleum Hadrianique ſepulchrum prope Tiberim ſitum, quo aliorum quoque Imperatorum cineres inferebantur. ſed nos pro oſſibus, claſſibus eſſe hic locum cenſemus Sicque in margine libri poſueramus, quod ab operis praetermiſſum eſt. Hanc noſtram coniecturam Fuluij Vrſini viri cum ſanguine, tum libris editis Illuſtriſſimi confirmat liber, & proximi verſus ipſius Rutilij de Tiberi nauigiis idoneo

11 *Pande precor gemino placatum Caſtore pontum*
Temperet aequoream dux Cytherea uiam

Quorum numen nauigantibus praeſentiſſimum putabant. Horat.

Sic te Diua potens Cypri
Sic fratres Helenae lucida ſidera
Ventorumque regat pater
Obſtructis aliјs praeter Iapiga, Nauis

Gemino Caſtore.] Catullus, Gemelle, Caſtor, & Gemelle Caſtoris.

13 *Regerē cū iura Quirini*]cū eſſē *Praefectus vrbis.*

14 *Conſuluique patres*] *rogandis ſententiis*

15 *Nam quod nulla meum ſtrinxerūt crimina ferrū*
Non ſit Praefecti gloria, ſed populi

Neminē Rutilius vrbis præfectus ſupplicio adfecit. quod ne lenitati ſuae tribuere videatur, Populi Romani bonos mores id demeruiſſe confirmat. Sed magiſtratus a ſeueritate longe abeſſe oportere Ammianus Marcellinus oſtendit lib. 19. imitandus ſit

ſit Tullius cum parcere, vel laedere potuiſſet vt ipſe adfirmat ignoſcendi quaerens cauſſas non puniendi occaſiones, quod iudicis lenti, & conſiderati eſt proprium. & infra Lauritius adiecta Comitis dignitate miſſus eſt rector, homo ciuilis prudentiae qui minis potius, quam acerbitate pleraque correxit, adeo vt eo diu prouinciam obtinente nihil acciderit, quod animaduerſione dignum aexiſtimaretur.

22 *Sicca luce.*] Horat. od. 11. lib. 1. ſiccis oculis Pap. ſtatius lib. 1. Lumine ſicco,

24 *Qui voluſi antiquo deriuat ſtemmate nomen & Reges Rutulos teſte Marone refert.*]
Verg. lib 11. opinor locum dicit
Tu voluſe armari Volſcorum edice maniplis
Duc ait, & Rutulos

28 *Primaeuus meruit.*] Ammianus recepiſti primaeuus originis tuae ſplendidum florem.

28 *Pincipis ore loqui.*] vice ſacra.

29 *Rex erat ante puer populos Proconſule Paenos*] Auſonius Gallus.
Huius ego & natum, & generum Proconſule uidi.
Proconſule & Proconſul dicebatur eo tempore. id quod S. Auguſtinus in libello de grammatica docet Ab. e. littera vocali nullum latinum, niſi iuncta præpoſitione maſculinum inuenitur, vt Proconſule, Pro-Praetore, ergo iuncta praepoſitione fiunt latina; vt dixi, Propraetorae, Proquaeſtore. Nam veteres nominatiuo caſu Proconſul dicebant attendentes nullum nomen latinum exire in e litteram nominatiuo caſu generis maſculini.

30 *Aequalis terror, amorque.*] Claudianus ad Gennadium.

Vtraque gens fasces horret, amatque tuos.

32 *Si fas est meritis fidere consul erit.*] hoc dicendi genus nos expressimus in ijs versibus, quos ad Illustrissimum Scipionem Gonzagam Praesidum tum meum, tum eruditorum omnium, ac saeculi nostri vnicum decus nuper scripsimus.

Sic te quod voluit PIVS,
Et spes est, meritis fidere si licet,
Sacrae moenia qui tenet
Vrbis, purpureis patribus inserat:
Sis praesens mihi SCIPIO
Ne, dum saeuit hiems, fluctibus obruar.
Sospes te mea Castalis
GONZAGIS atauis, & canet HERCVLE
Dignum magnanimo parem
Cui non inuenient postera saecula.

32 *Consul erit.*] Pap. stat. lib. 1. silu.

Hunc & bissenos, sic indulgentia pergat
Pincipis Ausonij cernes attollere fasces

Ausonius Gallus

Consul vt ipse foret, spes mihi certa fuit

P.13.v.3. Fronte bicorni.] Tiberis, Insula prope mare disiunctus duobus hostijs exoneratur in mare

4 *Diuiduus Tiberis.*] Ouidius

Diuidua qua premit amnis aqua

Tiberim in Mare diuisum in fluere Ouid. lib. 4. Fastor. scribit.

Hostia contigerat, qua se Tiberinus in altum
Diuidit, & campo liberiore natat

5 *Laeuus fluuius.*] sinistram Tiberis partem Atria dixerunt. Ouid. lib. 4. Fastorum

Fluminis ad flexum veniunt, Tiberina priores

Atria

Atria dixerunt, vnde sinister abit

inaccessis harenis.] adquas nullus debet accedere, vt Seruius docet in illud sept. Aen.

Diues in accessos vbi solis filia lucos
Adsiduo resonat cantu

Harenis] Pap. stat. 1. silu.

Aut Medicis felix Epidaurus harenis

Verg. lib. 2. Georg.

Quem qui scire velit, libyci velit aequoris idem
Discere quam multae Zephiro turbentur harenae

Horat. lib. 3. ode. 4.

Vtcumque mecum vos eritis libens
Insanientem nauita Bosphorum
Temptabo, & arentis harenas
Litoris Aßyrij viator

Et sexcentis locis reperies harenas numero multitu dinis cõtra Cæsaris sentẽtiã apud A.Gelliũ li.19.c.8.

6 *Hospitis Aenaee gloria sola manet.*] Verg. lib. 7. Aeneam hostiam subeuntem facit.

9 *Cunctamur temptare salum.*]in lib. omnibus impressis legitur solum corrupre.nos salũ restituimus.

9 *Portuque sedemus.*]Portum Hostiae a D.Caesare destinatum & omissum D. Claudius primum exstruxit, deinde Traianus muniuit. vide Suetonium in D. Claudio Plutarchum in D. Caesare.Plinium lib.39.c.9. Et Dionem, Procopius lib.1. de bello Gothico legendus est.

14 *Caput orbis*] Plinius lib.3.cap.5. & Roma terrarum caput. Ausonius Gallus

Quique caput rerum Romam,

Bonum fatũ sortitam esse Romã Prosper Aquitanicus lib. de ingratis testatur

Dum melior lunae sideret aura nouae.] ventus crederet lunae nouae, ne mutaretur scilicet

Pag. 14. v. 1.

Facundus iuuenis Gallorum nuper ab aruis
Missus Romani discere iura fori.] Romam veniebant ad ius ciuile discendum, atque alias disciplinas, Modestinus in l. Titio. ff. ad municip. & de incol. Cum esset Romae studiorum gratia.

4 *Credideram nil posse meis adfectibus addi*] Adfectus non geminato ff. scribimus, sed tertiam mutam in prima syllaba retinemus

Quod vt seruetur, & ratio compositionis, fit enim ex ad praepositione, & lapidis eius, quem supra produximus auctoritas persuadet, vbi legitur ADFECTIONE.

10 *Redditus color.*] vt diei aduentu rebus colorem reddi, ita noctis adimi scribit Verg. lib. 6. Aen.
Vbi caelum condidit vmbra
Iupiter, & rebus nox abstulit atra colorem,
Et beatus Ambrosius.
Nox atra rerum contegit
Terrae colores omnium.

14 *Mobilitate fugae.*] nobilitate editio Romana & Bononiensis habet mendose. Panuinius mobilitate Faërni coniectura reposuit, quem locum ita nos etiã castigaueramus.

15 *Alsia praelegitur tellus.*] Sil. Ital. lib. 8.
Necnon Argolico dilectum litus Aleso.
Alsium

9 *Stringimus absumptũ fluctuq. & tempore castrũ*] ...mptum suppleuimus. legitur in impressis om... ...ersus hic imprefectus

Strin-

Stringimus.] radimus, praeteruehimnr Verg.
Stringentem ripas, & pinguia culta secantem.

Quem versum integrum sumpsit Ausonius in Mosella.

24 *Hoc Inui Castrum.*] decem hos versus Seruij verbis explicabimus, qui ad illud sexti Aen. *Castrumq. Inui*, sic inquit. Vna est in Italia Ciuitas Castrum nouum dicitur. de hoc autem ait Castrum Inui. i. Panos, qui illic colitur. Inus autem Latine appellantur graece Πάν, item Ε'φιάλτης graece, latine Incubus. Idem Faunus, item Fatuus Fatuelus, dicitur autem Inus ab ineundo passim cum omnib. animalibus, vnde & incubus dicitur. Castrum autē Ciuitas est. Nam castra numero plurali dicimus. licet legerimus in Plauto Castrum poenarum, quod etiam diminutio ostendit. nam Castellum dicimus

25 *Tyrrhenis mutauit Maenala siluis.*] sic Horat. od. 17. lib. 1.

Velox amaenum saepe Lucretilem
Mutat Lycaeo Faunus, & ode. 1. epod.
Pecus ve calabris ante sidus feruidum
Lucana mutet Pascua

29 *Ad Centumcellas forti defleximus Austro*
Tranquilla puppes in statione manent
Molibus aequoreum concluditur amphitheatrum
Angustosque aditus insula facta tegit
Attollit geminas turres bifidoque meatu
Faucibus artatis pandit vtrumque latus]

Centumcellensem portum describit. Sed qui Pyrgos fuisse, contendunt, vbi nunc, qui vulgo dicitur Ciuitasuetus ducti leuissima similitudine, quo Verg. vtitur, *& Pyrgi*

eos & loci ratio, & duo auctores praestantissimi Plinius & Rutilius plane confutant. nam Pyrgis portum nullum fuisse ignorat nemo, qui norit a Strabone, Plinioq. hunc maris tractum importuosum vocari. Ad Centumcellas autem portum in amphitheatri formã Traianus extruxit, cuius vestigia hodie quoq. extant. Quod si quis dixerit Pyrgos in Centumcellas migrasse, aut proxime sitos, ex Antonini itinerario, & Rutilio nostro refellitur. diuersos enim, ac disparatos, Caere, & Castro nouo constat. audiamus Rutilium ex hostiae portu soluentem

Alsia praelegitur tellus Pyrgiq. recedunt,
Nunc Villae grandes. oppida parua prius
Stringimus absumptum fluctuq. & tempore castrũ.

Tum paullo post.

Ad Centumcellas forti deflexïmus Austro
Tranquilla puppes in statione manent.

Vides Alsium, Pyrgos, Caere, Castrum Inui, Centumcellas in ordine commemorari. praeterea Centumcellas, non pyrgos fuisse Ciuitatemueterem argumento est, quod inde proprius abest amnis Minio. Rutilius enim mane ex portu Centumcellensi profectus Minionem statim conspicatus est, vt ipsemet testatur. leue illud, & frigidum est, quod de veteri quadam turri, quae adhuc ibi conspicitur, nec idoneum ad fidem faciendam Pyrgos esse, quod tamen pro firmissimo argumento litteris aureis proditum est in ea Vaticani palatij parte, quam GREG. XIII. Pont. Opt Max. Vrbis Romae instaurator ac prope conditor magnificentissime exstruxit, atq. elegantissime exornauit. nos, qui Pyrgos nomen Ciuitatis amisisse supra Rutilij memoriam ex eo versu

ſu didicimus. *Pyrgique recedunt*
Nunc Villae grandes oppida parua prius

Centumcellas eſſe Ciuitatem veterem vel ex ipſo Traiani portu confirmamus, ſedcorrigendus eſt Ptolemeus, q̃ portū Traiani lõge vltra locat, cũ Traianus portum munierit apud Centumcellas tunc ſeceſſum poſtea Vrbem, quam Procopius lib. 2. de bello Gothico celeberrimam dicit, & S. Gregorius ad Dominicum Epiſcopũ Centumcellenſem in Regiſtro ſcribit. Plinij 2. Epiſtulae libri ſexti, quae incipit Euocatus in Concilium a Caeſare noſtro ad Centumcellas hoc loco nomen, longe maximam cepi voluptatem, extremam partem adſcribam. Villa pulcherrima cingitur viridiſſimis agris, haec imminet litori, cuius in ſinu portus velut amphitheatrũ huius ſiniſtrum brachium firmiſſimo opere munitum eſt, dextrum elaboratur, in ore Inſula adſurgit, quae inlatum vento mare obiacens frangat tutumque ab vtroque latere decurſum nauibus præſtet. Adſurgit autẽ, arte viſenda. ingentia ſaxa latiſsima nauis prouehit contra haec alia ſuper alia deiecta ipſo pondere manent, ac ſenſim quodam velut aggere conſtruuntur, eminet iam, & apparet ſaxeum dorſum in pactosq; fluctus in immenſum elidit & tollit. Vaſtus illic fragor canũque circa mare. ſaxis deinde pilae adicijuntur, que procedenti tempore enatam inſulam imitẽtur. Hic portus habet etiam nomen auctoris, eritque maxime ſalutaris. nam per longiſſimum ſpatium litus importuoſum hoc receptaculo vtetur. Haec ille.

Centumcellas. Procopius lib. 2. de bello Gothico vrbem maritimam fuiſſe in Etruria prope Romã

atque

atque eius laudes refert, Antoninus quoque in itinerario meminit huius Vrbis.

31 *Amphitheatrum.*] instar Amphitheatri.

Pag. 15. *v.* 11. *Amaro gustu.*] marino.

13 *Purus odor mollisq. sapor dubitare lauantem.*] in omnibus vulgatis labantem male, sed facilis mutatio, b, in, u,

Vt solet excussis pugnam praeludere glebis
Stipite cum rigido cornua prona terit

Verg. lib. 10. Aen.

Mugitus veluti cum prima in praelia taurus
Terrificos ciet, atque irasci in cornua temptat
Arboris obnixus trunco ventosque lacessit
Ictibus, & sparsa ad pugnam proludit harena

19 *Siue Deus faciem mentitus & ora iuuenci*] Deus, Iupiter, Faciem, & Ora. Verg. lib. 1. Aeneid. coniunxit.

Vt faciem mutatus & ora Cupido

19 *Ora iuuenci.*] hoc quoque ex Verg. sumptum lib. 5. Aen.

Dixit, & aduersi contra stetit ora iuuenci

25 *Elicitas simili credamus origine lymphas.*] in impressis legimus nymphas corrupte. hoc quoque correximus.

26 *Musarum latices vngula fodit equi.*] Pegasus in Helicone fontem dedit, vt superiore tertio abhinc versu.

Auctorem pecudem Fons Heliconis habet

27 *Antris Pierijs.*] antrum musarum.

Spiracula.] aquarum eruptiones. aquae autem proprie spirare dicuntur vt in Verg. lib. 10. vbi spirant ex veteribus manuscriptis libris, non sperat, legen-

gendum est.
Qua vada non spirant, nec fracta remurmurat vnda
Est.n.in primo Geor. feruetq. fretis spirantibus aequor

Quod Pierius vidit, & testatur in vno ex ijs, qui spirant retinent, superadditam esse paraphrasim crispantur.

28 *Messallae.*] Valeriorum cognomen a deuicta Messana praeter Macrobium, Seneca antea notauit lib. de breuitate vitae. Valerius, inquit, Maximus primus Messanam vicit, & primus ex familia Valeriorum Vrbis captæ in se translato nomine Messana appellatus est, paullatimque vulgo permutante litteras Messalla dictus est. Senecae liber veteris editionis meus pro Maximus habet Coruinus, pro Valeriorum, Valerianum, vtrumque Mendose quem locum, vt scripsimus, ex ingenio emendauimus.

29 *Capit.*] delectat allicit Horatius.
Vt pictura poesis erit, quae si proprius stes
Te capiet magis, & quaedam si longius abstes.
Verg. Aen. *Capiturque locis*

31 *Hic est qui primo seriem de Consule ducit*
Vsque ad Publicolas si redeamus auos.] cur publicola sit dictus, docet Sil. Ital. lib. 2.
Publicola ingentis volesi spartana Propago
Is cultam referens insigni nomine plebem
Ausonios atauo ducebat consule fasces

Pag. 16. v. 1. Praefecti nutu praetoria rexit.] Praefectus Praetorio Romae in Auentino è regione S. Alexij lapidem superne fractum descripsi, cuius exẽplum quando non nihil eruditionis habere videtur, huc producere non alienum putaui

PROV. AFRICAE . ET . V. S. IVDICANTI
PRAEF. VRBIS. ET. V. S. IVDICANTI. ITE
RVM . COMITI. ORDIN. PRIMI. INTRA. PA
LATIVM. PRAEF. PRAET. CONSVLI. ORD.
PLACIDVS. SEVERVS. V. C. FILIVS. PATRI. RE-
LIGIOSO
ET. ANTONIA. MARCIANILLA. C. F. NVRVS
SOCERO. SANCTISSIMO

3 *Qualem poscat facundia sedem.*] ipse infert
Vir bonus esse velit quisque disertus erit
Cic. Quinctilianus, & Fortunatianus, Orator vir bonus dicendi peritus -

7 *Minione*]Munionem per quinctam vocalem omnes Rutilij editiones habent. Verg. 10. Aened. vbi in manu scriptis omnibus legitur Minio per tertiam vocalem

Qui Caerete domo, qui sunt Minionis in aruis

Paulisper litus fugimus Minione vadosum
Suspecto trepidant hostia parua solo.]
trepidant dixit propter vada, & breuia

Trepidant] saliunt, spirant crispantur, quod breuium est proprium. Horat.

Trepidant rotantes.
Vertice fumum
Idem.
Lympha fugax trepidare riuo.

Franguntur enim fluctus elisi terrae Verg.
Qua vada non spirant, nec fracta remurmurat unda.

Hostia parua.] pro hostia horia, quod est parui Nauigij genus, legi posse censebat Petrus Ciacon singularis vir doctrinae, & sanctitatis exemplar

Gra-

Grauiscarum. Verg. lib. 10.

Intempestaeque Grauiscae

Grauiscas ab aere dictas noster proximo versu confirmat.

Quas premit aestiue saepe paludis odor

Sil. Ital. lib. 8.

Et veteres misere Grauiscae

14 *Et desolatae moenia foeda Cosae*] Verg. 10.

Quique vrbem liquere Cosas

Quo loco Seruius inquit, Ciuitas est Tusciae, quę in numero dicitur singulari secundum Sallustium. vnde apparet esse vsurpationem. Haec Seruius, Rutilius infra quoq. scripsit numero vnitatis.

Litore namque Cosae cognatos depulit hostes

19 *Credere maluerim Pygmaeae damna cohortis.*
Et coniuratas in sua bella grues.]

Plinius lib. 4. cap. 9. Geramia, vbi Pygmeorum gens fuisse proditur, quos Gatizos barbari vocant, creduntque a gruibus fugatos. & lib. 10. cap. 23. inducias habet gens Pygmaea abscessu gruum, vt diximus cum his dimicantium Iuuenal. sat. 13.

Ad subitas thracum volueres nubemque sonoram
Pygmaeus paruis currit bellator in armis
Mox impar hosti, raptusq. per aera curuis
Vnguibus a saeua fertur grue

in Priap. lusib.

Pygmaeo breuior gruem timenti.

Et Symposius a nobis nuper editus ex vetustissimo exemplari, quod est illustrissimi & Reuerendissimi D. Iohannis Francisci Cardinalis Comendoni, viri sapientissimi ac de litteris litteratisque optime meriti Aenigmate 26. de Grue.

Littera sum caeli penna perscripta volantis
Bella cruenta gerens volucri discrimine Martis
Nec vereor pugnas dum non sit longior hostis

21 *Signatus ab Hercule portus*

De portu Herculis saepae Antoninus in Itinerario.

22 *Mollior aura*] Horat. *vbi mollior aura*

24 *Lepidi*] de hoc Ausonius

Iam facinus Catilina tuum, Lepidique tumultum
Ab Lepido & Catulo iam res & tempora Romae
Orsus bissenos seriem connecto per annos.

30 *Obruit auxilijs vrbe fauente nouis*] pauente reposuimus, erat fauente in vulgatis omnibus.

31 *Insidias paci moliri tertius ausus*
Tristibus excepit congrua fata reis]

Lepidus Lepidi Triumuiri filius de quo Liuius in Epitom.

Pag. 17. v. 1. Quartus Caesareo dum vult inrepere regno] de hoc Suetonius in D. Claudio

Cum vero detecta esset Lepidi, & Getulici coniuratio. idem in Caligula, quo facilius eas in caussa Aemilij Lepidi condemnauit, quasi adulteras, & insidiatum aduersus se conscias, hinc est quod Rutilius intulit.

Incaesti poenam soluit adulterij

Incaestum autem adulterium proprie dixit, quod Placidus grammaticus in glossis docet his verbis, Incęstū puto A, litterā debet retinere, ab eo enim quod est in castum venit. Caestum dicunt Zonam pelliceam Veneris, quae legitimas nuptias ligat, siquis ergo alienu, legitimique matrimonij iura violauerit, incaestum dicitur admisisse, idest, quasi castitatis vinculum, Zonamque Veneris violasse.

5 *Nominibus certos credam decurrere mores,*
Moribus an potius nomina certa dari.] Ausonium expressisse videtur, qui de Probo sic

Effare caussam nominis
Vtrum ne mores hoc tui
Nomen dedere, an nomen hoc
Secuta morum regula

Sed & tertiam ille adiecit caussam

An ille venturi sciens
Mundi supremus arbiter
Qualem creauit moribus
Iussit uocari nomine
Nomen datum praeconijs
Vitaeque Testimonio.

8 *Quod Lepidum totiens reccidit ense malum*] Ex ense cadit. tale illud Verg. *Vno auulso non deficit alter.*

Reccidit] Ouid. quoque primam produxit *Quod in ipsum reccidat opto*

9 *Nec dum decessis pelago permittimur vmbris*] Ante lucem nauigamus, permittitur in vulgatis mendose legitur, ipse vnius litterae mutatione locum, opinor, sanaui.

19 *Mutantum totiens vario spiramina flexu*
Quae modo profuerant vela repente nocent] in vulgatis.
Quae non profuerant
Perperam omnino, nos modo ex non fecimus.

21 *Igilij*] sic legendum in Plinio, Mela, Martiano, & alijs, non Egilium aut Iginium. hodie vulgo, Gilio, dicitur haec insula, quae plurimum Rutilio debet, a quo tot versibus tam plene celebratur.

24 *Siue loci ingenio, seu domini genio*] Sidonius Apollinaris hae coniunxit in praefatione Epithalamij Ruricij

Ambitiosus Hymen totas ibi contulit artes
Qui non ingenio, fors placuit genio

Pap. Stat. lib. 2. sil. *Loci ne ingenium an domini mirer prius?*

Et, *Ingenium quam mite solo* idem 5.

Et mitem genium domini praesentis adora. Domini genium P. Stat. dixit Imperatoris scilicet Domitiani, qui dominum Deumq. se salutari voluit. Vide Suetonium in Domitiano. Martialis quoque idcirco saepe de Domitiano scribit

Domino Deoq. nostro. Et
Terrarum domino Deoq. rerum

Pag. 18. v. 7. *Sic festinantem, ventusque diesque reliquit*] quale illud Verg.

Interea fessos ventus cum sole reliquit.

51 *Ostentat Chalybum memorabilis Ilua metallis*] Verg. 10. *Ilua trecentos*

Insula inexhaustis Chalybum generosa metallis.

Vide Seruium ad hunc versum. Solinus & ipse Iluam ferri feracem vocat. Sil. Ital. lib. 8.

Non totidem Ilua viros, sed dilectos tingere ferrum
Armarat patrio quos mos sit bella metallo.

Pag. 19. v. 1. *His mecum pigri solabar taedia venti*] *Sarrabar* legebatur in editione Romana, & Bononiensi. *solabar* nos restituimus, vt Verg. lib. Georg.

Interea longum cantu solata laborem. & Georg. 4.
Ipse caua solans aegrum testudine amorem.

Quam dicendi rationem ea lapidis particula retine-

rivideo, quam Romae in pauimento templi S. Martini in Exquilijs descripsimus; qui perantiquis, atque elegantissimis certe versibus linguam Latinam auctam volumus.

HIS PATER. AC. MATER. MAESTVM. SOLATVR. AMOREM
SOLVENTES. NATO. TRISTE. MINISTERIVM.

Et Venantius Fortunatus a nobis restitutus solamen amoris dixit hoc versu:

Funeris officium magni solamen amoris
Dulcis adhuc cineris dat Placidina tibi.

3 *Laxatum cursum*] lassatum in omnibus editis. laxatum nos restituimus, sequitur enim cohibet. mendum autem inrepsit ex vulgi sermone. Vulgus enim Italorum, ss, pro, x, enunciat, sed a nostris impressoribus hoc quoque loco erratum est.

Faleria] Antoninus in itinerario portus vel positionum nauium.

5 *Et tum forte hilares per compita rustica pagi Mulcebant sacris pectora fessa iocis*] fagi est in vulgatis omnibus, sed pagi Rutilio reddidimus. quem sic scripsisse vt credam, auctor est Horat. vnde noster haec verba sumpsisse potest videri.

Qui circum pagos, & circum compita. & alibi, *vacat otiosus*
Cum boue pagus.

7 *Osiris*] Vide Tibullum elegia 7. lib. 1.

15 *Namque loci querulus curam Iudaeus agebat*

Humanis animal dissociale cibis

Iuu. Sat. 14.

Quidam sortiti metuentem sabbata patrem
Nil praeter nubes, & caeli numen adorant,
Nec distare putant humana carne suillam
Qua pater abstinuit, mox et praeputia ponunt.

Quare noster paullo infra

Quae genitale caput propudiosa metit

Quaere apud Lactantium lib. 4. de vera sapientia cap. 17.

23 *Septima quaeque dies turpi damnata veterno*] vnde illud legimus septimam aetatis partem a Iudeis perdi. Iuu. sat. 14.

Cui septima quaeq; fuit lux
Ignaua & partem vitae non attigit vllam.

Ob id noster supra dixit frigida sabbata

Pag. 20. v. 1. *Populonia*] vt Verg. 10.

Sexcentos illi dederat Populonia mater

Populonium in Plinio, & aliquot locis Antonini mendose fortasse legitur.

4 *Lumine nocturno conspicienda Pharos*] Ammianus Marcellinus lib. 22. Promontorium Ceras prelucentem nauibus vehens constructam Cellius turrim. quapropter Pharos appellatur. Suet. in D. Claudio superposuit altissimam turrim in exemplū Alexandrinae phari vt ad nocturnos ignes cursum nauigia dirigerent. Sil. Ital.

Sublimisque minans inrumpit in aethera tecto
Ostentas altam, pharos vt Memplitica turrim.

Pap. Stat.

Lumina noctiuagae tollit pharus aemula Lunae

Iuu. sat. 12.

Tandem intrat positas inclusa per aequora moles
Tyrrhenamq. pharon porrectaque brachia rursus

5 *Speculam*] speculum legebatur, nos mendum Sustulimus

7 *Castellum geminos hominum fundauit in vsus*] Hoc quoque restitutum est a nobis, erat enim fraudauit, nullo sensu.

13 *Non indignemur mortalia corpora solui*
Cernimus exemplis oppida posse mori]

Locus ex epistula Ser. Sulp. ad M. Ciceronem lib. 4. videtur sumptus. Hem inquit nos homunculi indignamur siquis nostrum interijt, aut occisus est; quorum vita breuior esse debet, cùm vno loco tot oppidorum cadauera proiecta iaceant. Seneca lib. 6. quaest. natural. Ego autem perire timeam, cum terra ante me pereat, cum ista quatiantur quae quatiũt, & in iniuriam nostram non sine caussa veniunt. Helicē, Burimque totas mare accepit. ego de vno corpusculo timeā. Ausonius Gallus ad monumēta rettulit.

Miremur perijsse homines; monumenta fatiscunt
Mors etiam saxis, nominibusque venit.

Monumenta perire dixit & Iuuenal. Satyra *x. titulique cupido*
Haesuri saxis cinerum custodibus, ad quae
Discutienda valent sterilis mala robora ficus
Quandoquidē data sunt ipsis quoque fata sepulchris.

19 *Optarem veterum complecti carmine nomen*
Sed quosdam refugit regula dura pedes
Cognomen versans Veneri carissime Rufi
Illo te dudum pagina nostra canit]

Optarem verum legitur in vulgatis, nos veterũ duarum litterarum adiectione fecimus. Nam veterum

nomen

nomen appellat quod versu dicere non est, Volusianum, siquidem Rufium a Regio Volusi antiquo nomine deducere his versibus supra testatur Rutilius.

Iamq. alijs Romam redeuntibus heret eunti
Rufius Albini gloria viua patris:
Qui Volusi antiquo deriuat stemmate nomen.
Et reges Rutulos teste Marone refert.

Volusianorum autem crebra fit in veteribus monumentis mentio. in Hortis Carpen.

MAXIMO . PRINCIPI
INDVLGENTISSIMO
DOMINO . VALENTI . TRI
VMFATORI . SEMPER . AVG

C. CETONIVS . RVFIVS . VOLVSIANVS
V. C. PRAEFECTVS . VRBI . ITERVM . IVD
SACRARVM . COGNITIONVM
SERENITATI . EIVS . DICATIS

Et ad Basilicam nouam S. Petri.

VICTORIIS TRIVMPHISQ
MAGNIFICO
D. N. VALENTINIANO
INCLYTO PRINCIPI
SEMPER AVG
RVFIVS VOLVSIA
NVS V. C. PRAEF
VRBI ITERVM

IVDEX SACRARVM
COGNITIONVM
CLEMENTIAE EIVS
DICATVS

Ex quo illud cognoſcimus Rutilium aegre tuliſſe quod nomen Voluſianorum verſu complecti non potuerit cum cognomen Rufi, & Albini ſemel & iterū verſibus inſeruerit, eſt enim infra

Albini patuit proxima villa mei. Quare ſic emēdari poſſe hunc verſum credidimus

Cognomen verſans Veneri cariſſime Rufi
Illo te dudum pagina noſtra canit

Hoc ſenſu, noſter libellus Rufium Venerium cognomen Voluſianorum verſat, frequenter celebrat, cōtra quā facit in nomine Voluſiano. quod hoc carminis genus minus recipit. impreſſi omnes habent, Cognomen verſu Veneris cariſſime Rufi. vel ſic quod Achilles Statius notauit (cognomen verſu o Rufi cariſſime, qui in verſu cognomen es Veneris, ſic dicit cognomen, quaſi eiuſdem nominis ὁμώνυμος illo autem verſu, &c. vel cognomen recipit Veneri. vt ex illo peneat. Sed quoſdam refugit regula, &c. & cum eſſet ſupraſcriptum, verſus. incepit in contextum, & pepulit loco alterum verbum. Sed in vrbis monumentis de Rufijs, Voluſianis Venerios nondum inuenire potui. quare mihi ſuſpectum eſt Veneriorū nomen hoc loco, Vnde titulus libri conflatus eſt, ad Venerium Rufium.

20 *Sed quoſdam refugit regula dura pedes*] vt Horat. Sat. 6. lib. 1.

Manſuri

Mansuri oppidulo quod versu dicere non est
Signis perfacile

Sed & Ouid. lib. 4. de ponto ad Tuticanum eadem de re quaeritur.

Quo minus in nostris ponaris amice libellis
Nominis efficitur condicione tui.
Ast ego non alium prius dignarer honore
Est aliquis nostrum si modo carmen honor.
Lex pedis officio fortunaque nominis obstat,
Quaque meos adeas, est via nulla modos.
Nam pudet in geminos ita nomen scindere versus
Desinat vt prior hoc, incipiatque minor.
Et pudeat, si te qua syllaba parte moratur,
Artius appellem. Tuticanumque vocem.
Et potes in versu Tuticani more venire
Fiat vt è longa syllaba prima breuis.
Aut vt ducatur, quae nunc correptius exit
Et sit porrecta longa secunda mora.
His ego si vitijs ausim corrumpere nomen
Ridear, & merito pectus habere neger.

Quos versus eo libentius adposui, quo aliquando intelligatur, quam recte fecerint, qui posterioribus saeculis Claudianum, Hadrianum, Cyprianum, Sebastianum, & horum similia nomina penultima correpta protulerunt. quod tamen Graeca accentus ratione factum crediderim. Latini enim aetate Ausonij Prudentij, & Sidonij secuti morem pronunciandi Graecũ, accentus, non syllabae rationem habuerunt. Vt vero a Graecis hoc emanasse apertius ostendam, Distichon Graecum in honorẽ Claudiani poetae cũ Latina inscriptione, quae corruptissima legitur in im-

pressis

pressis Claudiani libris, per me non indiligenter exscriptum Romae in Quirinali subijciam.

. . . . CLAVDIANI . V. C.

. . . . VDIO CLAVDIANO . V. C. TRI

BVNO . ET NOTARIO . INTER CETERAS INGENTES . ARTES . PRAEGLORIOSISSIMO POETARVM . LICET . AD MEMORIAM . SEMPITERNAM . CARMINA . AB EODEM SCRIPTA . SVFFICIANT . ADTAMEN TESTIMONII . GRATIA . OB IVDICII SVI FIDEM . D. D. N. N. ARCADIVS . ET HONORIVS FELICISSIMI . AC DOCTISSIMI IMPERATORES . SENATV . PETENTE STATVAM . IN FORO . DIVI . TRAIANI . ERIGI . COLLOCARIQVE . IVSSERVNT

ΕΙΝ ΕΝΙ . ΒΙΡΓΙΛΙΟΙΟ . ΝΟΟΝ
ΚΑΙ . ΜΟΥCΑΝ . ΟΜΗΡΟΥ
ΚΛΑΥΔΙΑΝΟΝ . ΡΩΜΗ . ΚΑΙ
ΒΑΚΙΛΕΙΣ . ΕΘΕCΑΝ

Quos versus sic verti possunt latine

Meonidae musam, ingenium que Maronis in vno
Fecerunt Reges, Romaq. Claudianum

24 *Vota secunda*] cum soluuntur ante suscepta. Alter ille sensus hic omnibus apertus est, si quis eum sequi malit, Rutilio in votis fuisse post Praefecturã, quam ipse gessit, Rufij Praefecturam, sequitur enim

Sic mihi sic potius placeat geminata potestas
Per quem malueram rursus honore fruar.

Et infra

Namque meus, quem Roma meo subiunxit honori,

Per

Per quem iura meae continuata togae

Et paullopost

Praetulit ille meas tum vincere posset habenas

Praedecessoris maior amore fuit,

Et ita Ouidius de ponto

Altera laetitia est, nec cedens caussa priori

Successor tanti frater honoris erit.

Nam tibi finitum summo Graecine Decembri

Imperium Iani suscipit ille die.

Quaeq. est in vobis pietas, alterna feretis

Gaudia, tu fratris fascibus, ille tuis.

Sic tu bis fueris consul, bis Consul & ille,

Inq. domo binus conspicietur honor.

26 *Animae portio magna meae*] vt Horat. lib. 1. Ode 3.

Et serues animae dimidium meae

Ouid. de ponto,

Accipe pars animae magna Seuere meae.

Pap. stat. lib. 3. sil.

atque animae partem super aequora nostrae

Maiorem transferre parat

a Iuu. sat. 9. *Portio vitae dicitur*

Sidonius Apollinaris lib. 20.

Namque animae nostrae portio maior eras

Quod persimile est huic Rutiliano versui

Pag. 21. v. 2. Defessisq. oculis luna reperta latet] pro reperta repente placet doctis aliquot uiris.

3 *Haec ponti breuitas auxit mendacia fama*] non autem famae patrio casu, vt in impressis, sed sexto casu fama.

6 *Forte secuta vagum femina Corsa bouem*] Et vt alij dicũt, Corsis vocatur a Corse muliere. Esse eni m

dicitur

dicitur Insula in Tyrrheno mari dicta sic a Corse pastoris, siue bubulci serua. Eustatius interpraes Graecus Dionysij poetae Alexandrini.

15 *Ergastula*] vnde Placidus in glossis sic tradit ergastula dicuntur a graeco vbi damnabantur noxij ad aliquod opus faciendum, vt solent gladiatores. & qui puta exules marmora secant, & tamen vinculorum custodijs alligati sunt.

17 *Sic nimiae bilis morbum adsignauit Homerus Bellorophonteis sollicitudinibus*] Ausonius Gallus, qui & ipse pluribus hanc de Monachis sententiam tractauit ad S. Paulinum,

ceu dicitur olim
Mentis inops cetus hominum, & vestigia vitans
Auia perlustraße vagus loca Bellorophontes

Verum legenda est S. Paulini epistola ad Ausonium rescripta, qua & Rutilij impia refellitur sententia, cuius ego aliquot versus adscripsi. legant quaeso reliqua in S. Paulino ad Ausonium pietatis ac religionis Christianae studiosi.

Lyciae qua scribis in antris
Pegaseum vexisse equitem, licet auia multi
Numine agente colant, clari velut ante sophorum
Pro studijs, musisque suis, vt nunc quoque castis
Qui Christum sumpsere animis, agitare frequentãt
Non inopes animi, neque de feritate legentes
Desertis habitare locis, sed in ardua versi
Sidera, spectantesque Deum, verique profunda
Perspicere intenti de vanis libera curis
Otia amant, strepitusque fori, rerumque tumultus
Cunctaque diuinis inimica negotia donis
Et Christi imperijs, & amore salutis abhorrent.

Speq.

Speq fideque Deum sponsa mercede sequuntur
Et aliquanto post.
Nec me vel coniuge carpas
Vel mentis vitio, non anxia Bellorophontis
Mens est
Dionysius interpraete Prisciano
Dicitur huic olim petiturus sidera nomen
Bellorophon donasse urbi; namque arduus aethram
Dum scandit victor, semiustus Pegasus alis
Decidit & notae pressit vestigia terrae
Degerat hic dominus vulgo semotus ab omni.
Vngula produxit futura in saecula Tarsum

21 *In volaterranum vada nomine tractum*] a Plinio lib. 3. cap. 5. dicuntur vada volaterrana. Antoninus, Pupopulonia: vadis volaterris

25 *Incertas gemina discriminat arbore fauces*
Defixasq. offert limes vterque sudes]
Incertus legebatur, incertas, ad fauces nos retulimus

29 *Symplegade.*] complexione Martial. Gemina symplegade.

31 *Rapidus corus*] Lucanus.
Victus violento nauita Coro. idem appellat Corum imbrifer ū.
Cotnus in Pauiniana editione legitur, sed male.

Pag. 22. v. 6. Vitae flore puer, sed grauitate senex]
Pap. stat. 2. silu.
rapitque modestia praecox
Et pudor, & tenero probitas maturior aeuo
Idem 5. Th.
Hic paulloante puer, sed enim maturius aeuo
Robur, & ingentes spondet tener impetus annos.

Sil. Ital. lib. 8.

et haud parci martem coluisse Tudertes.

Ductor Piso viros spernaces mortis agebat

Ore puer, puerique habitu, sed corde sagaci

Aequabat senium, atque astu superauerat annos.

Idem quoque poeta, vt obiter hoc adnotem lib. 4. Pugnaces Tudertes celebrat eo versu

Et Gradiuicolam celsa de colle Tudertem.

Lapis in vinea Carpensi, ut ad rem

CVIVS ANNOS INGENIVM EXCEDEBAT

19 *Acrem Phaebum*] Verg. in Georg.

Nec tenues pluuiae rapidi, ue potentia solis

Acrior, aut Boreae penetrabile frigus adurat.

Horat. lat. 6. lib. 1.

Ast vbi me fessum sol acrior ire lauatum

Admonuit.

Lucretius lib. 6.

Hunc homines fontem nimis admirantur, & acri

Sole putant subter terras feruescere raptim

Plinius quoque acrem solem dixit.

23 *Rimetur solitus naturae expendere caussas*] ita emendauimus; legebatur inepte ante

Rimetur solitas natura expendere caussas.

25 *Vincta fluencta gelu*] uincta libentius quam iuncta legerim; vt illud Horatij lib. 1. epistula ad Florum.

Thrácca nec vos Hebrusq. niuali compede vinctus.

31 *Errantem Tuscis considere compulit agris*

Et colere externos capta Tolosa lares]

& colere, quod legeretur excolere diuisimus muta-ta, x, in, &c.

P. 23. v. 1. *Nec tantum duris nituit sapientia rebus*
Pectore non alio prosperiora tulit]

Erat in omnibus excusis, pectora nō alius, mēdose. sentētia nūc perspicua. hic etiā erratū est in nostro

3 *Conscius Oceani virtutum conscia Thule*
Et quaecumq. ferox arua Britannus arat

Ex quicumque, quod excusi omnes habent, quaecumque facimus. sed mendum hic quoq. haesit.

19 *Extremum discessit in orbem*] Verg.
Et penitus toto diuisos orbe Britannos

11 *Inlustris nuper sacrae comes additus aulae*]

Comes Palatinus ait certe domesticorum. de Comite domesticorū Ammianus Marcellinus, Eutropius, & lapides quorum exempla eo coniecimus, ubi de Stilichone agitur. Inlustris, supra Rutilij memoriam honoris nomen esse coepit, vt ex veterum monumentis cognosci potest. Cassiodori formula inlustratus vacantis lib. 6. variarum legenda est. Seruius etiam illud Verg. explicans
Inlustres animas, nostrumq. in nomen ituras
apertissime id docet. Hoc nomen, inquit, notitiae fuit, non meriti. vnde etiam in meretricibus inuenitur. Nam & nobiles, & inlustres vocantur. Inlustris autem scribendum, non illustris, libri veteres, & lapides ostendunt. Romae in aedibus Illustrissimi & Reuerendissimi D.D. Prosperi Cardinalis Sanctacrucij viri vndecumque doctissimi ac plane sanctissimi haec leguntur in vetustissimo saxo.

Adsurgit ponti medio circumflua Gorgon

Haec insula hodie appellatur Gorgona, cuius saepe S. Gregorius meminit lib. 1. epist. 50. de Horosio Abbate in Gorgone insula, & infra. cui praefato Horosio iniunximus, vt in Gorgonem insulam pergat, & infra. ita igitur experientia tua faciat, vt ex vtraque re, idest, vel prouidendo in Corsica Monasterio, vel corrigendis Monachis in Gorgonia non nostrae, sed voluntati omnipotentis Dei parere festinet, & epist. 49. lib. 4. Accedens ad Gorgoniam insulam fraternitas vestra discutiat id quod ad nos de Saturnino presbytero est perlatum, & epist. 60. Sed eum in Insula Gorgonia, & Capraria sollicitudinem de Monasterijs gerere, & in eo in quo est statu sine cuiusquam aduersitate manere permittimus, quibus B. Gregorij verbis illud quoque Rutilij confirmatur Insulas Caprariam & Gorgoniam Monachorum solitudine fuisse frequentatas. sed Stephanum illud excusat quod deceptus esse facile potuit nauigantium pronunciatione, qui plerumque principes litteras detrahunt, quo fit vt pro Gorgona Orgonam scripserit.

19 *Adsurgit ponti medio circumflua Gorgon*
Inter Pisanum Cyrniacumque latus
Aduersus scopulos sic distinguendum iudicamus nam vtrimque auulsa

P.24.v.7. Non ullus tegit per brachia tuta recessus
Aeolias possit qui prohibere minas
Sed procera suo praetexitur alga profundo
Molliter offensę non nociturna rati]

Non vllus] nos ita castigauimus. legebatur perperam non nullus, quod erratum hic quoque me im-

prudente admissum est.

11 *Et tamen insanas cedendo interligat vndas*] interligat ex interrigat, quod legitur in vulgatis fecimus

16 *Virtutis specimen*] speciē legebatur mendose

24 *Virtus fortunam fecit vtramq. parē*] sic emendauimus, itaque habet editio. Panu. vtraque in reliquis legas librariorum culpa

Pag. 25. v. 2. *Ex commilitio*] Ammianus Marcellinus lib. 25. virū talē excommilitio suo quęritabat. Sed multis saeculis ante hoc nomine vsus est Ouid. de pont. lib. 2. eleg. Et commilitij sacra tuenda putas

3 *Officiis regerem cum regia tecta magister Armigerasque Pij principis excubias*] Officiorum Magister, de quo saepe Ammianus Eutropius, & lapides, quorum vnum qui visitur in aedibus Capranicorum produci alienum non arbitror

FL. EVGENIO. V. C. EX. PRAEFECTO. PRAETORIO
CONSVLI. ORDINARIO. DESIGNATO. MAGISTRO
OFFICIORVM. OMNIVM. COMITI. DOMESTICO
ORDINIS. PRIMI. OMNIBVSQVE PALATINIS
DIGNITATIBVS. FVNCTO. OB EGREGIA EIVS
IN REM PVBLICAM. MERITA. HVIC
D. D. N. N CONSTANTIVS. VICTOR. AC.
TRIVMFATOR. SEMPER. AVGVSTVS. ET
IVLIANVS. NOBILISSIMVS. CAESAR
STATVAM. SVB AVRO. IN FORO. DIVI
TRAIANI. QVAM. ANTE. SVB DIVO
CONSTANTE. VITAE. ET FIDELISSIMAE
DEVOTIONIS. GRATIA. MERVIT
APPROBANTE AMPLISSIMO. SENATV
SVMPTV. PVBLICO. LOCO SVO
RESTITVENDAM. CENSVERVNT

De Magistro officior. legenda est formula Cassiodori libro variarum.

5 *Alphaeae veterem contemplor originis vrbem*] Claudianus de bello Gildonico

Quatitur Tyrrhena tumultu
Ora, nec Alphaeae capiunt naualia Pisae

Verg. lib. 10. Aeneid.

Hos parere iubent Alphaeae ab origine Pisae
Vrbs Etrusca solo

Vbi hæc Seruius. Alphaeus Fluuius est inter Pisas,& Eliden Ciuitates Arcadiae, vbi est templum Iouis Olympici, ex quibus locis venerunt qui Pisas in Italia condiderunt dictas a Ciuitate pristina. Quare Rutilius fnbiungit.

Ante diu quam Trouigenas fortuna penates
Laurentinorum Regibus insereret
Elide deductas suscepit Etruria Pisas
Nominis indicio testificata genus

6 *Quam cingunt geminis Arnus, & Aesar aquis*]. Aesar, non Ausur, vt in nostris esset auctor mihi fuit vir eruditissimus Petrus Angelius Bargaeus, qui ex eo quod Aesar vetere Etruscorum lingua, vt Suetonius scriptum reliquit, Deum significaret, Fluminumq. Dij haberentur flumen patrium ita vocatū credit. Suetonij verba in Octau. Aug. haec sunt, Sub idem tempus ictu fulminis, ex inscriptione statuae eius prima nominis littera effluxit. Responsumq. est centum solos dies post hac victurum, quem numerum, C, littera notaret, futurumq. vt inter Deos referretur. quod Aesar, idest, reliqua pars e Caesaris nomiue, Etrusca lingua Deus vocaretur. A Strabone quoq. Aesar appellatur libro quincto. δυοῖν

ποταμῶν κεῖται μεταξὺ, καταύτων Ἄρνου δὲ καὶ Ἄυσαρος. In Plinij vulgatis libris Auferem est legere. Pisae, inquit, inter Auserem, & Arnum, Ortae a Pelope, Pisisq. sed, opinor, mendose

7 *Conum Pyramidis coeuntia flumina ducunt*]

De veteri situ Pisarum, formaque totius regionis valde nunc immutata lege P. Victorium variarum lectionum lib. 17. c. 3.

15 *Hic oblata mihi sancti genitoris imago*] quattuor hi versus additi sunt a Panuinio ex Gabrielis Faerni libro cum in alijs desiderarentur. Nam neq. opum curam quamuis sit magna sacrarum Comes sacrarũ largitionum.

23 *Flamminiae regionibus*.] Martialis
Aemiliae dices de regione viae

Famam L A C H A N I i venerãtur numinis instar] nominis in vulgatis male, nos numinis reposuimus, quod editio Panuinij habet. ex hoc versu cognoscimus Rutilij poetae patri L A C H A N I O nomen fuisse, quod adnotauit nemo

Pag.26.v.4. *Inter terrigenas Lydia tota suos*] terrigenas, idest, indigenas, non turrigenas, quod ante Pãuinij editionem legebatur in vulgatis omnibus

12 *Nec Turnus potior*] de quo Martialis
Nam me diligit ille, proximumq.
Turni nobilibus leget libellis

13 *Restituit veterem*] instituit legebatur nos restituit malumus.

15 *Non olim sacri iustissimus arbiter auri*
Circumsistentes reppulit Harpyias] cum interrogationis nota legit Fuluius Vrsinus. Achilles Stat. pro Nõ olim, Namq. olim reponebat sine interrogatione.

Arbi-

Arbiter sacri auri] Comes sacrarum largitionum de quo supra.

Nam neq. opum curam, quamuis sit magna sacraru͂ Vide Codicem Theod. de comite sacrarum lar gitionum

16 *Harpyias*] Quadrisyllabum est. soluitur enim diphtongus. yi. ex quo intelligimus peccare eos, qui per hanc diphtongum non scribunt Harpyias

21 *Sed non Lucillum Briareia praeda fefellit*] fefellit, latuit quo sensu frequentissime vtitur Horat. quale illud in Odis

Spartacum si qua potuit vagantem
Fallere testa

Quinctus etiam Curtius lib. 4. Nec vlla adeo auia, & sicca lacuna erat, quae vestigantium sitim falleret

Pag. 27. v. 5. Tunc responsuros persultat buccina colles] Echo, quae quid sit ex Placidi glossis intelligimus, Echo, inquit, graecum est nomen. est autem imago vocis, quae in concauis locis resultat offensa, ac resonat. Pers. sat. I.

Reparabilis adsonat Echo

Quam & Symposius noster festiuo aenigmate complexus est.

Virgo modesta nimis legem bene seruo pudoris.
Ore procax non sum nec sum temeraria lingua
Vltro nolo loqui, sed do responsa loquenti

12 *Fitque reportanti carmine praeda leuis*] ita correximus. erat antea reportanda

13 *Interea madidis non desinit Africus alis*] Ouid. lib. I. Met.

madidis Notus euolat alis.

11 *Magnum fluctibus*] legitur in excusis, magnis fluctibus. Elegantius forte sic Exiguum radijs, sed magnum fluctibus astrum, vt ad exiguum referatur magnum, hoc fluctibus, illud radijs. quod animaduertit Antonius Quærengus homo propter singularem doctrinam eximiamque probitatem, mihi bonisque omnibus longe carissimus.

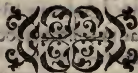
13 *OARIONI*] editio Panuinij habet ORIONI Nos retinemus OARIONI vt in Catullo legitur.

Proximus Hydrochoo fulgeat Oarion.

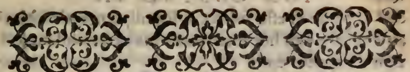
Quod multis Graecis auctoribus confirmat Politianus Miscellaneorum cap. 69.

17 *Qualiter*] Pap. statius lib. 10.

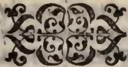
Qualiter, aut Malean, aut alta Ceraunia.

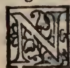
IOS.

IOS. CASTALIONIS IN RVTILII LIBRVM SECVNDVM ADNOTATIONES

Pag. 28. v. 1.

Ondum longus erat] alterius initium libri. Hoc autem itinerarium distributum ab auctore in duos libros fuisse ipsemet paullo infra testatur eo verso.

Partimur trepidum per opuscula bina ruborem

Nec multa volumina passus] nec in breue saepe coactus vt Horat. & scis in breue te cogi

8 *Millia crebra lapis*] vnde illud dicendi genus tertio quarto ab vrbe lapide

9 *Trepidum ruborem*] sunt qui minium titulorū significari putent, est enim.

Partimur trepidum per opuscula bina ruborem

Porro libri minio distinguebantur Oui. de Tristibus

Nec titulus minio nec cedro charta notetur.

Terentianus de litteris

Hos versibus apte quoniam loqui negatur

Instar tituli fulgidula notabo milto.

Sed id plane abeſſe videtur a Rutilij ſententia. Nos autem ruborem hoc loco putamus referri ad pudorem, ſequitur enim

Quem fuerat ſatius ſuſtinuiſſe ſemel

Vt Auſonius Gallus ad Paullum, cetera quoque cubiculi,& lectuli operta prodentur ab eodem auctore collecta, vt bis erubeſcamus, qui & Vergilium faciamus impudentem. Editio Panuini rumorem librarij culpa fortaſſe habet.

10 *Suſtinuiſſe ruborem*] vt culpam ſuſtinere

13 *Adridet placidum radijs criſpantibus aequor*
Et ſulcata leui murmurat vnda ſono]

Similis fere Catulli locus quod ad leuem maris ſonitum pertinet de Nuptijs Pelei,& Thetidis.

Hic qualis flatu placidum mare matutino
Horrificans Zephirus procliues incitat vndas
Aurora exoriente vagi ſub lumina ſolis
Quae tarde primum clementi flamine pulſae
Procedunt, leuiterque ſonant plangore cachinni

15 *Apennini deuexa*] vt caeli conuexa

17 *Italiam rerum dominam*] Verg.

Romanos rerum dominos, Priſcianus Dionyſij interpres

Hos prope ſunt omni ſuperantes laude Latini
Quorum per terras diſcurrit in aequora Tibris
Ante alios Tibris Fluuius praeſtantior omnis
Regius irriguo dirimit qui gurgite Romam
Romam, quae genetrix regum dominatur in Orbe

Et aliquanto poſt

Hi ſunt Auſoniæ populi genteſq. potentes

18 *Cernere mente*] dixerat, cingere viſu. ſic idem Dionyſij interpres Vt cernas animo, non viſas lumi-

ne terras

Pag. 29. v. 1. *Inuenict quernae similem procedere frondi*] hoc simili primus non vsus est Rutilius, ante illum praestantissimos scriptores idem litteris mādasse comperio. Plinius lib. 3. cap. 5. est ergo folio maxime querno adsimilata, multa proceritate amplior quā latitudine. loquitur de Italia. Solinus c. 8. Inde procedens paullatim, & Apennini montis dorso attollitur extensa inter superum mare & inferum similis querno folio scilicet proceritate amplior, quā latitudine.

2 *Artatam*] Sil. Ital. lib. 5.

Namque sub angustos artato limite fauces

Artare autem, artatum, & arta sine secunda muta scribimus ex Probi sententia, & veterum librorum omnium consensu, vnde artus in corpore dicuntur.

3 *Millia per longum decies centena teruntur*

A Ligurum terris ad freta Sicaniae] Pl. lib. 3. c. 5. patet longitudine ab Alpino fine Praetoriae Augustae per Vrbem Capuamque cursu meante Regium oppidum in humero eius situm, a quo veluti ceruicis incipit flexus decies centena, & viginti millia passuum. Solinus Italiae longitudo, quae ab Augusta Praetoria per Vrbem Capuamque porrigitur vsque ad oppidum Regium decies centena, & viginti millia passuum colligit. ex Solini loco Plinij locus superior emendatur, vt scripsimus. Quamuis Hermolaus Barbarus ex neque facto aeque legerit per vrbē Capuam aeque cursu meante, vt significaretur non per diuerticula, sed in directa linea; haec ille cui

puam & Rhegium oppidum abſque recuruo flexu decies centena & viginti millia paſſuum, nuſquam vero trecenta latitudo eius excedit.

7 *Qua tamen eſt iuncti maris anguſtiſsima tellus*
Triginta & centum millia ſola patet]

Solinus. latitudo, vbi plurimum c c c c x. vbi minimum c x x x v j. Millia artiſſima eſt ad portum quem Hannibalis caſtra dicunt neque enim excedit quadraginta millia, quod differt a Martiani ſententia, qui dixit nuſquam trecenta latitudo excedit vide Plinium.

9 *Diuerſas medius mons obliquatur in undas*] Apenninus

Vrget Dalmaticos Eoo vertice fluctus

Lucanus lib. 2.

Mons inter geminas medius ſe porrigit vndas
Inferni, ſuperique maris colleſque coercet
Hinc Tyrrhena vado frangentes aequora Piſae
Illinc Dalmaticis obnoxia fluctibus Ancon

Vibius ſequeſter Apenninum vſque ad Anconam porrectum ſcribit

15 *Excubijs Latij*] rectius, quam excubijs Latijs,

18 *Alpes oppoſuiſſe*] locus ex Iuu. ſat. 10. expreſſus de Hannibale viam per Alpes aperiente

Oppoſuit natura alpemque, niuemque

20 *Nec ſemel incluſit*] penitiſſime abdidit

19 *Stilichonis*] cū aſpiratione ſcribitur. Stilicho autem quem tantopere noſter inſectatur multis magniſque laudibus in caelum tollitur a Claudiano hodieque Romae in aedibus Capranicorum lapides quibus honores Stilichonis inſcalpti ſunt, adſeruantur.

FL.

FL. STILICHONI. V. C.

FLAVIO STILICHONI INLVSTRISSIMO VIRO
MAGISTRO EQVITVM PEDITVMQVE
COMITI DOMESTICORVM TRIBVNO PRAETORIANO
ET AB INEVNTE AETATE PER GRADVS CLARIS
SIMAE MILITIAE AD COLVMEN GLORIAE
SEMPITERNAE ET REGIAE ADFINITATIS EVECTO
PROGENERO DIVI THEODOSI COMITI DIVI
THEODOSI AVGVSTI IN OMNIBVS BELLIS
ADQVE VICTORIIS ET AB EO IN ADFINITATEM
COOPTATO ET SOCERO D. N.
HONORI AVGVSTI ADLEC A CONSILIIS EIVS
ET PROVISIONE LIBERAT EX. S. C.

Ibidem in alio lapide abraſo Stilichonis nomine haec leguntur

VIRO BISCONSVLI ORDINARIO
MAGISTRO VTRIVSQVE MILITIAE
COMITI DOMESTICORVM
ET STABVLI SACRI ADQVE
AB INEVNTE AETATE
PERGRADVS CLARISSIMAE
MILITIAE ADCOLVMEN REGIAE

POPVLVS ROMANVS
PRO SINGVLARI EIVS
CIRCA SE AMORE
ADQVE PROVIDENTIA
STATVAM EX AERE ARGENTOQVE
IN ROSTRIS AD MEMORIAM
GLORIAE SEMPITERNAE
CONLOCANDAM DECREVIT

24 *Proditor imperij*] sic Claudianus in Rufinum tunc impius ille Proditor imperij

Proditor arcani qui fuit imperij] legebatur quod fuit, qui fuit emendauimus

Arcani imperij.] tecti custoditi, & vndique munitissimi, vt Deorum sacra solent diligentissime & multis obiectis obicibus seruari

30 *Liberiore dolo*] propterea quia Pop. Romano a rebus omnibus imparato hostem immisit

31 *Satellitibus pellitis*] Gothos pellitis vestibus vsos Claudianus multis locis testatur in Rufinum, eumque insectatur qui eo vestitu vtebatur

Ipse inter medios ne qua de parte relinquat
Barbariem reuocat fuluas in pectore pelles
Frenaque & immanes pharetras arcusque sonoros
Adsimulat, mentemque palam testatur amictus
Nec pudet Ausonios currus & iura regentem
Summere deformes ritus vestemq; Getarum
Insignemque habitum Latij mutare togaeque
Maerent captiuae pellito iudice leges

Idem de bel lo Gothico

Cri-

Crinigeri sedere patres pellita Getarum
Curia 117

Et in 6. consulatu Honorij
Moritur pellita iuuentus

Ouid. de ponto lib. 4. eleg. 10.
pellitos inter agenda Getas

Pag. 30. v. 2. Ante sibyllinae fata cremauit opis] Hinc intelligi potest, recte apud Ciceronem in Catilinaria tertia legi, fatis Sibyllinis. vt peccarint, qui scripturam illam mutare voluerunt.

Verg. lib. 3. Aeneid.
Quae rupe subima fata canit,. Et 6.
Te quoque magna manent regnis penetralia nostris
Hic ego namque tuas sortes, arcanaque fata
Dicta meae genti ponā, lectosq. sacrabo Alma viros

Vbi Seruius haec. Constat regnante Tarquinio quādam mulierem nomine Amaltheam obtulisse ei nouem libros in quibus erant fata, & remedia Romana. idem horum librorum custodes patricios fuisse, & primo duos, deinde decem, post quindecim postremo sexaginta, sed retento xv. virorum vocabulo. Et supra ad illud Deiphobe Glauci, multae fuerūt Sibyllae quas omnes Varro cōmemorat, & requiri aqua sint fata Romana conscripta Isidorus quoque Amaltheam vocatam Cumaeam Sibyllam testatur. Suetonius in D. Caes. quoniam libris fatalibus contine-

Scit bene quid fati prouida cantet auis
Et infra
Te duce Romanos numquam frustata sibylla est
Abditaque senis fata canit pedibus

Et apud Ciceronē L. Tarutius vrbis nostrae fata canere nō dubitabat, & Neque me Apollo fatis fandis dementem in vitam ciet Lactantius quoque Firmianus de ira Dei cap. 23. P. R. fata in sibyllinis contineri scriptū reliquit, cuius haec sunt verba. Cumeae quidem volumina quibus Romanorum fata conscripta sunt in arcanis habentur ceterarum tamen fere omnium libelli quo minus in vsu sint omnibus, non vetantur sed de sibyllinis eodem lib. cap. 22. & lib. 1. de falsa religione cap. 6. & Cornelius Tacitus Annalium lib. 6. multa scitu digna litterarum monumentis prodiderunt

7 *Aeterni regni*] Romam vrbem aeternā Ammianus Marcel. vocat saepenumero lib. 22. Vrbis regio quaedā existimatur aeternae & maximum vrbi praefecit aeternae lib. 28. funera deplorauit vrbs aeterna. Quae decolorabant speciem vrbis aeternae lib. 26. Apronianus regens vrbem aeternam; aeternae vrbis episcopi lib. 14. victura dum erunt homines Roma lib. 26. victura cum saeculis Roma lib. 22. Post capitolium quo se venerabilis Roma in aeternum attollit, & ipse Rutilius supra lib. 1.

Porrige victuras Romana in saecula leges
Solaque fatales non vereare colus

Et paullo infra

Quae restant nullis obnoxia tempora metis
Dum stabunt terrae dum polus astra feret

Auso-

Auſonius Gallus

Ignota aeternae ne ſint tibi tempora Romae

Idem

Vrbis ab aeternae deducam rege Quirino

Huc etiam pertinet quod Romae legitur ſupra portam Portuenſem

S. P. Q. R.

IMPP. CAESS. D.D. N.N. INVICTISSIMIS. PRINCI PIBVS. ARCADIO. ET HONORIO. VICTORI BVS. AC TRIVMFATORIBVS. SEMPER. AVGG. OB INSTAVRATOS. VRBI. AETERNAE. MVROS PORTAS. AC TVRRES. EGESTIS. INMENSIS RVDERIBVS. EX SVGGESTIONE V. C. ET INLVSTRIS MILITIS. ET MAGISTRI. VTRIVSQVE. MILITIAE STILICHONIS. AD PERPETVA. NOMINIS, EO RVM. SIMVLACRA. CONSTITVIT CVRANTE. MACROBIO. LONGINIANO. V. C. PRAEF. VRBIS. D. N. M. Q. EORVM

Et Albae Iuliae

FORTVNAE
REDVCILLARI
VIALI. ROMAE
AETERNAE

7 *Tartarei* NERONIS] Sic Ammianus Marcellinus locutus est, exsurgebat enim efferuens laetitia Paullus Tartareus ille delator ad uenenatas artes licētius exercēndas, & lib. 29. Heliodorus Tartareus ille malorum omnium cum Palladio fabricator, & alibi Tartareus cognitor. Longe vero grauius admisisse facinus Stilichonem ob Gothis Romam proditam, quam Nero, qui Matrem suam necauit. Sed & Neronem parenti, patriaeque commune exitium fuisse Plinius auctor est lib. 22. cap. 22. cuius haec sunt verba. Inter ea, quae temere manduntur boletos merito posuerim opimi quidem hos cibi, sed inmenso exemplo in crimen adductos veneno Tiberio Claudio principi per hanc occasionem a coniuge Agrippina dato, quo facto illa terris venenum alterum, sibi ante omnes Neronem suum dedit.

11 *Sed diuerticulo fuimus fortasse loquaces*] sic locutus est Iuuenal. sat. 17.

Adiuerticulo repetatur fabula

13 *Aduehimur celeri cadentia menia lapsu*
Nominis est auctor sole corusca soror]

Vrbem lunam significat hanc veteres portu & marmore cādidissimo, quod ibi effoditur celebrant. Persius sat. sexta.

Lunae portum est operae cognoscere ciues

Pap. stat. sil. lib. 7.

Lunaque portandis tantum suffecta columnis

Plinius. Primum Etruriae oppidum Luna portu nobile idem lib. 37. capit. 5. Candorem Lunensium marmorum tetigit. Strabo lib. 5. Et portum & marmor lunae. Pluribus prosequitur laudibus, Sil. Ital. lib. 8.

Tunc

Tunc quos a niueis exegit Luna metallis
Insignis portu, quo non spaciosior alter
Innumeras cepisse rates & cludere pontum

lapsu] appulsu Verg. Et tandem Euboicis Cumarũ adlabitur oris, & labitur vncta vadis abies

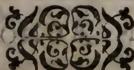
17 *Luce coloris*] vt Horat.
Et purpurarum Lumine

FINIS.

ERRATA IN RVTILIO.

Pag.	*Vers.*		
9.	28	Factus, &	Factus &
10.	9	superba,	superba
12.	9	ossibus	classibus
15.	28	Messalae	Messallae
	29	discendentem	discedentem
18.	11	tran fuersus	trãnsuersus
19.	3	Lassatum	Laxatum
22.	25	iuncta	vincta
23.	2	pectora non alius	pectore non alio
	4	quicumque	quaecumque
24.	7	Non nullus	Non vllus
29.	6	Adriaci	Hadriaci

Pag.	Vers.		
	21	terminatur	terminantur
42.	11.	aliam	alia
48.	5	egenteui	egentem
49.	19	Quid	quid
51.	20	DEINDE	DENDE
52.	3	15 Pastorale	Pastorale
	7	addere.	addere
	17	crescit.	crescit
53.	23	punetum	punctum
	26	sacrifitium	sacrificium
60.	14	areu	arcu
62.	24	funditur, Et	Funditur, &
	27	cruenta	cruenta
64.	4	Graecie	Graece
65.	13	decim annorum	Decimanorum
67.	21	iante	tantae
72.	9	priorum	Piorum
82.	24	mutantum	Mutantur
87.	19	TRIVMPHIS	TRIVMFIS
88.	22	peneat.	pendeat
	24	intepsit	inrepsit
93.	4	menitis	mentis
	6	interpraete	interprete
109.	23	requisit	requirit
110.	3	frustata	frustrata
	7	ciet	ciet.
	8	in sibyllinis	libris sibyllinis
111.	27	Romolus	Romulus
112.		Lunae,	Lunae

A N.